

ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

БУЧАЦЬКИЙ МИКОЛА ОЛЕГОВИЧ

УДК 347.961:343.985

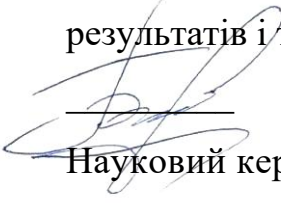
ДИСЕРТАЦІЯ

**НОТАРІАЛЬНО ПОСВІДЧЕНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

М.О. Бучацький

Науковий керівник: **Топчій Василь Васильович,**

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Бучацький М.О. Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ; Державний податковий університет, Ірпінь, 2025.

Дисертація присвячена комплексному теоретико-прикладному дослідженню нотаріально посвідчених документів як джерела доказів у кримінальному процесі України. У роботі здійснено всебічний аналіз процесуальних, доказових аспектів відшукування, вилучення, залучення та використання нотаріально посвідчених документів у межах кримінального провадження, а також з'ясовано особливості правового режиму нотаріальної таємниці в умовах реалізації завдань кримінального судочинства, а також статусу самого нотаріуса як учасника кримінального процесу.

Обґрунтовано доцільність системного переосмислення комплексу теоретичних і практичних питань, пов'язаних із визначенням поняття, правової природи та місця нотаріально посвідчених документів у системі письмових джерел доказів. Доведено, що відсутність єдиного доктринального підходу до цієї категорії, а також фрагментарність її нормативного врегулювання у кримінальному процесуальному законодавстві та законодавстві про нотаріат зумовлюють неоднозначність правозастосовної практики, зокрема під час оцінки допустимості, належності та достовірності відомостей, зафіксованих у таких документах. У зв'язку з цим у роботі здійснено ґрунтовний аналіз співвідношення норм кримінального процесуального права та спеціального нотаріального законодавства з метою уточнення доказового статусу нотаріально посвідчених документів і визначення їх функціонального призначення у кримінальному провадженні.

Розкрито поняття та сутність нотаріально посвідчених документів як особливого різновиду письмових джерел доказів, що поєднують у собі приватноправову природу нотаріального посвідчення та публічно-правові завдання кримінального процесу. Запропоновано авторське визначення цієї категорії, яке враховує як формальні вимоги до нотаріальних документів, так і процесуальні умови їх законного залучення та використання в доказуванні. Окрему увагу приділено розмежуванню понять «нотаріальні документи», «нотаріально посвідчені документи» та «нотаріальні акти» з урахуванням їх правової природи.

У дисертації проаналізовано процесуальний порядок відшукування та вилучення нотаріально посвідчених документів, а також специфіку залучення нотаріуса до кримінального провадження як носія охоронюваної законом професійної таємниці. Досліджено правову природу нотаріальної таємниці в аспекті кримінального процесу та обґрунтовано наявність конфлікту між інтересами кримінального правосуддя та необхідністю захисту конфіденційної нотаріальної інформації.

Сформульовано критерії належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та спеціального законодавства про нотаріат. Удосконалено класифікацію нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі, що дозволило диференціювати їх за характером доказового значення, юридичною силою та рівнем процесуальної надійності.

Теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблем доказування у кримінальному процесі, у правотворчій діяльності з удосконалення кримінального процесуального та нотаріального законодавства, а також у діяльності нотаріату, правозастосовній практиці органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Ключові слова: нотаріально посвідчені документи, джерела доказів, кримінальний процес, нотаріальна таємниця, допустимість доказів, доказова сила, нотаріальний акт.

SUMMARY

Buchatskyi M.O. Notarially Certified Documents as a Source of Evidence in Criminal Proceedings: Theoretical and Practical Aspects. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences on the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Forensics; Judicial Expertise; Operational-Investigative Activity». – Private institution «Scientific Institute of Public Law», Kyiv; State Tax University, Irpin, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical and applied study of notarially certified documents as a source of evidence in the criminal proceedings of Ukraine. The work provides an in-depth analysis of the procedural and evidentiary aspects of searching for, seizing, introducing, and using notarially certified documents within criminal proceedings, as well as clarifies the specific features of the legal regime of notarial secrecy in the context of implementing the objectives of criminal justice.

The expediency of a systematic rethinking of a set of theoretical and practical issues related to defining the concept, legal nature, and place of notarially certified documents within the system of written sources of evidence is substantiated. It is demonstrated that the absence of a unified doctrinal approach to this category, along with the fragmented nature of its regulatory framework in criminal procedural legislation and notarial law, leads to ambiguity in law enforcement practice, particularly in assessing the admissibility, relevance, and reliability of information contained in such documents. In this regard, the dissertation provides a thorough analysis of the correlation between the norms of criminal procedural law and special notarial legislation in order to clarify the evidentiary status of notarially certified documents and determine their functional role in criminal proceedings.

The concept and essence of notarially certified documents as a special type of written source of evidence are revealed, combining the private-law nature of notarial certification with the public-law objectives of criminal procedure. An author's definition of this category is proposed, which takes into account both the formal requirements for notarial documents and the procedural conditions for their lawful inclusion and use in evidentiary activities. Particular attention is paid to distinguishing between the concepts of "notarial documents," "notarially certified documents," and "notarial acts," taking into account their legal nature.

The dissertation analyzes the procedural procedure for searching for and seizing notarially certified documents, as well as the specifics of involving a notary in criminal proceedings as a holder of legally protected professional secrecy. The legal nature of notarial secrecy in the context of criminal procedure is examined, and the existence of a conflict between the interests of criminal justice and the need to protect confidential notarial information is substantiated.

Criteria for the relevance, admissibility, and reliability of information contained in notarially certified documents are formulated, taking into account the requirements of criminal procedural legislation and special legislation on notaries. The classification of notarially certified documents in criminal proceedings is improved, making it possible to differentiate them according to the nature of their evidentiary value, legal force, and level of procedural reliability.

The theoretical provisions and conclusions of the dissertation may be used in further scientific research on issues of evidence in criminal proceedings, in law-making activities aimed at improving criminal procedural and notarial legislation, as well as in the law enforcement practice of pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office, and courts.

Key words: notarially certified documents, sources of evidence, criminal procedure, notarial secrecy, admissibility of evidence, probative value, notarial act.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бучацький М. О. Оцінювання доказів у кримінальному провадженні: аналіз практики ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 606–608. URL : https://lsej.org.ua/8_2020/155.pdf
2. Бучацький М. О. Класифікація доказів у кримінальному процесі: теоретичні підходи та практичне значення. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 1 (67), том 1. С. 227–231. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_1/40.pdf
3. Бучацький М. О. Нотаріальний акт як процесуальна дія та як документ: до питання про розмежування понять у цифрову епоху. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 2 (68). С. 312–315. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/54.pdf
4. Бучацький М. О. Цифрова інформація у системі кримінально-процесуального доказування. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 404–409. URL : https://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/60.pdf
5. Бучацький М. О. Тимчасовий доступ до нотаріальних документів у кримінальному провадженні: національна та європейська судова практика. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 435–438 URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/14033>
6. Бучацький М. О. Нотаріальна діяльність в Україні: правова природа, суб'єкти та функціональний зміст. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 листопад 2021 року. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 34–36.
7. Бучацький М. О. Електронні докази як новий вид доказів у кримінальному провадженні України. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 39–41.
8. Buchatskyi M. O. Electronic Evidence and Notarially Certified Documents

in Criminal Proceedings. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 15–16 лютого 2023 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ АСПЕКТИ.....	15
1.1. Поняття доказів у кримінальному процесі: теоретичні підходи, джерела та стандарти оцінки	15
1.2. Цифрові джерела доказової інформації	50
1.3. Електронні докази у кримінальному процесі.....	68
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2. НОТАРІАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ: ДОКАЗОВА СИЛА ТА ОХОРОНА НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ	86
2.1. Нотаріат та нотаріальний процес.....	86
2.2. Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів.....	104
2.3. Нотаріальна таємниця в кримінальному процесі.....	125
Висновки до розділу 2.....	141
РОЗДІЛ 3. НОТАРІАЛЬНО ПОСВІДЧЕНІ ДОКУМЕНТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	143
3.1. Нотаріально посвідчені документи як елемент системи кримінально-процесуального доказування	143
3.2. Процесуально-правові гарантії використання нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні.....	162
3.3. Правові межі доступу до нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні: національна практика та стандарти ЄСПЛ..	189
Висновки до розділу 3.....	202
ВИСНОВКИ.....	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

C-PROC – Офіс програми з кіберзлочинності Ради Європи

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукові дії

США – Сполучені Штати Америки

ЮНСІТРАЛ – модельні закони про електронні документи та електронні підписи

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми. Побудова правової держави та утвердження верховенства права в Україні нерозривно пов'язані з удосконаленням механізмів кримінального судочинства, зокрема в частині забезпечення законності, справедливості та ефективності доказування. Кримінальний процес покликаний не лише забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності, але й гарантувати дотримання прав і свобод людини на всіх стадіях кримінального провадження. У цьому сенсі доказування є ключовим інструментом досягнення завдань кримінального процесу, адже саме через належні, допустимі та достовірні докази формується процесуальна істина, що лежить в основі судового рішення.

Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України орієнтований на поєднання ефективності кримінального переслідування з високими стандартами захисту прав людини. Запровадження змагальної моделі кримінального процесу, посилення ролі судового контролю, розширення процесуальних прав сторін і закріплення принципу допустимості доказів як центрального елементу доказування зумовили потребу в переосмисленні традиційних підходів до визначення джерел доказів і механізмів їхнього отримання. У цих умовах особливого значення набувають питання використання в кримінальному провадженні документів, створених поза межами кримінального процесу, але таких, що містять юридично значущу інформацію.

Однією із найбільш специфічних і водночас недостатньо досліджених категорій таких документів є нотаріально посвідчені документи. Нотаріат як державний інститут виконує важливу функцію правового забезпечення цивільного обороту, посвідчення юридичних фактів і волевиявлення осіб, а також запобігання правовим спорам. Саме завдяки нотаріальній формі документи набувають підвищеного рівня офіційності та доказової значущості. Водночас у кримінальному процесі використання нотаріальних документів виходить за межі традиційної цивільно-правової сфери й потребує спеціального

процесуального осмислення.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що кримінальне процесуальне законодавство України не містить спеціального, системного регулювання статусу нотаріально посвідчених документів як джерел доказів. Загальні положення КПК України про документи як процесуальні джерела доказів не враховують специфіку нотаріальної діяльності, особливий правовий режим нотаріальних актів, що створює прогалини в правозастосуванні та призводить до неоднозначних підходів під час оцінки доказової сили таких документів у кримінальному провадженні.

Особливу складність становить питання співвідношення доказової сили нотаріально посвідчених документів із принципом вільної оцінки доказів. З одного боку, нотаріальний документ користується презумпцією достовірності та законності, оскільки створюється уповноваженою особою в межах визначеної законом процедури. З іншого боку, кримінальний процес не допускає наперед установлення сили доказів, що вимагає від суду критичної оцінки кожного доказу в сукупності з іншими. Це породжує складне теоретичне питання щодо меж і характеру доказової цінності нотаріальних документів у кримінальному судочинстві.

Не менш актуальною є проблема участі нотаріуса в кримінальному провадженні. У процесі розслідування кримінальних правопорушень органи досудового розслідування нерідко звертаються до нотаріусів як носіїв інформації, що має доказове значення. Це може проявлятися у формі допиту нотаріуса як свідка, тимчасового доступу до нотаріальних документів, вилучення нотаріальних архівів або використання відомостей із нотаріальних реєстрів. Водночас правовий статус нотаріуса в кримінальному процесі залишається недостатньо визначеним, що ускладнює забезпечення балансу між інтересами правосуддя та професійними обов'язками нотаріуса.

Центральне місце в цій проблематиці посідає інститут нотаріальної таємниці. Нотаріальна таємниця є однією із фундаментальних гарантій нотаріальної діяльності та спрямована на захист прав і законних інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса. Вона охоплює широкий спектр відомостей,

отриманих нотаріусом у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій, і має особливий режим правової охорони. Водночас у кримінальному процесі виникає об'єктивна потреба в доступі до таких відомостей, що ставить під сумнів абсолютний характер нотаріальної таємниці та актуалізує питання меж її обмеження.

Недостатня визначеність процесуальних механізмів доступу до інформації, що становить нотаріальну таємницю, призводить до ризиків порушення прав як осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження, так і третіх осіб, чиї інтереси опосередковано зачіпаються. Відсутність чітких критеріїв пропорційності втручання у сферу нотаріальної таємниці ускладнює діяльність органів досудового розслідування та суду й може негативно впливати на допустимість отриманих доказів.

Додатковий вимір актуальності дослідження пов'язаний із процесами цифровізації нотаріальної діяльності. Запровадження електронних нотаріальних реєстрів, електронних документів і цифрових засобів ідентифікації суттєво змінює традиційні уявлення про форму нотаріального документа та способи зберігання нотаріальної інформації. У кримінальному процесі це породжує нові виклики, пов'язані із фіксацією, збереженням і перевіркою електронних доказів, а також із захистом інформації, що становить нотаріальну таємницю, від несанкціонованого доступу.

Водночас правозастосовна практика свідчить про відсутність єдиного підходу щодо доступу до нотаріально посвідчених документів у кримінальних провадженнях. Судова практика демонструє різні підходи до зазначеної проблеми, що зумовлено як прогалинами законодавства, так і недостатньою теоретичною розробленістю проблеми. Це негативно впливає на передбачуваність судових рішень і суперечить принципу правової визначеності.

Отже, вибір теми дослідження обумовлений комплексом взаємопов'язаних чинників: потребою в теоретичному осмисленні правової природи нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі; потребою у визначенні їхнього процесуального статусу та доказової сили; актуальністю проблеми охорони нотаріальної таємниці в умовах кримінального

провадження; впливом цифровізації нотаріальної діяльності на механізм доказування; а також практичними труднощами правозастосування, що виникають у діяльності органів досудового розслідування та судів.

Дослідження зазначених питань має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки сприятиме вдосконаленню кримінального процесуального законодавства, формуванню єдиного підходу до використання нотаріальних документів як джерел доказів і забезпеченню належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та гарантіями захисту прав людини.

З огляду на значну важливість кримінального процесуального законодавства України представлена до аналізу тематика має достатній науковий та емпіричний базис. Зокрема, проблематику використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України розглядали А.-М. Ангеленюк, А. Антонюк, В. Русецька, І. Каланча, Д. Стемковський та інші.

Нотаріальний процес, функції та завдання українського нотаріату досліджували М. Долинська, К. Досінчук.

Л. Вдовічена й багато інших дослідників присвятили свої роботи особливостям діяльності нотаріату та нотаріальним актам як результатам цієї діяльності.

Нотаріальну діяльність як різновид правоохоронної діяльності вивчали Р. Білокінь, А. Гуледза.

Гарантії нотаріальної діяльності, юридичну відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні розробляли О. Білоскурська, М. Федорчук, М. Бондарєва.

Правове регулювання статусу суб'єктів нотаріальної діяльності в Україні та участь нотаріуса в кримінально-процесуальних правовідносинах розглядали К. Гарбуз, Бірюков В.

В. Долинська пропонує розмежовувати основних суб'єктів нотаріального процесу на інститути нотаріату та квазінотаріату. Так само суб'єктів нотаріальної діяльності поділяють на нотаріальних і квазінотаріальних В. Чуєнко та О. Лобур.

С. Вітвіцьким, О. Волобуєвою, Д. Давидовою в монографії «Джерела доказів у кримінальному процесі України» окрему увагу приділено пропозиції щодо концептуального підходу до правового регулювання інституту доказів у вітчизняному законодавстві. Зокрема, пропонується відмовитися від традиційної нормативної дефініції доказів, замінивши її чітким законодавчим закріпленням сукупності вимог до їх змісту, форм і джерел.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р); рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» (Указ Президента України від 30 червня 2023 року № 359/2023).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» від 22 грудня 2015 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в комплексному науковому аналізі процесуальних і доказових аспектів відшукування, вилучення та використання нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі України, визначенні їхнього процесуального статусу та доказової сили, а також у з'ясуванні особливостей охорони нотаріальної таємниці в умовах кримінального провадження.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі *завдання*:

– розкрити теоретико-правову природу нотаріально посвідчених

документів у системі письмових джерел доказів кримінального процесу, визначити їхнє місце серед інших документальних доказів і сформулювати авторське визначення поняття «нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі»;

– проаналізувати нормативні, правозастосовні та доктринальні підходи до співвідношення інтересів кримінального правосуддя й нотаріальної таємниці, виявити основні проблеми та суперечності, що виникають під час залучення нотаріально посвідчених документів до кримінального провадження;

– визначити правову природу нотаріальної таємниці в кримінальному процесі, з'ясувати її зміст, межі дії та особливості охорони в умовах досудового розслідування й судового розгляду, а також розробити концептуальний підхід до балансування публічних і приватних інтересів;

– сформулювати критерії належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та спеціального законодавства про нотаріат;

– розробити доктринально обґрунтований підхід до класифікації нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі через розмежування нотаріального посвідчення як процедури та нотаріального акта як документального результату нотаріальної дії;

– проаналізувати процесуальний статус нотаріуса як носія охоронюваної законом професійної таємниці та визначити особливості його залучення, а також залучення нотаріальних документів до кримінального провадження з урахуванням підвищених процесуальних гарантій.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку з використанням нотаріально посвідчених документів як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – правова природа, доказова сила та процесуальні умови залучення й використання нотаріально посвідчених документів у системі кримінально-процесуального доказування України з урахуванням національної практики та європейських стандартів.

Методи дослідження були обрані з урахуванням мети й завдань роботи, а також її об'єкта та предмета, що зумовило потребу в комплексному поєднанні загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу нотаріально посвідчених документів як джерел доказів у кримінальному процесі, а також проблем охорони нотаріальної таємниці в умовах кримінального провадження. *Діалектичний метод* застосовувався для дослідження правової природи нотаріально посвідчених документів, їх еволюції та функціонування в системі кримінального процесуального доказування, а також для виявлення взаємозв'язку між інститутами нотаріату та кримінального процесу, зокрема в контексті співвідношення публічного інтересу правосуддя та приватного інтересу захисту нотаріальної таємниці (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 3.1). *Загальнонаукові методи* аналізу, синтезу, індукції, дедукції та узагальнення використовувалися на всіх етапах дослідження для систематизації наукових підходів до поняття нотаріальних документів, формулювання авторських дефініцій, класифікацій і висновків, а також для побудови логічно узгодженої концепції використання нотаріально посвідчених документів у доказуванні (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 3.2). *Формально-юридичний метод* був застосований для аналізу норм кримінального процесуального законодавства України, законодавства про нотаріат, а також підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють порядок вчинення нотаріальних дій, оформлення нотаріальних документів та умови доступу до них у межах кримінального провадження (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3). *Формально-логічний метод* використовувався під час розроблення й уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема під час визначення понять «нотаріальні документи», «нотаріально посвідчені документи», «нотаріальні акти», а також у процесі формулювання критеріїв належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах (підрозділи 2.1, 2.2). *Порівняльно-правовий метод* був використаний для зіставлення положень кримінального процесуального законодавства України із нормами спеціального законодавства про нотаріат, а також для аналізу відмінностей у підходах до правового режиму

нотаріальної таємниці та процесуального статусу нотаріуса в кримінальному провадженні (підрозділи 2.3, 3.1), а також позицій національних судів та Європейського суду з прав людини щодо зберігання або передачі інформації, що стосується приватного життя особи, навіть без вилучення оригіналів, що, на думку ЄСПЛ, становить втручання в право на повагу до приватного життя в розумінні ст. 8 Конвенції (підрозділ 3.2). *Системно-структурний метод* застосовувався для дослідження місця нотаріально посвідчених документів у системі письмових джерел доказів, їхньої внутрішньої класифікації за юридичною силою, доказовим значенням і ступенем достовірності, а також для визначення їхнього співвідношення з іншими видами документів у кримінальному процесі (підрозділ 2.2). *Кейс-метод* використовувався для аналізу практики національних судів щодо оцінки допустимості та доказової сили нотаріально посвідчених документів, а також для виявлення типових проблем правозастосування, пов'язаних із витребуванням, вилученням і використанням таких документів у кримінальному провадженні (підрозділи 2.2, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних учених у галузі кримінального процесу, доказового права та нотаріату; матеріали науково-практичних конференцій; законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України; практика Європейського суду з прав людини, Верховного Суду, апеляційних і місцевих судів, а також інформаційні ресурси мережі «Інтернет», що містять узагальнення судової практики й аналітичні матеріали з відповідної проблематики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за характером та змістом дисертаційна робота є одним із перших комплексних монографічних досліджень теоретичних і практичних аспектів нотаріально посвідчених документів як джерела доказів у кримінальному процесі. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають особистий внесок у розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки та пропозиції:

вперше:

– запропоновано авторське визначення поняття «нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі», під яким потрібно розуміти письмові документи, зокрема в електронній формі, створені або засвідчені в порядку, передбаченому законодавством про нотаріат, які містять зафіксовані з дотриманням установленої законом форми та процедури відомості про юридично значущі факти й обставини та можуть бути залучені й використані в кримінальному провадженні відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства як джерело доказової інформації для встановлення обставин кримінального правопорушення;

– обґрунтовано потребу у вирішенні конфлікту між інтересами правосуддя та режимом нотаріальної таємниці в кримінальному провадженні, зумовленого нормативною фрагментарністю регулювання, неоднорідністю судової практики та відсутністю єдиних доктринальних підходів до забезпечення балансу між публічним інтересом у розслідуванні злочинів і приватним інтересом щодо захисту конфіденційної нотаріальної інформації;

– сформульовано систему критеріїв належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та спеціального законодавства про нотаріат;

удосконалено:

– класифікацію нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі через розмежування нотаріального посвідчення як процесуальної процедури та нотаріального акта як документального результату нотаріальної дії, що дає змогу більш чітко визначати їх місце та роль у системі письмових джерел доказів;

– розуміння змісту й меж дії нотаріальної таємниці в умовах кримінального провадження за рахунок уточнення процесуальних механізмів її обмеження виключно на підставі закону та за умови дотримання принципу пропорційності;

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат кримінального процесу щодо

письмових джерел доказів, зокрема через уточнення співвідношення понять «нотаріальні документи», «нотаріально посвідчені документи» та «нотаріальні акти» в контексті доказового права;

– уявлення про процесуальний статус нотаріуса як носія охоронюваної законом професійної таємниці, що обумовлює потребу у встановленні спеціальних процесуальних гарантій під час залучення нотаріуса або нотаріальних документів до кримінального провадження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки впроваджені та можуть бути використані в:

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України (довідка Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 29 квітня 2026 року № 147д9/9-02);

– *практичній діяльності* – сформульовані висновки можуть бути використані слідчими, прокурорами, адвокатами та суддями для правильної кваліфікації доказів, отриманих у формі нотаріально посвідчених документів, їх оцінки, витребування та допустимого використання в доказуванні (довідка Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-11);

– *науково-дослідній сфері* – обґрунтовані положення щодо правової природи, допустимості та доказової сили нотаріально посвідчених документів можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях у сфері кримінального процесуального та нотаріального права (акти впровадження Державного податкового університету від 28 жовтня 2025 року та Національної академії внутрішніх справ від 22 жовтня 2024 року);

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі студентами денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» (акти впровадження Державного податкового університету від 25 квітня 2025 року та Національної академії внутрішніх справ від 22 жовтня 2024 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися в Науково-дослідному інституті публічного права. Результати дослідження були оприлюднені на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопад 2021 р.), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.), «Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні та 3 тези доповідей, опубліковані в збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, з них основний текст – 206 сторінок, список використаних джерел – 31 сторінка (273 найменування) та 2 додатки на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ АСПЕКТИ

1.1. Поняття доказів у кримінальному процесі: теоретичні підходи, джерела та стандарти оцінки

Поняття доказів відіграє ключову роль у кримінальному процесі, адже від правильного його тлумачення органами досудового розслідування та судами залежить ефективність виконання завдань кримінального провадження. Згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, основними завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від злочинів, забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, а також проведення швидкого, всебічного та об'єктивного розслідування і судового розгляду. Метою кримінального процесу є, щоб кожен винний у вчиненні кримінального правопорушення був покараний у межах своєї провини, одночасно з уникненням безпідставного переслідування чи засудження невинних осіб, не допускати надмірного процесуального примусу та гарантувати кожному учаснику провадження дотримання належної правової процедури [104]. Досягнення мети кримінального процесу можливе лише за умови належної організації доказування, адже саме доказова діяльність забезпечує встановлення фактичних обставин, необхідних для ухвалення справедливого та обґрунтованого рішення. Відтак, механізм реалізації завдань кримінального провадження безпосередньо пов'язаний із розумінням природи доказів, їх системної організації та процесуальних критеріїв оцінки. Це зумовлює необхідність переходу до аналізу категорії доказів як теоретичного та практичного інструменту, що визначає рамки допустимого пізнання у кримінальному процесі.

Докази в кримінальному процесі є категорією високого рівня теоретичного узагальнення, що охоплює сукупність явищ, об'єднаних спільними суттєвими характеристиками, які формують цілісну систему, відмінну від інших правових

категорій. Ця теоретична конструкція слугує стандартом для визнання певних об'єктів, документів чи показань доказами, забезпечуючи їх відповідність процесуальним вимогам. Докази вирізняються своєю здатністю встановлювати або спростовувати факти й обставини, що мають значення для кримінального провадження, і базуються на принципах належності, допустимості та достовірності [123, с. 46]. Як теоретична модель, вони дозволяють систематизувати інформацію, що використовується в процесі доказування, забезпечуючи чіткість і однозначність у застосуванні правових норм. Водночас докази є не лише абстрактною категорією, а й практичним інструментом, який відображає зв'язок між фактичними даними, їх джерелами та процесуальними процедурами, що регулюють їх отримання та оцінку, сприяючи реалізації принципів справедливого судового розгляду.

Основним змістом кримінального процесу (кримінального провадження) є діяльність, спрямована на з'ясування та фіксацію фактичних обставин кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність [35, с. 16].

Важливу роль у повному та всебічному встановленні обставин кримінального провадження відіграє процес доказування. Представлення стороною обвинувачення в суді належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів забезпечує можливість судді ухвалити законне, обґрунтоване та мотивоване рішення [151, с. 46].

Доказування – це встановлений законом процес, який здійснюється органами досудового розслідування та судом (а іноді й іншими особами) і спрямований на пошук, забезпечення, дослідження та оцінку відомостей, що мають значення для з'ясування фактичних обставин, які є суттєвими для ухвалення рішення щодо винуватості та покарання, а також для здійснення належного процесуального провадження. За допомогою цього інституту з'ясовуються всі обставини, необхідні для ухвалення по суті обґрунтованого рішення під час судового розгляду. Усі факти повинні бути доведені якомога точніше, щоб суди могли винести максимально справедливе рішення. Цей

процес діяльності органів досудового розслідування чітко врегульований Кримінальним процесуальним кодексом. Результатом процесу доказування є отримання доказу, який повинен відповідати передбаченій законом формі. Докази є основою для того, щоб суди могли реконструювати події настільки точно, щоб забезпечити справедливе вирішення справи.

Оскільки органи досудового розслідування не були свідками вчинення діяння або не були присутніми під час його вчинення, необхідно з'ясувати всі обставини таким чином, щоб не виникало сумнівів щодо того, як саме був вчинений злочин і хто є його винуватцем. Для збирання доказів застосовуються всі тактико-технічні засоби та криміналістичні методи в межах закону.

У процесі доказування виділяють два рівні: пізнавальний і перевірочний. Досить часто застосовується доказування, засноване на чуттєвому сприйнятті, суть якого полягає у простому сприйнятті певної обставини. Перевірка цієї обставини можлива шляхом пред'явлення особам для підтвердження її достовірності. Однак застосовується і раціональне доказування, коли об'єкт не може бути сприйнятий органами чуття, а його пізнання відбувається шляхом мислення або іншими раціональними засобами.

Основними поняттями кримінально-процесуальної науки, пов'язаними з доказуванням, є:

- предмет доказування (обставини, які мають бути встановлені шляхом доказування). У кримінально-процесуальній літературі предметом доказування є всі обставини та факти, важливі для точного встановлення фактичних обставин справи та для подальшого ухвалення справедливого рішення. Кожна справа розглядається індивідуально, оскільки має свої обставини та ґрунтується на різних доказах, саме тому предмет доказування має індивідуальний характер. Під предметом доказування розуміється сукупність усіх фактів, які є необхідними та достатніми для застосування норм матеріального і процесуального права.

Потрібно доводити всі обставини, які мають значення для з'ясування фактичних обставин справи. Саме орган досудового розслідування визначає межі обставин, які потребують доказування. Цей орган також самостійно

оцінює, які обставини є суттєвими та підлягають доказуванню у конкретній кримінальній справі. Предмет доказування можна поділити на: (1) обставини, необхідні для винесення рішення по суті справи – доводяться передусім усі факти, які однозначно свідчать про те, чи було вчинено злочин, місце і час події, особа (особи), що його вчинили, а також чи несуть вони кримінальну відповідальність. Крім того, встановлюється спосіб вчинення злочину, причинно-наслідковий зв'язок і наслідки. Необхідно також уточнити обставини, що стосуються особи злочинця, зокрема, чи вчиняв він раніше злочини, і якщо так – визначити ступінь суспільної небезпеки попереднього злочину. Важливо також встановити наявність чи відсутності обставин, що виключають протиправність, а отже, і кримінальну відповідальність за вчинене. Також досліджується психічний стан особи, яка вчинила діяння;

(2) обставини, що сприяли вчиненню злочину або призвели до нього, тобто всі умови, які сприяли скоєнню кримінального правопорушення;

(3) обставини, що мають значення для подальшого ходу провадження – зокрема ті, на підставі яких може бути зупинено провадження або які становлять преюдиціальні питання.

Водночас можна визначити обставини, які не потребують доказування. У кримінальному провадженні не підлягають доказуванню норми права, про що свідчить принцип *iura novit curia* – суд знає право. Це зумовлено тим, що всі учасники процесу мають рівний доступ до законодавства, оскільки всі правові акти опубліковані в Офіційному збірнику законів. Не підлягають доказуванню і загальновідомі факти. Вони вважаються істинними доти, доки не виникне сумнів у їхній достовірності. У таких випадках діє презумпція правдивості, тобто факт вважається істинним доти, доки не буде доведено протилежне – наприклад, обвинувачений вважається осудним, поки не виникне сумнів у цьому [264, р. 310];

- джерело доказу (всі особи та речі, з яких отримується інформація);
- засіб доказування (всі доступні й допустимі способи, за допомогою яких можна здобути відповідну інформацію). До них належать: допит підозрюваного, свідків, експертів, висновки експертів і фахові пояснення,

перевірка показань на місці, впізнання, реконструкція, слідчий експеримент, огляд, речі й документи, що мають значення для кримінального провадження, повідомлення, інформація, отримана із застосуванням інформаційно-технічних засобів або засобів оперативно-розшукової діяльності; і як ітогова категорія,

- доказ (знання, яке орган досудового розслідування отримав за допомогою засобу доказування про предмет доказування). Це все, що можна визнати доказом і що може сприяти з'ясуванню злочинного діяння з використанням засобів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом [264, р. 308-310].

В.В. Вапнярчук запропонував комплексне бачення сутності кримінального процесуального доказування, обґрунтувавши його класифікацію за змістово-функціональним критерієм. Вчений виокремив три основні підходи до розуміння процесу доказування: гносеологічний, діяльнісний та інтегративний. У межах першого підходу доказування розглядається як специфічна форма пізнавальної активності людини, що здійснюється відповідно до загальних закономірностей пізнавального процесу, характерних для різних сфер науки та практики, водночас маючи власні особливості. Як філософсько-методологічну основу системного розуміння доказування дослідник вважає доцільним поєднання теорії пізнання (натуралістичний методологічний підхід) та системно-діяльнісної методології (діяльнісний методологічний підхід) [19, с. 77-78].

Більшість дослідників, аналізуючи зміст процесу доказування у кримінальному судочинстві, розрізняють два його основні аспекти: по-перше, доказування як встановлення фактичних обставин справи, і по-друге, доказування як логічне та процесуальне обґрунтування певної тези та формулювання висновків. До складових доказування належать збір, перевірка та оцінка доказів і джерел їх походження. У реальній діяльності ці елементи взаємозалежні та невіддільні, проте в науці, навчанні та нормотворчості їх виділяють для більшої чіткості.

Другий аспект полягає у формулюванні визначеної тези та наведенні доказових аргументів на її підтвердження. Важливо, що кримінально-

процесуальне доказування не обмежується лише логічними операціями – воно насамперед охоплює практичні дії, спрямовані на встановлення фактів вчиненого правопорушення. Специфіка цього процесу зумовлена тим, що для сторони доказування подія злочину є фактом минулого, а отже, доказування фактично означає відтворення обставин його вчинення за залишками інформації у пам'яті осіб та на матеріальних об'єктах. Таким чином, доказування у кримінальному провадженні охоплює збирання, закріплення, перевірку, оцінювання доказів та формування обґрунтованих висновків [194, с. 8-9]. Щодо цифрової інформації – активний цифровий відбиток формується інформацією, яку користувач свідомо розміщує в цифровому середовищі, зокрема персональними даними, відео, зображеннями чи коментарями на вебсайтах, у соціальних мережах, додатках, електронних дошках оголошень та інших онлайн-платформах. Пасивний цифровий відбиток складається з даних, які користувач залишає ненавмисно під час використання Інтернету чи цифрових технологій, наприклад, історією переглядів вебсторінок у браузері. Дані активних і пасивних цифрових відбитків можуть слугувати цифровими доказами у кримінальному процесі. Вони можуть виступати прямими доказами, безпосередньо встановлюючи факт, або непрямыми доказами, що дозволяють зробити причинно-наслідковий висновок про істинність цього факту. Такі цифрові дані використовуються для підтвердження чи спростування факту злочину, перевірки показань потерпілих, свідків чи підозрюваних, а також для встановлення причетності чи непричетності особи до вчинення злочину [Див.: 203].

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що під час оцінювання доказів зазвичай використовується стандарт доведення «поза розумним сумнівом». При цьому зазначений рівень переконливості може ґрунтуватися на сукупності узгоджених, чітких і достатньо переконливих висновків, а також на фактичних презумпціях, які не викликають сумнівів (Korobov v. Ukraine, § 65) [248]. Водночас Суд не запозичує безпосередньо підходи національних правових систем, що застосовують цей стандарт, оскільки не має повноважень ухвалювати рішення про винуватість особи у

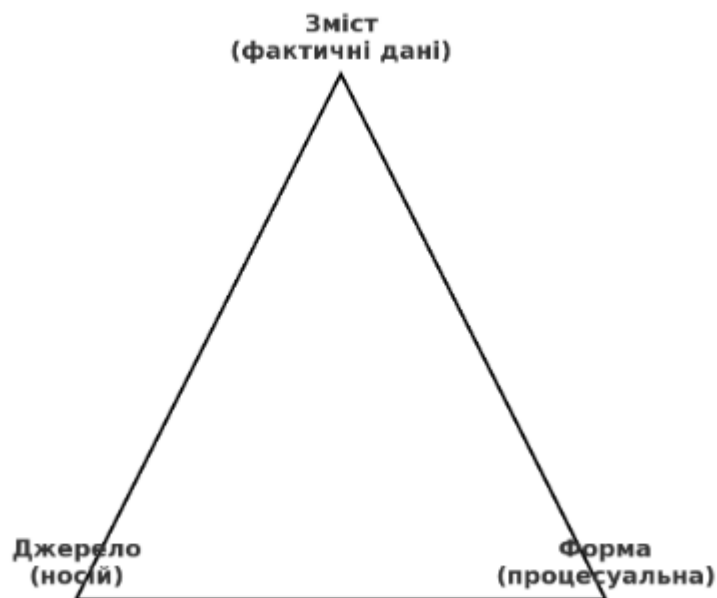
вчиненні кримінального правопорушення; його компетенція обмежується оцінкою дотримання державами-учасниками положень Конвенції (Hassan v. United Kingdom, § 48) [247]. Отже, з урахуванням усталеної практики ЄСПЛ щодо забезпечення права на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Конвенції, національні суди повинні у своїх рішеннях демонструвати всебічний та ретельний підхід до оцінки всіх доказів, включаючи ті, що мають сумнівний характер або походження, а також надавати належну аргументацію для підтвердження кожного встановленого факту [146, с. 248].

У кримінальному процесуальному законодавстві закріплено підхід до сутності та структури доказування у кримінальному процесі: відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування включає збирання, перевірку та оцінку доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Відповідно, більшість дослідників кримінального процесу традиційно виділяють три елементи доказування: збирання, перевірку та оцінку доказів. На етапі досудового розслідування процес доказування починається зі збирання матеріалів та інформації, які згодом можуть бути використані як докази. Якщо порівнювати з КПК України 1960 року, який передбачав, що прокурор після завершення досудового розслідування та складання обвинувального висновку передавав до суду всі матеріали кримінальної справи, то сучасний КПК (ч. 4 ст. 291) забороняє надавати суду будь-які документи, крім обвинувального акта з додатками, до початку судового розгляду. Таким чином, на початок судового провадження в суді першої інстанції суд не має доступу до доказів і повинен їх сформувати. Виходячи з цього, першим етапом доказування в судовому провадженні першої інстанції можна вважати формування доказової бази. Така позиція ґрунтується на розумінні природи доказів у кримінальному провадженні: відповідно до ст. 84 КПК України, доказами є фактичні дані, отримані в установленому законом порядку, на основі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для провадження. При цьому, згідно з ч. 1 ст. 94 КПК України, кожен доказ має відповідати критеріям належності, допустимості та достовірності. Остаточну оцінку цих даних за

вказаними критеріями проводить суд під час дослідження доказів та ухвалення остаточного рішення [37, с. 629].

Таким чином, системний підхід до розуміння доказування у кримінальному процесі, закріплений у положеннях КПК України та підтриманий доктриною, дозволяє розглядати доказ не лише як результат збирання, перевірки та оцінки інформації, а як складну процесуальну конструкцію. Вона передбачає поєднання фактичних даних, належного джерела та дотримання встановленої законом форми, без яких інформація не може перетворитися на допустимий доказ. Перехід від загальної характеристики етапів доказування до аналізу внутрішньої структури доказу є необхідним для глибшого розуміння того, яким чином зібрані дані набувають процесуального статусу та стають придатними для використання судом. Саме тому подальший розгляд доцільно зосередити на структурних елементах доказу, що схематично відображено на рисунку 1.

Рисунок 1. Структурні елементи доказу у кримінальному процесі

Представлена схема демонструє, що доказ у кримінальному провадженні формується як цілісне поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів: змісту (фактичних даних), джерела (носія) та процесуальної форми. Лише за умови їх одночасної наявності інформація може набути статусу повноцінного та

допустимого доказу. Відсутність будь-якого з елементів нівелює доказову цінність відомостей.

Критерієм для класифікації документів як джерел доказів у кримінальному процесі може бути спосіб фіксації інформації про факти (наприклад, письмові чи неписьмові, офіційні чи приватні, процесуальні чи непроцесуальні, фінансові чи нефінансові, внутрішні чи зовнішні, розпорядчі чи виконавчі, контрольні чи первинні, накопичувальні, інформаційні, довгострокового чи короткострокового зберігання тощо). Така класифікація вважається доцільною, оскільки охоплює практично всі типи документів, що уможливорює для слідчого або суду врахування всіх можливих джерел доказів. Крім того, вона важлива для визначення методів аналізу документів, поданих у певній формі, та встановлення їхніх виконавців [211, с. 979]. Вважаємо, що запропонована класифікація документів за способом фіксації інформації є надмірно широкою та методологічно нечіткою, оскільки об'єднує в один ряд офіційні й приватні, процесуальні й непроцесуальні, фінансові, внутрішні та інші документи, фактично розмиваючи критерії їх процесуальної ідентифікації. Такий підхід ігнорує те, що доказове значення документа у кримінальному провадженні визначається, передусім, не формою фіксації інформації, а законністю його походження, процедурою створення та спеціальним режимом допустимості. Крім того, класифікація не враховує специфіки електронних документів і цифрових даних, які не можуть бути коректно віднесені до традиційних письмових чи неписьмових форм, що робить її застарілою для сучасного кримінального процесу. Крім того, для практичного правозастосування така класифікація є занадто складною.

Доказування посідає ключове місце у кримінальному процесі, а тому норми доказового права становлять невід'ємний елемент кримінального процесуального законодавства. Вони визначають закономірності пізнання в межах кримінального судочинства і регулюють не лише процедуру, але й зміст цього процесу. Водночас у КПК положення, що стосуються доказування, не виділені в окремий розділ, адже процес доказування триває на різних стадіях провадження та має тісний зв'язок із численними інститутами процесуального

права. До них, зокрема, відносяться норми, які встановлюють: зміст, мету та об'єкт доказування; поняття та систему доказів; вимоги до їх належності, допустимості, достовірності й достатності; принципи їх оцінювання; правила проведення окремих слідчих і судових дій, що пов'язані з доказуванням; особливості отримання та використання різних видів доказів; компетенцію й обов'язки органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду щодо доказування; права та обов'язки учасників процесу (потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого тощо); специфіку доказування у певних видах кримінальних проваджень.

Фундамент доказового права складають основні принципи, на яких базується вся система доказів і їх правове регулювання. Ці засади становлять ядро теорії доказів і охоплюють прагнення до встановлення об'єктивної, матеріальної істини як кінцевої мети використання доказів; принцип внутрішнього переконання уповноважених суб'єктів (слідчого, прокурора, суду) у процесі оцінки доказів та стандарти доказування; презумпцію невинуватості та вимогу доведеності вини [47, с. 5-6].

Відповідно до ч. 1 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, доказами у кримінальному провадженні визнаються фактичні відомості, отримані у порядку, визначеному цим Кодексом. На підставі таких даних слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють існування або відсутність обставин і фактів, що мають значення для провадження та підлягають доказуванню [104]. У науковій літературі висловлюється підхід, за яким доказами слід визнавати будь-які відомості, що у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку дозволяють слідчому, прокурору, слідчому судді та суду встановлювати факт наявності чи відсутності суспільно небезпечного діяння, визначати винуватість особи, яка його вчинила, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. При цьому під доказами у кримінальному процесі розуміються відомості, отримані відповідно до процедури, визначеної кримінально-процесуальним законодавством, на основі яких уповноважені органи та посадові особи встановлюють обставини, що підлягають доказуванню, та інші

юридично значущі факти, за умови їх відповідності критеріям належності, достовірності, допустимості та достатності [116, с. 115]. Таким чином, узагальнений підхід до розуміння доказів як відомостей, здобутих у процесуально визначений спосіб і здатних підтверджувати чи спростовувати юридично значущі факти, потребує подальшої конкретизації щодо природи самих фактів та інформації про них. Адже ефективність доказування залежить не лише від процесуальних вимог до джерел доказової інформації, а й від чіткого розмежування базових категорій, що лежать в основі доказового процесу. Саме в цьому контексті важливим є підхід, запропонований суддею Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Н. Стефанів, яка розкриває зміст понять «факти», «дані» та «обставини» та дозволяє глибше зрозуміти структуру доказової інформації в кримінальному провадженні. Зазначається, що факти визначаються як події чи явища, що реально відбулися в об'єктивній дійсності. Дані є інформацією про такі факти, яка використовується для формування висновків або прийняття рішень. Обставини – це явища, що супроводжують певні факти та характеризують їх. Виходячи з етимологічного та логічного змісту зазначених понять, у кримінальному провадженні факти слід розглядати як події, з приводу яких здійснюється процесуальна діяльність, а обставини – як супутні елементи, що розкривають сутність та характеристики цих фактів [205].

Незважаючи на законодавче закріплення поняття доказів, серед науковців тривають дискусії щодо його змісту. Це питання розглядалося багатьма авторами, тому існує кілька підходів.

Перший передбачає, що доказ у кримінальному процесі – це поєднання фактичних даних, отриманих та оформлених відповідно до процесуальних норм, разом із джерелами їх походження. На основі таких відомостей учасники провадження, слідчий суддя та суд можуть встановлювати факти і обставини, що мають значення для справи. Такі дані повинні бути визнані доказами відповідними уповноваженими суб'єктами [147, с. 16].

Другий під доказами розуміє фактичні відомості, отримані у відповідності до норм кримінального процесуального законодавства, що дають змогу

слідчому, прокурору, судді чи суду з'ясувати наявність або відсутність фактів та обставин, важливих для провадження [126, с. 83].

Третя вважає доказами будь-які відомості про факти, здобуті в законний спосіб, за допомогою яких органи досудового розслідування, прокурор чи суд можуть підтвердити або спростувати факт вчинення суспільно небезпечного діяння, визначити винуватість чи невинуватість особи та інші обставини, що мають значення для встановлення істини та ухвалення рішення у справі [30, с. 91]

На думку О.Я. Помаза, жодна з наведених наукових точок зору не може вважатися абсолютно правильною та бездоганною за змістом. Він не поділяє позиції перших двох груп дослідників, які розглядають докази як фактичні дані. Так, аналіз значення поняття «фактичні дані» свідчить, що слово «фактичний» означає «той, що відповідає фактам, реальності; наповнений фактами», а слово «дані» – «відомості чи показники, необхідні для ознайомлення з кимось або чимось, для характеристики явищ чи осіб, а також для формування висновків чи рішень» [198]. На думку дослідника, фактичні дані є змістом доказу, що відображається, зокрема, у протоколах слідчих та розшукових дій. Тому він вважає найбільш обґрунтованою позицію третьої групи науковців, які трактують докази як «відомості про факти» [151, с. 28-30].

Вважаємо, що позиція дослідника О.Я. Помаза щодо визначення поняття доказів у кримінальному процесі, яка підтримує трактування доказів як «відомостей про факти», отриманих у законний спосіб, має певні теоретичні переваги, але водночас викликає низку критичних зауважень через недостатню аргументацію, надмірну абстрактність і обмежену увагу до процесуальних аспектів. Так, О.Я. Помаз відкидає перші дві позиції, які розглядають докази як «фактичні дані», отримані та оформлені відповідно до процесуальних норм, або як відомості, що дозволяють суб'єктам провадження встановлювати значущі факти, стверджуючи, що «фактичні дані» є лише змістом доказів, а не їхньою сутністю. Він спирається на семантичний аналіз, зазначаючи, що «фактичний» означає відповідність реальності, а «дані» – це відомості для характеристики явищ чи осіб, що відображаються, зокрема, у протоколах слідчих дій. На цій

підставі він вважає найбільш обґрунтованою третю позицію, яка визначає докази як «будь-які відомості про факти», здобуті законно, що сприяють встановленню істини та ухваленню рішень у справі. Сильною стороною позиції О.Я. Помаза є її теоретична чіткість у розмежуванні «фактичних даних» як змісту доказів і самих доказів як процесуально оформлених відомостей. Це дозволяє уникнути ототожнення первинної/оперативної інформації з доказами, що відповідає принципам кримінального процесу, де законність отримання інформації є ключовою. Підтримка третьої позиції також виглядає виправданою, оскільки вона охоплює широкий спектр відомостей, не обмежуючись конкретними джерелами, і акцентує на меті доказів – встановленні істини, що відповідає завданням кримінального провадження. Проте думка О.Я. Помаза має суттєві недоліки. По-перше, критика перших двох підходів є недостатньо аргументованою. Відкидання визначення доказів як «фактичних даних» із джерелами їх походження чи з акцентом на ролі суб'єктів провадження не супроводжується глибоким аналізом їхньої практичної цінності. Наприклад, перший підхід враховує джерела походження доказів, що є критично важливим для оцінки їхньої допустимості відповідно до ст. 23 КПК України, тоді як дослідник не пояснює, чому це не має значення. Другий, наголошуючи на ролі слідчого, прокурора чи суду, підкреслює процесуальну активність суб'єктів, що також є важливим для практичного застосування. По-друге, підтримуване ним визначення доказів як «відомостей про факти» є надто абстрактним і може викликати труднощі у судовій практиці. Поняття «відомості» не уточнює межі їхнього змісту, що може призводити до неоднозначного тлумачення та ускладнювати оцінку допустимості доказів. Наприклад, неясно, чи включаються до таких відомостей непроцесуальні джерела, які згодом легалізуються. По-третє, дослідник недостатньо враховує процесуальний контекст, зокрема вимоги до оформлення доказів, що є ключовим для їх використання в кримінальному процесі. Нарешті, його позиція виглядає однобокою через ігнорування можливості синтезу всіх трьох підходів, що могло б поєднати сильні сторони кожного: процесуальну строгість першої позиції, акцент на суб'єктах провадження другої та широту тлумачення третьої.

Надмірна абстрактність визначення «відомостей про факти» може спричинити неоднакове застосування норм у судовій практиці, ускладнити оцінку допустимості доказів і послабити зв'язок із їхніми джерелами. Для практичного застосування доцільніше було б запропонувати інтегроване визначення, яке враховує джерела походження доказів, роль суб'єктів провадження та їхню мету. Наприклад: *«доказами у кримінальному процесі є відомості про факти, отримані та оформлені відповідно до процесуальних норм із визначених джерел, на основі яких уповноважені суб'єкти встановлюють обставини, що мають значення для провадження»*. Такий підхід був би більш універсальним і практичним.

Якщо порівняти запропоноване визначення доказів у кримінальному та законодавчу дефініцію, наведену у ст. 84 КПК України, можна зробити висновок, що обидва визначення акцентують на функціональній ролі доказів у встановленні фактів і обставин, що мають значення для провадження. У ст. 84 КПК це виражено через формулювання «...мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню», а в запропонованому визначенні – через «обставини, що мають значення для провадження», що є близькими за змістом формулюваннями. Обидва підходи підкреслюють необхідність дотримання процесуального порядку отримання доказів: у ст. 84 КПК це «отримані у передбаченому цим Кодексом порядку», а в запропонованому визначенні – «отримані та оформлені відповідно до процесуальних норм». Крім того, обидва визначення вказують на суб'єктів, які використовують докази: у ст. 84 КПК це конкретно слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд, а в запропонованому – узагальнено «уповноважені суб'єкти», що забезпечує подібний процесуальний контекст. Проте між визначеннями є суттєві відмінності. По-перше, у ст. 84 КПК докази визначаються як «фактичні дані», що є традиційним терміном, але може сприйматися як вужче поняття, що обмежується конкретною інформацією про реальні події. Натомість запропоноване визначення використовує термін «відомості про факти», який є ширшим і охоплює не лише самі факти, а й інформацію про них із різних джерел, що робить його більш універсальним. По-друге, запропоноване

визначення чітко вказує на «визначені джерела» доказів, підкреслюючи їх походження (наприклад, показання, документи, протоколи), тоді як ст. 84 КПК не згадує джерела, обмежуючись лише порядком їх отримання, що може ускладнити оцінку допустимості без звернення до інших норм Кодексу. Також, запропоноване визначення акцентує увагу на «отриманні та оформленні» доказів, підкреслюючи необхідність їх процесуальної фіксації, тоді як ст. 84 КПК згадує лише отримання, що робить її менш деталізованою в цьому аспекті. Нарешті, термін «уповноважені суб'єкти» у запропонованому визначенні є більш гнучким, ніж конкретний перелік посад у ст. 84 КПК, що дозволяє адаптувати його до можливих змін у законодавстві.

Переваги запропонованого визначення полягають у його більшій конкретизації та практичній спрямованості. Згадка про «визначені джерела» і «процесуальне оформлення» чітко вказує на необхідність дотримання вимог допустимості, що є критично важливим для судової практики (зокрема, відповідно до ст. 23, 85–87 КПК). Термін «відомості про факти» є ширшим і гнучкішим, ніж «фактичні дані», що дозволяє охопити різноманітні види інформації, включаючи непрямі дані, які можуть бути легалізовані в процесі. Узагальнення суб'єктів як «уповноважених» робить визначення більш універсальним, зменшуючи ризик обмеження конкретними посадами. Натомість ст. 84 КПК, хоча й лаконічна та універсальна, є менш деталізованою, що може викликати труднощі в практичному тлумаченні, особливо щодо джерел і оформлення доказів. Її абстрактність забезпечує нормативну гнучкість, але ускладнює застосування без додаткових уточнень із інших статей Кодексу. Таким чином, запропоноване визначення є досить конкурентним у контексті практичного застосування, оскільки воно більш деталізоване, враховує джерела походження та процесуальне оформлення доказів, а також використовує ширший термін «відомості про факти», що відповідає складності сучасних кримінальних проваджень. Водночас воно зберігає універсальність, необхідну для теоретичного осмислення, і може слугувати основою для вдосконалення законодавчого формулювання, забезпечуючи баланс між чіткістю та гнучкістю.

Лінгвісти визначають термін «доказ» як беззаперечний аргумент чи факт, що підтверджує істинність певного твердження; об'єкт або обставину, які вказують на провину особи; аргумент чи довід; прояв, підтвердження, демонстрацію, свідчення або свідоцтво тощо. Дослідження мовного наповнення цього поняття, яке налічує багато різних значень, свідчить про те, що слово «доказ» у мові функціонує як засіб обґрунтування правильності власної позиції в різних практичних контекстах [Див.: 27, с. 29-30].

Натомість, не можна не згадати концепцію доказу (що має витоки у правових системах окремих зарубіжних держав), сутність якої полягає у відмові від нормативно-правового закріплення загального визначення доказу та їхньої вичерпної класифікації. Прихильники цієї концепції вважають, що прагнення законодавчо зафіксувати універсальне визначення процесуального доказу, попри його привабливість із нормативістських позицій, неминуче веде до надмірного спрощення проблеми його юридичної природи. Це зумовлює небезпеку однобічної концентрації на окремих елементах доказу та ігнорування інших рівнозначних компонентів, а також стимулює нескінченні пошуки «єдино правильної сутності» доказу. У результаті процес доказування ризикує втратити складність і багатовимірність, перетворюючись на спрощену діяльність.

Згідно з цією концепцією, види доказів не потребують жорсткої законодавчої деталізації й можуть визначатися за розсудом суду, натомість кримінальний процесуальний кодекс має встановлювати суворі правила їх введення до процесу. У цьому підході «процесуальними доказами» визнаються сформовані у передбаченій законом процесуальній формі усні та письмові повідомлення осіб, різні предмети й документи, які функціонують у межах доказового провадження. Структурними елементами доказу визначаються: факт, що підлягає доведенню; доказовий факт; а також висновок про їхній взаємозв'язок.

Попри перспективність зазначеної концепції, на сучасному етапі її практичне впровадження у вітчизняне кримінальне судочинство є передчасним. Це зумовлено особливостями суспільного розвитку, рівнем правосвідомості

правозастосувачів, ступенем довіри громадян до правоохоронних органів і суду, а також недостатньою теоретичною розробленістю цього підходу в українській правовій науці [22, с. 160].

М.Є. Шумило пропонує таку модель складу процесуального доказу, яка об'єднує три взаємопов'язані елементи (підсистеми): пізнавальний, інформаційний та нормативний. У такій інтерпретації доказ не постає як статична категорія, а радше як динамічне правове явище, що поступово розкривається в ході кримінального провадження. Цей процес розпочинається на етапі досудового розслідування та завершується у судовому розгляді за участю сторін, коли формується остаточна оцінка доказу. Водночас зазначена концепція не є єдиною доктринальною позицією щодо розуміння доказів у кримінальному процесі, а лише однією з можливих інтерпретацій, своєрідним аспектом багатовимірного феномену доказового права. Дослідник стверджує, що унормоване поняття доказу у КПК не може виконувати функцію загальновизнаного стандарту його розуміння в перебігу комунікації учасників кримінального провадження [233, с. 101-102].

На переконання В. Гмирка, поняття «структура кримінально-судового доказу» можна розглядати як таку, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів: нормативно-процедурного, інформаційного та фактовстановлювального.

Нормативно-процедурний компонент. Його призначення полягає у визначенні порядку здобуття (формування) доказів, а також у встановленні вимог до умов, засобів та правил їх створення і включення до процесуального обігу. Такий елемент виконує роль своєрідного «процесуального фільтра», що гарантує використання у судовому доказуванні виключно допустимих доказів.

Інформаційний компонент. Ця складова забезпечує сторони процесу й суд відомостями (даними, інформацією), які виступають «початковим матеріалом» для формування доказових фактів. Основу цього блоку утворюють відомості про юридично значущу подію та процесуально допустимі носії інформації, які її відображають.

Функція фактовстановлювального компоненту зводиться до встановлення фактів, що підлягають доказуванню, шляхом логічного обґрунтування. Структурними елементами цього блоку виступають: відшукуваний (доказуваний) факт як теза, доказовий факт як аргумент, правовий висновок щодо характеру їх взаємозв'язку (основа для вирішення питання про належність доказів), а також демонстрація логічної послідовності переходу від аргументів до тези сторонами процесу [27, с. 27].

В. Гмирко також виокремлює процесуальні докази – зібрані у встановленому законом порядку та оформлені у відповідну процесуальну форму відомості у вигляді усних чи письмових пояснень учасників процесу, різних об'єктів матеріального світу, а також документів, що використовуються у доказовому провадженні [28, с. 15-16]. При чому предмет доказування дослідник розглядає як сукупність юридично значущих обставин у кримінальному провадженні, встановлення та підтвердження яких забезпечує можливість винесення органами обвинувачення й судом законних та обґрунтованих процесуальних рішень [28, с. 17]. Він визначається як сукупність фактів та обставин, що підлягають встановленню в ході провадження. До цього кола належать дані, які відображають сам факт вчинення кримінально караного діяння, підтверджують або спростовують винуватість конкретної особи у його скоєнні, а також відомості про заподіяні суспільно небезпечні наслідки та інші юридично значимі обставини. Усі ці елементи мають бути з'ясовані з метою забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості прийнятого процесуального рішення [146, с. 11].

У сучасних наукових дослідженнях класифікація займає важливе місце, оскільки виступає однією з ключових складових системного підходу до аналізу явищ. У сфері теорії доказів вона відіграє роль інструмента впорядкування та узагальнення наявних знань, забезпечує коректне використання категорій та термінів, сприяє повному й всебічному вивченню об'єкта, а також допомагає уникнути подвійного тлумачення або невизначеності у науковій мові [Див.: 30, 151, с. 31]. Таким чином, класифікація у теорії доказів має подвійний характер:

з одного боку, вона виступає загальнонауковим інструментом упорядкування знань, що забезпечує системність, точність і єдність наукової термінології, а з іншого – набуває практичного значення в діяльності учасників кримінального провадження. Її значення виходить далеко за межі суто теоретичного аналізу, оскільки класифікація створює передумови для належної оцінки доказів, дозволяє уникати суперечливих тлумачень та невизначеностей у правозастосуванні, а також сприяє формуванню єдиних підходів до доказової діяльності. Саме завдяки чітко сформованим класифікаційним підходам стає можливим не лише всебічне осмислення природи доказів, а й визначення найбільш ефективних способів їх використання для встановлення обставин, що мають істотне значення для справи. У цьому контексті класифікація постає як місток між теорією та практикою, оскільки забезпечує взаємозв'язок між науковими узагальненнями та конкретними процесуальними діями, що здійснюються під час кримінального провадження. Класифікація доказів має не лише наукове, а й практичне значення: вона дає можливість учасникам кримінального провадження об'єктивно оцінювати докази та визначати оптимальні способи їх використання під час встановлення важливих для справи обставин. У межах кримінального процесу існує значна кількість різних класифікацій доказів, що розробляються та пропонуються науковцями за різними критеріями [151, с. 31].

Загальноприйнятим є поділ доказів за такими критеріями: за джерелом отримання їх розмежовують на первинні та похідні; за відношенням до предмета доказування – на прямі й непрямі; у зв'язку з обвинуваченням – обвинувальні (або такі, що обтяжують), та ті, що виправдовують; за способом формування – на особисті та матеріальні (речові) [49, с. 21]. Додатково в науковій літературі пропонуються інші групи: належні й неналежні, достовірні й недостовірні, допустимі й недопустимі, а також докази, що використовуються на підготовчій стадії, та докази, які розглядаються в юрисдикційному провадженні [28, с. 53].

Р.С. Белкін виділяє ще одну класифікацію – докази істинності та докази хибності. У логічному аспекті матеріали, що підтверджують тезу, вважаються доказами, а ті, що спростовують її, – спростуваннями [Див.: 151, с. 31].

Первинні докази – це відомості, отримані безпосередньо з основного джерела, тобто ті, що виникли у результаті самої події (наприклад, свідчення очевидця, оригінал документа). Натомість похідні докази – це відомості, отримані з вторинних джерел, що мають опосередкований зв'язок із подією (зокрема, свідчення особи зі слів іншого свідка, копія документа) [1, с. 88]. Вони є результатами вторинного відображення слідів злочину, що походять від первинних доказових джерел інформації [116, с. 115].

Категорія «джерело інформації» перебуває у тісному взаємозв'язку з поняттям «носіє інформації». Під носієм у широкому розумінні слід розуміти об'єкт, здатний слугувати засобом відображення, фіксації чи вираження певних відомостей. Оскільки джерела інформації містять у собі дані про факти, вони водночас виступають її носіями. До носіїв інформації належать як особи, які володіють відповідними знаннями, так і матеріальні об'єкти (зокрема речі чи документи), що містять інформаційні відомості. Саме такі об'єкти М. Погорецький вважає первинними носіями інформації [148, с. 171].

Прямим доказом визнається такий, що безпосередньо підтверджує наявність факту чи обставини, які підлягають встановленню, коли знання про них ґрунтується на інформації осіб, які безпосередньо спостерігали відповідну подію. Прикладом може бути використання відео- чи фотоматеріалів, що зафіксували поведінку особи у кримінальному провадженні, зокрема у справах щодо домашнього насильства.

Непрямі докази підтверджують обставини опосередковано, через низку проміжних фактів та логічних висновків. Наприклад, свідчення особи, яка бачила інших осіб поблизу місця та часу вчинення злочину, може вказувати на можливу їхню причетність. Такі докази використовуються для обґрунтування фактів перебування певних осіб у визначеному місці та часу, що може свідчити про їх участь у злочині [205] та відображають окремі фактичні дані, на підставі логічного узагальнення та аналізу яких можливо встановити окремі елементи

складу злочину та інші обставини, що підлягають доказуванню. Вони здатні вказувати на проміжні факти, які у взаємозв'язку з іншими доказами підтверджують предмет доказування [116, с. 116].

Хоча у Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод не містить окремих норм, що безпосередньо регламентують стандарти доказування, судова практика Європейського суду з прав людини сформувала низку принципів, дотримання яких є необхідним для забезпечення справедливого судового розгляду відповідно до статті 6(1) Конвенції. Загалом, жоден вид доказів не є апіорно неприйнятним, однак до непрямих доказів слід підходити з особливою обережністю; показання свідків, надані на етапі досудового розслідування, можуть братися до уваги, але не повинні мати вирішального значення для винесення обвинувального вироку; показання поліцейських не можуть вважатися беззаперечними лише з огляду на їхній службовий статус. Крім того, спосіб отримання доказів може вплинути на їх допустимість і справедливість використання. Вирішальне значення має принцип, за яким обов'язок доведення вини покладається на сторону обвинувачення, а кожне рішення про винуватість повинно ґрунтуватися на всебічній та об'єктивній оцінці всіх поданих суду доказів [263, р. 25-26].

При цьому позиція ЄСПЛ не відповідає практиці інших міжнародних судових установ [Див.: 90, 92]. Хоча загальна концепція доказування є універсальною: як пише В. Кононенко, доказування в міжнародній судовій процедурі являє собою регульовану діяльність, спрямовану на встановлення фактів і обставин, які підтверджують або спростовують вимоги та заперечення сторін спору, що здійснюється за участю та під контролем міжнародної судової установи відповідно до норм міжнародного права. Ця діяльність ґрунтується на принципах рівності сторін, змагальності та добросовісності, які забезпечують справедливий розгляд справи. Зокрема, принцип змагальності передбачає, що кожна сторона має право і обов'язок надавати докази на підтримку своєї позиції, а також оскаржувати докази протилежної сторони. Крім того, доказування включає встановлення не лише тих обставин, які безпосередньо стосуються вимог і заперечень сторін, а й інших фактів, що мають значення для

правильного вирішення спору, відповідно до застосовних норм міжнародного права, включаючи міжнародні договори, звичаї та загальні принципи права [89, с. 177]. Процес доказування також передбачає дотримання процедурних стандартів, установлених регламентами міжнародних судів, таких як Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини чи Міжнародний кримінальний суд, що забезпечує об'єктивність і неупередженість розгляду.

Поділ доказів на прямі та непрямі має суттєве практичне значення, оскільки кожен вид використовується у процесі доказування по-різному. При роботі з прямими доказами головним є перевірка надійності джерела, з якого отримано фактичні відомості, що безпосередньо підтверджують факт кримінального правопорушення та вказують на осіб, які його вчинили. Якщо достовірність такого джерела підтверджена іншими доказами, основну обставину можна вважати встановленою. Набагато складнішим є процес доказування за допомогою непрямих доказів. Використовувати слід лише ті факти, які перевірені та достовірні. Однак поодинокий факт не може самостійно слугувати основою для висновків щодо головної обставини. Сукупність кількох фактів, що виступають як непрямі докази, може свідчити про головний факт лише за умови наявності між ними логічного та причинного зв'язку. Вирішити це можливо шляхом оцінки їх у комплексі з іншими доказами. Усі непрямі докази мають привести до одного єдиного логічного висновку. Якщо ж вони суперечать один одному, це може свідчити про недостовірність окремих даних або відсутність зв'язку з предметом доказування. Отже, використання непрямих доказів є більш складним, ніж прямих, але це не робить їх менш важливими для встановлення істини. На відміну від прямих, непрямі докази допомагають встановити проміжні обставини, які у підсумку дають змогу підтвердити різні елементи основного факту. Головний факт розглядається як комплексне поняття, що включає такі складові, як подія злочину та його вчинення конкретною особою. При цьому один і той самий доказ може бути прямим у певному випадку та непрямим – в іншому, залежно від обставин, які він підтверджує [79, с. 358-359].

Із практики ЄСПЛ випливає, що він не бачить принципових заперечень з точки зору Європейської конвенції щодо використання непрямих доказів. Водночас Суд наголошує на необхідності ретельного контролю за використанням таких доказів і, за потреби, на їх відповідності вимогам, що регламентують право на перехресний допит свідків. Ці вимоги еволюціонували останніми роками, тому попередні рішення, зокрема колишньої Європейської комісії з прав людини, у яких непрямі докази (записи попередніх судових допитів свідків) не визнавалися проблематичними, не можуть слугувати достатньою підставою.

Безумовно, засудження, що частково ґрунтується на чутках або непрямих доказах, не вважається несправедливим лише з цієї причини відповідно до статті 6(1) Європейської конвенції.

Крім того, значення непрямих доказів може мати важливе значення для висновку про необхідність надання пояснень та може виправдовувати винесення несприятливого рішення у разі мовчання обвинуваченого.

У разі використання непрямих доказів важливим є доведення того, що причинно-наслідкові зв'язки та їх наслідки були належним чином оцінені. Крім того, такі докази повинні бути однозначними та суттєвими. Більше того, Європейський суд розглядав як порушення судового процесу та підставу для перегляду остаточного рішення ситуацію, коли суд під час винесення вироку застосував «вибірковий та непослідовний підхід до оцінки непрямих доказів». Також важливим чинником для Європейського суду при визнанні певного провадження справедливим було те, що показання з чужих слів або не використовувалися як аргумент у мотивувальній частині рішення, незважаючи на їх прийняття, або не мали вирішального значення для остаточного вироку [263, р. 10].

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює, що уповноважені особи зобов'язані приймати процесуальні рішення, спираючись на оцінку доказів, які мають бути належними, допустимими, достовірними та достатніми для обґрунтування конкретного рішення. При цьому, відповідно до ст. 85 КПК України, одним із критеріїв належності доказів є їхня здатність

прямо чи опосередковано підтверджувати можливість або неможливість використання інших доказів. Водночас ч. 2 ст. 86 КПК України зазначає, що докази, визнані недопустимими, не можуть бути використані під час прийняття процесуальних рішень, а також на них не може посилається суд при винесенні судового рішення. Системний аналіз положень ст.ст. 85, 86, 94 КПК України дозволяє зробити висновок, що належність, допустимість, достовірність і достатність доказів є обов'язковими та взаємопов'язаними умовами для їх застосування у процесі прийняття процесуальних рішень, при цьому ч. 2 ст. 86 КПК України фактично прирівнює ці категорії одна до одної [77, с. 578].

Інститут допустимості доказів у кримінальному процесі характеризується кількома ключовими особливостями, які визначають його значення та функціонування. По-перше, основна мета інституту допустимості полягає у виключенні з процесу доказів, які є завідомо недостовірними або отримані в спосіб, що викликає обґрунтовані сумніви в їхній правдивості, ускладнюючи встановлення достовірності. Таким чином, вимога допустимості є необхідною умовою та гарантією отримання надійної доказової інформації, сприяючи об'єктивності судового розгляду. По-друге, допустимим чи недопустимим визнається окремий доказ, тобто конкретна інформація, отримана з певного джерела, а не факт, який вона встановлює. Факти оцінюються з точки зору їхньої належності чи достовірності, але не допустимості. Якщо доказ визнано недопустимим, факт, який він мав підтвердити, може бути встановлений іншими доказами, що відповідають вимогам допустимості, зібраними у справі. По-третє, допустимість є первинною та обов'язковою умовою використання доказів у судочинстві, їхньою невід'ємною характеристикою. Недопустимі докази не підлягають оцінці за критеріями належності чи достовірності, оскільки їх розгляд втрачає сенс через порушення процесуальних вимог. По-четверте, допустимість доказів нерозривно пов'язана з дотриманням прав і законних інтересів особи, яка є найвищою цінністю в правовій державі. Докази, отримані шляхом обману, погроз, шантажу, психічного чи фізичного насильства, приниження гідності, використання забобонів, релігійних переконань чи інших неетичних методів, не можуть вважатися допустимими [6,

с. 32-33], Допустимість залежить від дотримання процесуальних умов отримання та фіксації доказів, відповідності джерела та способу їх отримання вимогам закону. Ця властивість відображає здатність доказів слугувати засобом встановлення обставин злочину, забезпечуючи при цьому об'єктивність розслідування та захист прав учасників провадження. Порушення процесуальної форми отримання доказів унеможлиблює їх використання, оскільки лише законно отримані докази гарантують справедливість судового процесу, обґрунтованість рішень і дотримання прав усіх сторін кримінального провадження [122, с. 109-110].

Допустимість доказів у кримінальному провадженні визначається умовами їх одержання та залучення. Основними передумовами є: отримання фактичних даних із належного джерела (наприклад, не можна вважати доказами відомості, здобуті в результаті допиту особи, яка відповідно до закону не могла бути свідком – ч. 2 ст. 69 КПК); збирання даних уповноваженим суб'єктом (органом досудового розслідування, прокурором чи іншим учасником процесу); дотримання передбаченої законом процесуальної процедури; належне документальне оформлення джерел фактичних відомостей (протоколи слідчих або судових дій). Аналізуючи положення статті 104 КПК України, а також враховуючи різноманітні доктринальні підходи до розуміння природи протоколів слідчих (розшукових) дій, можна виокремити основні характеристики, які формують його визначення. Протокол як процесуальний документ має відповідати таким ключовим ознакам:

- письмова форма (складається у чітко визначеній законом формі, що забезпечує його юридичну значущість);
- офіційний характер (створюється уповноваженою особою (наприклад, слідчим чи прокурором) у межах її компетенції);
- деталізація (протокол повинен містити вичерпну інформацію про місце, час, учасників слідчої дії, її перебіг, а також отримані результати);
- підтвердження підписами (засвідчується підписами всіх осіб, які брали участь у слідчій дії, що гарантує його достовірність і виключає можливість фальсифікації).

На основі сучасних досліджень у галузі кримінального процесуального права можна виокремити кілька функцій, які виконує протокол. Окрім основної – доказової, що полягає у фіксації фактів і обставин для використання їх у судовому процесі, протокол також забезпечує:

- процесуальну прозорість (дає змогу сторонам кримінального провадження переконатися в законності проведених слідчих чи розшукових дій, адже вся інформація про їх перебіг і результати зафіксована у документі);
- гарантії захисту прав учасників (учасники слідчих дій мають право ознайомитися зі змістом протоколу, внести свої зауваження чи заперечення, що сприяє захисту їхніх процесуальних прав);
- контрольну функцію (протокол виступає інструментом для перевірки дотримання процесуальних норм як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду, дозволяючи виявити можливі порушення) [143, с. 81].

Таким чином, протокол у кримінальному процесі є не лише інструментом фіксації доказів, але й важливим механізмом забезпечення законності, прозорості та захисту прав усіх учасників провадження. Його значення у системі кримінального судочинства важко переоцінити, адже він сприяє досягненню справедливості та встановленню істини у справі. Особливо актуальним є питання використання електронних протоколів [15, с. 952].

Зазвичай питання про допустимість вирішується в момент подання доказу суду. Водночас у певних випадках оцінка доказового значення може відбутися ще до їх безпосереднього дослідження. Так, перед тим як річ (зброя, транспортний засіб, комп'ютер тощо) буде визнана речовим доказом, необхідно довести її зв'язок із кримінальним правопорушенням, зокрема використання як засобу його вчинення.

Необхідно наголосити, що допустимість доказів безпосередньо пов'язана з дотриманням прав і свобод людини. Конституція України (ч. 3 ст. 62) встановлює, що обвинувачення не може базуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом чи на припущеннях. Аналогічна норма закріплена у ст. 17 КПК, яка визначає принцип презумпції невинуватості та обов'язок доведення

вини. У ст. 86 КПК визначено, що доказ визнається допустимим лише тоді, коли він отриманий відповідно до норм кримінального процесуального закону.

Таким чином, для встановлення допустимості доказу застосовуються певні критерії, головним з яких є законність. Вона може розглядатися у широкому сенсі (законність усього кримінального провадження) або у вузькому – законність способу одержання конкретного доказу. Якщо досудове розслідування розпочато без законних підстав, усі отримані в його межах докази автоматично вважаються недопустимими. Часто підставою для виключення доказів є порушення процедури проведення слідчих (розшукових) дій.

Також доказ має відповідати завданням конкретної процесуальної дії. Недотримання строків досудового розслідування тягне за собою недійсність рішень, ухвалених у межах таких порушень. Процесуальні рішення слідчого, прокурора або суду повинні бути законними, мотивованими та обґрунтованими, інакше зібрані матеріали втрачають доказове значення.

Діяльність сторони захисту збирання доказів регламентована лише частково. Подані захистом речі чи документи (ч. 3 ст. 93 КПК) можуть не відповідати процесуальним вимогам, але відомості у вигляді характеристик, довідок, пояснень чи висновків спеціалістів визнаються допустимими. Усі слідчі дії мають бути належним чином зафіксовані в протоколах, адже саме від цього залежить законність одержаних відомостей.

Важливим є й дотримання прав людини, гарантованих Конституцією та міжнародними договорами. Докази, здобуті внаслідок грубих порушень цих прав, визнаються недопустимими (наприклад, анонімні листи чи інші джерела, не передбачені законом). Ст. 87 КПК визначає, що до істотних порушень відносяться: проведення процесуальних дій без судового дозволу, отримання доказів шляхом катувань чи приниження гідності, порушення права на захист, отримання показань без повідомлення особи про право мовчати, а також обмеження права на перехресний допит.

Окремо закон встановлює, що недопустимими є свідчення осіб, які надалі стають підозрюваними чи обвинуваченими у цьому ж провадженні, а також

дані, здобуті шляхом використання повноважень, не передбачених КПК. Суд у будь-якому разі зобов'язаний визнавати такі докази недопустимими.

Ще одним критерієм допустимості є достовірність джерела. Показання, що ґрунтуються на чутках чи припущеннях, не можуть визнаватися доказами. Закон також забороняє отримувати інформацію від певних осіб, які користуються імунітетом свідка, зокрема від адвокатів (про адвокатську таємницю) чи нотаріусів (про нотаріальну таємницю). Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК, не підлягають допиту як свідки: захисник, представники сторін, адвокати, нотаріуси та інші особи, для яких законом прямо передбачено обмеження [47, с. 13-16].

Важливо відзначити, що до введення поняття належності, як і допустимості, у КПК України ці категорії визначалися переважно на теоретичному рівні та в судовій практиці, що спричиняло активні дискусії щодо їхнього змісту, які завжди залишалися актуальними. У результаті цих дискусій сформувалися різні підходи. Так, одні дослідники вбачали у належності доказу його здатність через власний зміст слугувати інструментом для встановлення обставин, що мають значення для провадження. Інші – розглядали належність не як характеристику самого доказу, а як властивість зв'язку між доказами (конкретною інформацією) та обставинами, що потребують доказування. Остання позиція підкреслює суб'єктивний аспект у визначенні належності доказу, оскільки вона залежить від того, як доказ сприймається особою, яка його оцінює [Див.: 60, с. 676].

Докази визнаються належними, якщо їх зміст прямо стосується складу кримінального правопорушення та спростовує або підтверджує позиції сторін. До таких доказів належать: факти, зазначені в обвинувальному акті; дані, що спростовують заяви обвинуваченого про невинуватість; відомості, які підтверджують чи спростовують обставини, на які посилається захист (алібі, пом'якшуючі або виправдовувальні обставини); мотиви, фізична можливість вчинення правопорушення; поведінка до, під час та після події; факти, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого та впливають на кваліфікацію та ступінь тяжкості злочину [205]. Належність доказу визначає, чи

існує зв'язок між його змістом і фактом, який потрібно встановити, та наскільки надійним є цей зв'язок. Доказ, що має таку властивість, володіє доказовою силою; відсутність цієї ознаки робить його неналежним [47, с. 17-18].

Згідно зі ст. 85 КПК, належними визнаються ті докази, що прямо чи опосередковано підтверджують або спростовують обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також інші факти, що мають значення для розгляду справи, включно з перевіркою достовірності чи можливості використання інших доказів. Інакше кажучи, належність означає здатність доказу своїм змістом слугувати засобом встановлення важливих для провадження обставин. Відомості, що не стосуються кримінальної справи, не можуть визнаватися доказами.

Зміст доказу повинен підтверджувати хоча б один із таких видів фактів: обставини, що входять до предмета доказування (ст. 91 КПК); факти, що використовуються як допоміжні логічні аргументи для встановлення основних обставин; додаткові факти, пов'язані з оцінкою достовірності чи допустимості інших доказів (наприклад, сумніви щодо належності понятих під час слідчих дій).

Існує дискусія серед науковців: чи залишається доказ належним, якщо версія, яку він обґрунтовував, не знайшла підтвердження? Частина дослідників вважає, що втрата зв'язку доказу з подіями провадження робить його неналежним. Інші ж заперечують, підкреслюючи, що навіть спростування певної версії (наприклад, підтвердження алібі) не позбавляє доказ зв'язку зі справою. Сучасна доктрина схиляється до другої позиції, аргументуючи тим, що:

- докази мають значення незалежно від того, підтверджують чи спростовують факти, інакше доведеться виключати більшість виправдувальних доказів;

- такі відомості можуть опосередковано підтверджувати інші версії, встановлюючи додаткові факти;

- відкинуті версії актуальні лише для певної стадії процесу, але можуть бути перевірені знову на наступних етапах [151, с. 31].

Обвинувальні докази підтверджують факт кримінального правопорушення, причетність до нього підозрюваного або обвинуваченого та можуть відображати обставини, що обтяжують відповідальність. Виправдувальні, навпаки, спростовують або сприяють пом'якшенню обвинувачення, встановлюють відсутність складу злочину чи невинуватість особи, а також обставини, що зменшують міру відповідальності. Такий поділ узгоджується з вимогами ч. 2 ст. 9 КПК України, де підкреслено необхідність з'ясування як викривальних, так і виправдувальних обставин, а також тих, що впливають на суворість покарання [79, с. 357].

Особисті докази формуються за участю людей, які є носіями відомостей про події. Це можуть бути особи, що безпосередньо пережили злочин (наприклад, потерпілі чи підозрювані), або ті, хто був свідком його вчинення.

Відповідно до ст. 98 Кримінального процесуального кодексу України, речовими доказами визнаються матеріальні предмети, які використовувалися як засоби вчинення злочину, зберегли на собі його сліди або містять іншу інформацію, здатну підтвердити певні факти чи обставини у межах кримінального провадження. До цієї категорії належать також об'єкти злочинного посягання, грошові кошти, цінності та інші речі, здобуті незаконним шляхом або передані юридичній особі внаслідок вчинення кримінального правопорушення [151, с. 32-34]. В.Д. Юрчишин зазначає, що згідно з класифікацією доказів на особисті та речові, висновок експерта належить до особистих доказів, оскільки його носієм є людина – судовий експерт. Щодо предмета обвинувачення, цей вид доказів може мати як обвинувальний, так і виправдувальний характер. Водночас висновок експерта здатен виступати як прямим, так і непрямым доказом, що визначається у кожній конкретній справі залежно від того, яким чином встановлені експертизою факти співвідносяться з основним фактом [Див.: 239, 117, с. 259]. Натомість треба відокремити такі експертизи, що проводяться за межами судового процесу, без доручення слідчого та суду (наприклад, правові) [240, с. 59].

Належність доказів означає надану сторонами та судом позитивну оцінку їхньої здатності використовуватися як засіб пізнання для підтвердження, спростування або постановки під сумнів висновків щодо існування чи відсутності фактів, які мають значення для кримінального провадження, що ґрунтується на характері логічного зв'язку між доказами та зазначеними фактами [28, с. 16-17].

На переконання Ю.Т. Піха, однією з ключових характеристик доказу у кримінальному провадженні виступає його достовірність, яка полягає у здатності відображати факти об'єктивної реальності, що становлять предмет досудового розслідування або судового розгляду. Інакше кажучи, достовірність доказової інформації означає відповідність отриманих відомостей фактичним обставинам, що дійсно мали місце [146, с. 124]. Достовірність доказів характеризується як їхня особливість, що свідчить про відсутність сумнівів щодо їх істинності. Ця характеристика розглядається як відносно самостійна щодо належності та допустимості доказової інформації [47, с. 18].

Допустимість доказів означає позитивну оцінку судом та учасниками процесу їхньої юридичної придатності для використання у доказуванні, що ґрунтується на дотриманні передбачених законом умов і процесуальної процедури щодо отримання, включення доказів у кримінальне провадження [28, с. 29-30] та їх безпосереднє використання.

Вимога допустимості доказів логічно впливає з норм Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України, які закріплюють принципи верховенства права, законності кримінального провадження та презумпції невинуватості. Зазначені принципи також визначають завдання кримінального процесу, тісно пов'язані з дотриманням стандартів допустимості доказів [100, с. 90].

У пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року №7 «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» зазначено, що докази вважаються допустимими лише за умови їх отримання відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України [178]. Таким чином, Верховний Суд України визначав допустимість доказів як

дотримання законності в процесі їх збору та фіксації. Натомість науковці стверджують, що допустимість є ширшим правовим поняттям, ніж це визначено у постановах Верховного Суду, і пропонують розглядати її як властивість, що відображає зовнішні умови формування доказів та механізм залучення інформації до процесу [101, с. 133].

Хоча наукове визначення допустимості доказів є ширшим, очевидно, що як воно, так і судові тлумачення насамперед зосереджуються на її нормативно-правовій природі. Зокрема, у ст. 86 КПК України ключовим чинником допустимості окремого доказу визначено саме нормативно-правовий аспект, що підкреслюється формулюванням «якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом». Привертає увагу категоричність закріплення допустимості доказів у нормативно-правовому контексті, адже порядок їх отримання має відповідати виключно положенням КПК України. Проте ст. 1 КПК України зазначає, що порядок кримінального провадження в Україні регулюється кримінальним процесуальним законодавством, яке охоплює не лише КПК, а й інші правові джерела. До складу кримінального процесуального законодавства України входять відповідні положення Конституції України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, КПК та інші закони України (ч. 2 ст. 1 КПК України). У ст. 8 Конституції України підкреслюється, що її норми мають пряму дію, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина на підставі Конституції гарантується, що підтверджує властивість конституційних норм безпосередньо регулювати правовідносини у різних галузях права. У ст. 62, 64 та 129 Конституції України містяться положення, які безпосередньо стосуються допустимості доказів. Ці статті встановлюють, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, передбачених Конституцією (порушення закону до таких випадків не належить і вважається недопустимим); законність є основоположним принципом судочинства (тому порушення закону, вчинені під час кримінального провадження чи пов'язаної з ним діяльності, не можуть бути виправдані);

обвинувачення не може базуватися на доказах, отриманих незаконно (а отже, незаконні докази не повинні мати жодних юридичних наслідків) [39, с. 573].

Початковим етапом процесу отримання доказів виступає цілеспрямована діяльність суб'єктів доказування, спрямована на пошук фактичних даних, їхніх носіїв та фіксацію. Виявлені у ході такої діяльності дані та їх джерела підлягають всебічній перевірці, оцінці й належному процесуальному оформленню, що дозволяє в подальшому надати їм статусу доказів. На цьому етапі здійснюється дослідження не лише змісту самих фактичних даних, а й характеристик їхніх джерел, їх аналіз та співставлення з уже наявними у кримінальному провадженні доказами. Перевірка може проводитися шляхом здобуття нових доказів, які прямо чи опосередковано підтверджують або заперечують достовірність уже виявлених даних та їх носіїв. Водночас перевірка стосується лише тих фактичних відомостей і джерел, які потребують уточнення, а докази, що використовуються для цього, водночас можуть ставати засобом здобуття нової доказової інформації. Зазвичай перевірці передують попереднє дослідження фактичних даних, метою якого є уточнення їх змісту та механізму отримання. Перевірка здійснюється відповідно до загальних правил як шляхом зіставлення з іншими доказами у справі, так і завдяки практичній діяльності пізнавального характеру.

Використання доказів як другий етап доказування має подвійний характер: воно поєднує практичну процесуальну діяльність та інтелектуальну роботу, що ґрунтується на логіці, психології та інших науках. На цьому етапі відбувається оперування доказами для встановлення обставин, що мають значення для справи, обґрунтування правових позицій сторін, ухвалення процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, а також перевірка вже наявних доказів і здобуття нових [22, с. 164].

Жодних правил щодо допустимості доказів у Європейській конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 р. не передбачено, і тому Європейський суд з прав людини розглядає це питання як таке, що має регулюватися національним законодавством. Його увага зосереджена не стільки на формах допустимості, скільки на тому, чи можна вважати судовий

процес у цілому, включаючи спосіб отримання доказів, справедливим. Але у практиці враховуються підходи Європейського суду з прав людини щодо доказів і доказування [205].

Таким чином, класифікація доказів у кримінальному процесі є невід'ємним елементом як теоретичного осмислення, так і практичного застосування доказового права, що забезпечує систематизацію знань, усуває неоднозначність у використанні правових категорій і створює основу для ефективної доказової діяльності. Поєднання теоретичних і практичних аспектів класифікації є необхідним для підвищення якості правозастосування. Теоретична основа класифікації, яка ґрунтується на критеріях джерела походження (первинні та похідні докази), зв'язку з предметом доказування (прямі та непрямі), значення для сторін (обвинувальні та виправдувальні) і способу формування (особисті та речові), забезпечує чітке розмежування доказів, сприяючи глибшому розумінню їхньої правової природи та уникненню суперечливих тлумачень. На практичному рівні класифікація дозволяє учасникам кримінального провадження об'єктивно оцінювати докази, враховуючи їхню належність, допустимість і достовірність, що є ключовим для винесення обґрунтованих судових рішень. Особливе значення має розмежування прямих і непрямих доказів: якщо для прямих достатньо перевірки достовірності джерела, то непрямі вимагають комплексного аналізу та логічного узагальнення, що підвищує складність їх використання, але водночас дозволяє встановлювати проміжні обставини, які в сукупності підтверджують предмет доказування. Практика Європейського суду з прав людини доповнює національні стандарти доказування, акцентуючи на справедливості судового розгляду, а не лише на формальній допустимості доказів. ЄСПЛ вимагає ретельної перевірки походження та способу отримання доказів, зокрема непрямих, а також їхньої комплексної оцінки з дотриманням принципів змагальності та рівності сторін. Це підкреслює необхідність гармонізації національних норм КПК України з міжнародними стандартами, що передбачає не лише формальне дотримання процесуальних вимог, а й забезпечення об'єктивності та неупередженості при оцінці доказів. Таким чином, поєднання теоретичних засад класифікації, які

забезпечують системність і точність, із практичними аспектами, що враховують процесуальні стандарти та міжнародні принципи, є необхідною умовою для підвищення ефективності доказової діяльності, сприяння справедливому судовому розгляду та забезпечення правосуддя в кримінальному процесі.

Узагальнюючи зазначене, можна констатувати, що сучасне розуміння доказів формується на перетині трьох рівнів: законодавчого, доктринального та міжнародного. Кожен із них пропонує власний підхід до визначення й оцінки доказів, що зумовлює необхідність їх порівняльного аналізу для виявлення спільних рис та відмінностей. З цією метою доцільним видається представити у систематизованому вигляді основні підходи до визначення поняття «докази» у кримінальному процесі (див. табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до визначення доказів у кримінальному процесі

Джерело / підхід	Сутність визначення	Ключові акценти
КПК України (ст. 84)	Докази - це фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких встановлюються обставини кримінального провадження	Законність отримання; зв'язок із предметом доказування
Доктринальний (традиційний вузький підхід)	Докази - лише фактичні дані, що мають значення для справи	Орієнтація на зміст відомостей
Доктринальний (широкий підхід)	Докази - будь-які відомості про факти, незалежно від способу їх фіксації	Широке розуміння; включення різних носіїв інформації
Інтегративний підхід	Докази поєднують фактичні дані + належні джерела + процесуальну форму (поєднання матеріального та процесуального аспектів)	Спроба подолати суперечності між формалізмом і змістовністю
Практика ЄСПЛ (ст. 6 Конвенції)	Докази оцінюються не формально, а з огляду на справедливість процесу в цілому; жоден доказ не є апіорі недопустимим. ЄСПЛ не дає легального визначення доказів, але встановлює, що жоден доказ не має наперед визначеної ваги і оцінка доказів має відбуватися в контексті справедливості судового розгляду загалом	Пріоритет права на справедливий суд; баланс допустимості й достовірності

Як видно з таблиці, у сучасній правовій науці та практиці співіснують різні підходи до визначення доказів. КПК України закріплює формально-

процесуальне розуміння, акцентуючи увагу на законності способу отримання та зв'язку фактичних даних із предметом доказування. Доктринальні концепції демонструють певну полярність: від вузького тлумачення доказів лише як «фактичних даних» до більш широкого підходу, що охоплює будь-які відомості про факти незалежно від форми їх вираження. У свою чергу, інтегративний підхід прагне об'єднати ці підходи, підкреслюючи, що доказ завжди має зміст (фактичні дані), джерело (носій) і процесуальну форму.

Особливе місце посідає практика ЄСПЛ, яка не встановлює вичерпного визначення доказів, але вимагає оцінювати їх у контексті забезпечення справедливості судового розгляду відповідно до ст. 6 Конвенції. Такий підхід відходить від надмірного формалізму, надаючи пріоритет змісту й ролі доказів у загальній оцінці справедливості процесу.

Отже, аналіз порівняльних підходів дозволяє зробити висновок, що сучасна тенденція у кримінальному процесі полягає в поступовому зближенні національних підходів із європейськими стандартами, де ключовим критерієм є не лише допустимість, а й справедливість використання доказів.

1.2. Цифрові джерела доказової інформації

Настання цифрової ери кардинально трансформувало практично всі сфери суспільного життя, запровадивши нові технологічні підходи та змінивши традиційні способи взаємодії. Ця глобальна тенденція, безперечно, має значний вплив і на таку важливу сферу функціонування суспільства та держави, як судочинство, зачіпаючи як національні правові системи, так і міжнародні механізми правосуддя. Зокрема, цифровізація сприяє впровадженню електронних систем документообігу, онлайн-судів, цифрових реєстрів, а також використанню штучного інтелекту для аналізу судової практики, що підвищує ефективність, доступність і прозорість судових процесів. Впровадження електронного документообігу генерує численні цифрові сліди, які можуть виступати доказами в кримінальному судочинстві [125, с. 303].

У сучасному світі інформаційні технології, що ґрунтуються на широкому застосуванні комп'ютерної техніки та передових засобів комунікації, стали невід'ємною частиною суспільного життя. Вони проникають у всі сфери діяльності, включаючи правоохоронну та судову, створюючи нові можливості для збирання, обробки та аналізу інформації. Однак у національному кримінальному процесуальному законодавстві використання цифрових джерел доказової інформації залишається значною мірою неврегульованим. Така ситуація створює суттєві перешкоди для ефективного впровадження сучасних технологій у кримінальний процес, обмежуючи їх потенціал у забезпеченні швидкого та якісного розслідування злочинів. Більше того, на законодавчому рівні не визначено чіткого місця цифрових джерел у системі процесуальних джерел доказів, що ускладнює їх правову кваліфікацію та використання в судовій практиці. Відсутність належного нормативного регулювання призводить до неоднозначного тлумачення статусу таких джерел, що може впливати на їх допустимість і доказову силу. У зв'язку з цим постає нагальна потреба в ґрунтовному дослідженні цифрових джерел доказової інформації з точки зору їхнього теоретико-прикладного значення. Відомості в документах можуть фіксуватися не лише людиною, але й із використанням різних технічних засобів, насамперед цифрових. Завдяки сучасним технологіям інформація (як із безпосередньою участю людини, так і автоматично) може зберігатися на машинних носіях – жорстких дисках, магнітооптичних дисках, картах пам'яті, флеш-накопичувачах тощо, а також у мережевих і хмарних середовищах. Це зумовило формування нової категорії документів – електронних [123, с. 48].

Особливо важливим є аналіз їх співвідношення з речовими доказами, оскільки цифрова інформація (наприклад, електронні документи, дані з комп'ютерних систем, записи з камер спостереження чи інформація з хмарних сховищ) часто має унікальні характеристики, які відрізняють її від традиційних речових доказів. Таке дослідження сприятиме розробці чітких критеріїв класифікації, збору, фіксації та оцінки цифрових джерел, а також їх інтеграції в систему процесуальних доказів, що є необхідною умовою для підвищення

ефективності кримінального провадження в умовах цифровізації [105, с. 301]. В. Малярова пише, що речові докази включають трасосубстанції та документи. Трасосубстанції класифікуються на макрооб'єкти (макроречові джерела доказів), мікрооб'єкти (мікроречові джерела доказів), ультрамікрооб'єкти (ультрамікроречові джерела доказів), ультраоб'єкти (ультраречові джерела доказів), параоб'єкти (параречові джерела доказів) і латентнооб'єкти (латентноречові джерела доказів). Документи, своєю чергою, поділяються на письмові, образотворчі, фотографічні, кінематографічні, відеодокументи, аудіодокументи, електрографічні, електронні, голографічні, пластикові, комп'ютерні та полідокументи [Див.: 117, с. 258-259]. Термін «ультра речові джерела доказів» не є стандартним юридичним терміном в українському законодавстві, але в контексті кримінального процесу речові докази – це матеріальні об'єкти (предмети, на яких є сліди злочину або які були знаряддям злочину), що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Полідокументи (збірники) поєднують сукупність окремих текстових повідомлень (журнали, матеріали конференцій, Web-сайти) [110, с. 80]. Натомість вважаємо, що настільки глибока диференціація невиправдано ускладнює як теоретичну, так і практичну роботу з відповідними речовими доказами.

На відміну від речових доказів, які є індивідуальними та неповторними, документи можуть відтворюватися у вигляді копій (за умови їх належного процесуального оформлення), що не знижує їх доказової цінності. Поняття «документ» як штучно створений людиною матеріальний об'єкт насамперед пов'язане з існуванням носія, на якому за допомогою певного способу закріплена документальна інформація. У кримінальному процесі першочергового значення набуває саме зміст цієї інформації, відображеної на матеріальному носії. Водночас нерідко доказове значення мають не лише відомості, що містяться в документі, а й характеристики самого носія – його зовнішній вигляд, фізико-хімічні властивості тощо [123, с. 48]. У кримінально-процесуальній теорії речовий доказ наділяється властивістю унікальності, що призводить до висновку, що копії або відтворення предмета за допомогою

технічних засобів не можуть бути визнані речовими доказами. Застосовуючи цей підхід до електронної інформації, можна стверджувати, що електронний носій із скопійованою інформацією з оригінального джерела не відповідає критеріям речового доказу [98, с. 1029]. У цьому контексті В. Романюк і С. Абламський зазначають, що речовий доказ є незамінним, на відміну від електронної інформації, яку можна копіювати безліч разів [189, с. 143]. Така думка підкреслює фундаментальну відмінність між фізичними об'єктами та цифровими даними у кримінальному процесі. Речовий доказ, як унікальний матеріальний об'єкт, несе сліди злочину, які неможливо повністю відтворити, тоді як електронна інформація, навіть при копіюванні, може втрачати свою автентичність через можливість маніпуляцій. Це викликає проблему визнання копій електронної інформації речовими доказами, адже їхня ідентичність оригіналу складно гарантувати, що потребує вдосконалення процесуальних механізмів фіксації та використання цифрових даних у кримінальному провадженні.

У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» закріплено низку відносно нових термінів, зокрема «кіберпростір», «кіберзлочин», «кібератака», «кібероборона» тощо [176]. Водночас у національній правовій системі досі відсутнє чітке та однозначне визначення значної кількості категорій, що стосуються електронної (цифрової) інформації, що ускладнює її практичне застосування, зокрема як джерела доказів у кримінальному судочинстві. У зв'язку з цим актуальним є усвідомлення специфічної природи електронної (цифрової) інформації, особливостей її створення, зберігання та трансформації, а також належне закріплення цих характеристик у нормативно-правових актах. Такий підхід відкриє можливості для повноцінного використання фактичних даних у цифровому форматі у сфері здійснення правосуддя [36, с. 38].

Фактичні дані не існують самотійно, вони завжди пов'язані з певним джерелом і носієм. У сучасній кримінально-процесуальній науці відсутній єдиний підхід як до визначення поняття доказів, так і до категорії «джерел доказів». Одні дослідники переконані, що фактичні відомості, відображені у

свідченнях свідків, потерпілих, у висновках експертів, у предметах чи документах, невіддільні від цих джерел. Натомість інші вчені дотримуються протилежної позиції. Крім того, науковці відмежовують поняття джерела доказів від безпосередніх носіїв фактичної інформації. Наприклад, у класичному письмовому документі текст становить інформацію, зафіксовану на матеріальному носії у формі букв, цифр, знаків чи символів, і ця інформація має єдине смислове значення. Аналогічно, цифрова інформація, що міститься у файлі, розглядається як цілісний комплекс даних, який також обмежений одним функціональним і смисловим значенням. Водночас, на відміну від традиційного документа, видалення навіть незначної частини файлу (наприклад, одного біта) може призвести до втрати його функціональної придатності. Головною властивістю документа як матеріального об'єкта є здатність зберігати зафіксовану інформацію, доступну для подальшого сприйняття людиною. Отже, документ невід'ємно пов'язаний із фізичним носієм. Для програмних продуктів і файлів така вимога відсутня, оскільки їх існування не залежить від матеріальної форми носія [123, с. 49].

Разом із тим, джерелами фактичних даних можуть бути матеріальні об'єкти, які фізично неможливо зберегти для подальшого використання як носії інформації. Це, зокрема, тілесні ушкодження на людині, сліди насильства на трупі, швидкопсувні речі чи сама обстановка місця події. Хоча такі об'єкти не підлягають збереженню, відомості, що вони містять, можна процесуально закріпити за допомогою фотографій, зліпків, схем чи протоколів. Таким чином, інформація переноситься на інші носії та стає придатною для використання у доказуванні. Специфічна складність доказування в праві полягає в необхідності раціонального врахування елементів, які можуть мати ірраціональний характер [37, с. 345]. Стаття 104 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює порядок складання протоколів, однак не містить чіткого визначення самого терміну «протокол». Це визначення відсутнє і в статті 3 КПК України, яка присвячена тлумаченню основних термінів Кодексу [104]. В. Дрозд дану категорію трактує як письмовий процесуальний документ, що слугує для фіксації фактів, виявлених під час розслідування, із зазначенням

обставин їх отримання [59, с. 56]. Основне призначення протоколу полягає в документуванні доказової бази, яка може бути використана в суді для обґрунтування позицій сторін, прийняття обґрунтованих процесуальних рішень і встановлення об'єктивної істини в справі. Крім того, протокол відіграє важливу роль у забезпеченні контролю за дотриманням процесуальних норм, адже його зміст дозволяє проаналізувати законність дій слідчих чи прокурорів, а також перевірити відповідність їхньої діяльності вимогам законодавства [16, с. 27].

Отже, джерело – це те, що породжує інформацію про певні обставини, а носій – те, що забезпечує її відображення, фіксацію та збереження. У поєднанні вони формують єдність змісту й форми доказів, адже доказ завжди являє собою взаємозв'язок фактичних даних та їх процесуальних носіїв. При цьому саме процесуальні носії виступають обов'язковим елементом доказування у кримінальному процесі [47, с. 10-11].

М.А. Погорецький вважає, що безпосереднім джерелом слідів злочину в широкому розумінні є суспільно небезпечний вплив особи, яка вчинила злочин, що проявляється у формі дії чи бездіяльності та спрямований на об'єктивну дійсність, взаємодію предметів і станів, тобто сама подія злочину. Натомість С. А. Шейфер у своїх працях дійшов висновку про недоцільність використання поняття «джерело доказів» стосовно показань, експертних висновків та інших різновидів доказової інформації. Такий підхід видається обґрунтованим, адже вид завжди є складовою частиною роду, яким у цьому випадку виступає категорія «доказ» [Див.: 123, с. 44].

Цифрова інформація не є новим різновидом кримінально-процесуальних доказів, а виступає лише одним із джерел отримання відомостей. Вона набуває статусу доказу лише за умови, що буде виявлена, а її зміст, властивості, ознаки чи характеристики належним чином зафіксовані та оформлені у вигляді письмового чи візуально-документального носія, який є зрозумілим і доступним для всіх учасників кримінального провадження. Очевидно, що будь-які операції з цифровою інформацією, збереженою на електронних носіях, здійснюються виключно через роботу з файлами – як із безпосередньою участю

людини, так і в автоматизованому режимі [123, с. 50]. Відповідно до державного стандарту, файл визначається як інформаційна одиниця, яка функціонує і сприймається в цілому [61].

Таким чином, науково і практично обґрунтованішим видається розмежування цифрової інформації як різновиду фактичних даних та процесуальних джерел її одержання, що повніше відповідає логіці КПК України та сучасним тенденціям доказового права.

Відповідно до п. 65 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», цифровий контент (електронна інформація) – це будь-які дані чи відомості в електронній формі, що охоплюють об'єкти авторського права та/або суміжних прав і здатні зберігатися чи поширюватися у форматі одного або кількох файлів (чи їх частин), а також у вигляді записів у базах даних, розміщених на носіях комп'ютерів, серверах та інших пристроях, підключених до мережі Інтернет [62]. Тобто електронну та цифрову інформацію законодавець вважає синонімами [36, с. 39], отже, для мети нашої роботи ми також не будемо робити диференціації.

У своєму розумінні юридичної природи електронного документообігу у цілому та у визначенні поняття електронного документа зокрема, Ю. Дзюба базується на тому, що документ у кримінальному праві – це матеріальний (або електронний) предмет, що виходить від органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, інших повноважних суб'єктів, має необхідні реквізити та містить інформацію, яка засвідчує (підтверджує) факти, що мають юридичне значення. Зміст поняття документа як предмета відповідного кримінального правопорушення розкривається через низку ознак – соціальну, фізичну, юридичну та формальну. Оскільки електронний документ виступає різновидом документа у кримінальному праві, йому притаманні ті ж самі ознаки, що й документу як предмету кримінального правопорушення. Водночас, змістовне наповнення кожної з таких ознак у електронному документі має суттєві відмінності, що визначають його видову своєрідність як окремого предмета кримінального правопорушення. Ці відмінності дозволяють

відслідкувати зв'язок електронного документа з іншими елементами кримінальних правопорушень, зокрема – з об'єктом та об'єктивною стороною та встановити механізм заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони [43, с. 29]. Натомість, процесуальне (доказове) поняття документа, що використовується в кримінальному провадженні, суттєво відрізняється від кримінально-правового. Хоча в обох випадках застосовується той самий термін, між цими поняттями відсутній як генетичний, так і дефінітивний зв'язок.

Будь-який документ – це зафіксована на матеріальному носії інформація, призначена для зберігання, передачі та використання. Основними ознаками документа є: наявність носія інформації (папір, плівка, диск, електронний пристрій тощо); чітко визначена форма; здатність виконувати інформаційну функцію в управлінській або іншій діяльності.

Матеріальним носієм може бути будь-який об'єкт, здатний зберігати та відтворювати інформацію: папір, пластик, магнітна стрічка, оптичний диск, мікродиск тощо. Спосіб закріплення інформації залежить від властивостей носія і може бути текстовим (письмові знаки), графічним (малюнки, схеми), аудіовізуальним (кіно-, фото-, відеоплівка) або комбінованим. Особливе місце нині посідають електронні документи, для яких характерна цифрова форма зберігання інформації та можливість її відтворення у текстовому, аудіо-, відео- чи друкованому вигляді. Документ визнається таким лише тоді, коли він є носієм інформації, що має юридичне значення, тобто здатна встановлювати, змінювати або припиняти правовідносини. Якщо предмет не містить такої інформації або містить свідомо помилкову, він не може вважатися документом у правовому сенсі. Самої інформативності (наприклад, у інформаційних листах, телеграмах, зверненнях тощо) недостатньо: за відсутності юридичної значущості ці предмети не набувають статусу документа. Юридична значущість інформації визначається наявністю в ній юридичних фактів та відповідністю компетенції суб'єкта, від імені якого документ видано. Порушення цих умов ставить під сумнів як юридичну силу самої інформації, так і можливість визнання відповідного носія документом [42, с. 156-157].

Тут треба звернути увагу, що електронна інформація охоплює не лише традиційні електронні документи, фото-, аудіо- чи відеозаписи, зокрема й ті, що поширюються у соціальних мережах, а й значний масив даних, пов'язаних із функціонуванням телекомунікаційних та мережевих систем. Йдеться, зокрема, про інформацію, що генерується електронними замикальними пристроями, охоронними та пропускними системами, платіжними терміналами, супутниковими й навігаційними технологіями, а також зберігається у різноманітних інформаційних реєстрах. Така інформація здатна містити відомості, релевантні події правопорушення. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне надати електронній (цифровій) інформації, яка може виступати доказом у кримінальному провадженні, чітке нормативне визначення та забезпечити розробку процедур її збирання, оцінки й подальшого використання [36, с. 43].

Цифрова інформація використовує спеціальну мову (у бінарній формі – комбінації 1 і 0), щоб різні системи та технології могли її інтерпретувати. Такою інформацією є будь-які дані, що зберігаються, передаються, зчитуються та використовуються мережами, комп'ютерами й іншими машинами. Більшість інформації реального світу можна перетворити на цифрові дані – аудіо-, відеозаписів тощо.

Потік аналогової інформації є безперервним, тоді як цифрові дані «перестрибують» від одного набору відомостей до іншого. Годинник є гарною ілюстрацією цього поняття. Стрілка аналогового годинника повільно рухається від однієї хвилини до іншої, ніколи не зупиняючись. На цифровому годиннику цей перехід не є безперервним: числа змінюються послідовно, стрибкоподібно. Він ніколи не перебуває «між» двома хвилинами – завжди показує або одне, або інше значення завдяки бінарній природі цифрової інформації [255]. Аналогові дані можуть бути представлені фізичним способом, тому містять помилки та «шум» (наприклад, звук, що генерується стилусом на вініловій платівці або голівкою магнітофона на нецифрових касетних стрічках). Цифрові дані, як правило, не містять помилок, що дозволяє їх копіювати багаторазово та майже

нескінченно довго. Коли помилка все ж виникає, це зазвичай пов'язано з «заміною», коли невірний символ замінює існуючий [256].

Широке впровадження цифрових технологій як у повсякденному житті, так і в діяльності правоохоронних органів актуалізує проблему використання цифрової інформації як засобу доказування у кримінальному провадженні. У цьому зв'язку особливого значення набуває визначення її специфічних рис та співвіднесення з характерними властивостями речових доказів.

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдиного підходу до категоріального апарату: дослідники застосовують різні терміни. Так, досить поширеним є поняття «комп'ютерна інформація», під яким узагальнено розуміють фактичні дані, що створюються апаратними чи програмними засобами фіксації, обробки та передавання інформації, а також сукупність програм (команд), призначених для використання в електронно-обчислювальних машинах або управління ними. Водночас у науковій літературі трапляється й термін «цифрова інформація», під яким мають на увазі інформацію у формі дискретних сигналів різної фізичної природи, зафіксовану на машинних носіях і таку, що може підтверджувати або спростовувати обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Варто підкреслити, що цифрова інформація формується, передається та зберігається не лише за допомогою традиційних комп'ютерних пристроїв (системний блок, монітор, ноутбук тощо), а й завдяки використанню інших технічних засобів, зокрема диктофонів, цифрових фото- і відеокамер, смартфонів. Таким чином, комп'ютерна інформація є лише складовою ширшої категорії – цифрової інформації.

О. Метелев пропонує розглядати проблему віднесення цифрової інформації до речових доказів крізь призму механізму її формування. Насамперед він зазначає, що цифрова інформація, на відміну від речових доказів, є нематеріальною категорією. Вона не має ознак фізичної, хімічної чи біологічної субстанції, не належить до жодної форми матерії та не може розглядатися як матеріальний об'єкт. Інформація не підлягає вимірюванню у фізичних величинах, не володіє просторовими характеристиками, фізико-

хімічним складом чи іншими властивостями речей. Механізм її створення зумовлюється алгоритмом, розробленим програмістом, і реалізується за допомогою конкретного програмного забезпечення, що виступає інструментом фіксації та відображення фактів. По-друге, відмінним також є середовище існування речових і цифрових доказів. Для перших воно має аналогову природу, яка безпосередньо сприймається органами чуття людини. Натомість цифрова інформація функціонує у спеціальному цифровому середовищі, що поєднує програмні й технічні засоби та виражається у вигляді дискретних сигналів, які зберігаються на машинних носіях.

Отже, за своїм походженням і за умовами існування цифрова інформація не може бути віднесена до речових доказів [123, с. 49], а скоріш до електронних документів.

Електронний документ – це документ, у якому інформація зафіксована у формі електронних даних та містить обов'язкові реквізити, визначені законодавством. Закон регламентує як склад, так і порядок розташування таких реквізитів. Електронний документ може бути створений, надісланий, збережений і відтворений за допомогою електронних засобів у візуальній формі. Під візуальною формою розуміється відображення його змісту за допомогою електронних пристроїв або у вигляді паперового носія, придатного для сприйняття людиною (ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»).

На думку В.О. Крицької, доцільно застосовувати поняття «цифрові джерела доказової інформації», що дозволяє розглядати об'єкти одного порядку – саме процесуальні джерела доказів, а не фактичні дані як такі. У зв'язку з цим пропонується використовувати зазначену категорію для узагальненого позначення всього масиву об'єктів, охоплених даним поняттям [106, с. 301-302]. Як бачимо, В.О. Крицька акцентує увагу на розмежуванні понять «комп'ютерна інформація» та «цифрова інформація» й визначає першу як складову більш широкої категорії. Натомість, використання категорії «цифрові джерела доказової інформації» видається дискусійним з огляду на норми ст. 84 КПК України. Кодекс чітко розмежовує докази як фактичні дані та джерела

доказів, якими є передбачені законом процесуальні форми їх одержання (отримані у передбаченому Кодексом порядку) [104]. Таким чином, підміна «фактичних даних» категорією «джерела доказової інформації» створює загрозу методологічної плутанини між матеріальним змістом доказу та його процесуальною формою.

Також, поняття «цифрові джерела доказової інформації» є надмірно широким і недостатньо визначеним. Воно не дозволяє чітко відмежувати фактичні дані (цифрову інформацію) від процесуальних форм їх фіксації та використання. У результаті виникає ризик ототожнення таких різнорівневих явищ, як носій інформації (смартфон, сервер, камера), сама цифрова інформація (файли, сигнали, записи) та процесуальні документи, які фіксують її вилучення або дослідження.

Крім того, запропоноване узагальнення у вигляді категорії «цифрові джерела доказової інформації» не враховує міжнародних тенденцій розвитку кримінального процесу. У багатьох юрисдикціях (наприклад, ЄС чи США) наукова й практична доктрина відокремлює *digital evidence* (цифрові докази) від *sources of evidence* (джерела доказів), акцентуючи на змісті інформації, а не на процесуальному джерелі її отримання.

Оригіналом електронного документа визнається його електронний примірник із усіма необхідними реквізитами, зокрема з електронним підписом автора або іншим підписом, що має юридичну силу, прирівняну до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуг». У випадку надсилання одного й того самого електронного документа кільком адресатам чи зберігання його на різних електронних носіях, кожен із примірників вважається оригіналом (ч. 1, 2 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [191].

Так, Верховний Суд у Постанові від 10 вересня 2020 р. (справа № 751/6069/19; провадження № 51-1704км20), посилаючись на ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV, підтвердив, що у випадку зберігання інформації на

кількох електронних носіях кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

У зв'язку з вищезазначеним, Верховний Суд сформулював правову позицію, згідно з якою матеріальний носій – лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Один і той самий електронний документ (зокрема, й відеозапис) може існувати на різних носіях. Всі ідентичні за своїм змістом примірники електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом та датою створення. Долучений слідчим до матеріалів провадження DVD-R диск з відеозаписом обставин події був виготовлений у зв'язку із необхідністю надання інформації, що має значення у кримінальному провадженні та є похідним від інформації, що зберігається на комп'ютері в електронному вигляді у виді файлів. Таким чином, Верховний Суд дійшов до висновку про те, що записаний на оптичний диск – носій інформації електронний файл у вигляді відеозапису є оригіналом (відображенням) електронного документа. Суд встановив, що електронний файл із відеозаписом обставин події на оптичному диску є оригіналом електронного документа та виступає самостійним джерелом доказів, похідним від інформації, збереженої у цифровому форматі [Див.: 155, 156].

Крім того, судовим органом України фізичною особливістю такого документа визнається та обставина, що електромагнітне поле являє собою особливу форму матерії. Іншими словами, матеріальна природа фізичного поля дозволяє визнати його об'єктом матеріального світу. Більш того, дана позиція дозволяє відносити до електронних документів і комп'ютерну документовану інформацію у будь-якому її стані, у тому числі й під час прийому або передачі такої інформації по телекомунікаційних каналах зв'язку [Див.: 43, с. 30].

Таблиця 2. Відмінності між речовими доказами та цифровою інформацією у кримінальному процесі

Критерій	Речові докази	Цифрова інформація
Форма існування	Матеріальні об'єкти	Нематеріальні дані (цифрові файли, записи, метадані)
Індивідуальність	Унікальні, індивідуальні об'єкти	Легко копіюються та відтворюються у необмеженій кількості
Спосіб відображення	Сліди злочину у речовій формі (предмети, документи, об'єкти)	Дані, що залежать від програмного й технічного середовища
Перевірка автентичності	Експертиза матеріального об'єкта	Технічна перевірка: контроль цілісності файлів, аналіз метаданих, цифрові підписи
Зберігання	Фіксуються та зберігаються як оригінали	Потребують спеціальних носіїв і програмних засобів для зберігання й аналізу

Наведені відмінності свідчать, що цифрова інформація, на відміну від класичних речових доказів, характеризується нематеріальною природою, відтворюваністю та залежністю від технічного середовища. Це зумовлює особливі підходи до її автентифікації, процесуального оформлення та зберігання. Таким чином, правове регулювання цифрових доказів потребує специфічних гарантій, спрямованих на забезпечення їх достовірності та допустимості у кримінальному процесі.

Електронні документи можуть відігравати ключову роль у встановленні фактів, що мають вирішальне значення для кримінальної справи, сприяючи ефективному розслідуванню правопорушень, особливо в ситуаціях, коли традиційні методи збирання доказів виявляються недостатньо результативними. Водночас, попри значний потенціал, використання електронних документів супроводжується низкою суттєвих проблем. Однією з ключових проблем є забезпечення їх автентичності, оскільки електронні дані можуть зазнавати підробки, модифікації або знищення, що ускладнює визнання їх належними та допустимими судом. Для допустимості електронних доказів у судовому процесі необхідно дотримуватися вимог щодо законності отримання, технічної цілісності та належного порядку збирання. Проте на практиці відсутність чітких процесуальних норм або порушення процедур збору даних часто призводять до відмови суду в їх прийнятті. Окрім того, враховуючи, що

значна частина електронних даних зберігається на закордонних серверах, виникає потреба в міжнародній співпраці для їх отримання та інтеграції в національну судову практику. Проблеми ускладнюються обмеженим доступом до таких даних та труднощами в їх аналізі. У зв'язку з цим постає необхідність адаптації національного законодавства до сучасних технологічних реалій та запозичення міжнародного досвіду для вдосконалення процедур збирання, верифікації та оцінки електронних документів [142, с. 119], а також обміну необхідною інформацією. Це можливо лише за умови налагодження ефективного міжнародного співробітництва, насамперед шляхом забезпечення швидкого обміну інформацією. Зростання масштабів транскордонної злочинності, зокрема у сферах інформаційної безпеки, тероризму та воєнних злочинів, актуалізує потребу в оперативній та результативній взаємодії між компетентними органами різних держав. Реагуючи на такі виклики, міжнародна правова спільнота дедалі активніше укладає міжвідомчі угоди та створює гнучкі механізми інформаційного обміну, що дозволяє значно прискорити отримання процесуально важливих відомостей і забезпечити ефективний доступ до правосуддя в умовах, коли традиційні форми співпраці не завжди відповідають динаміці сучасних процесів [70, с. 611].

На міжнародному рівні цифрова ера відкриває можливості для вдосконалення транскордонного співробітництва, наприклад, через створення єдиних цифрових платформ для обміну юридичною інформацією, що полегшує вирішення спорів у глобальному контексті. Як наслідок, цифрова трансформація не лише модернізує судочинство, а й ставить нові виклики, пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних та необхідністю гармонізації правових стандартів у різних юрисдикціях [134, с. 821].

Обмін інформацією є важливим інструментом у виявленні злочинних схем, встановленні осіб, причетних до правопорушень, а також у запобіганні протиправній діяльності. Це потребує створення чітких та ефективних механізмів співпраці як на національному, так і на міжнародному рівнях. У зв'язку з цим особливо актуальним постає запровадження уніфікованих міжнародних стандартів, які регламентували б процес обміну інформацією у

сфері протидії злочинності, зокрема в цифровому середовищі. Прикладом такого міжнародного інструмента є Будапештська конвенція про кіберзлочинність, відома також як Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Convention on Cybercrime, Council of Europe) [88], яка стала першим міжнародним договором, спрямованим на боротьбу зі злочинами у сфері Інтернету та комп'ютерних мереж (кіберзлочинністю). Її ухвалення було зумовлене зростанням кіберзлочинності наприкінці 1990-х років, пов'язаним із масовим поширенням використання Інтернету. Конвенцію відкрили для підписання 23 листопада 2001 року, а станом на квітень 2023 року до неї приєдналося 68 держав (Україна ратифікувала документ 7 вересня 2005 року) [179]. Основна мета Конвенції, відображена у її преамбулі, полягає у здійсненні узгодженої кримінально-правової політики, спрямованої на захист суспільства від кіберзлочинності, зокрема шляхом ухвалення належного законодавства та розвитку міжнародного співробітництва [253].

Конвенція, спрямована на уніфікацію стандартів розслідування та переслідування кіберзлочинів, має такі завдання: забезпечити належний баланс між результативністю діяльності правоохоронних органів та гарантіями основоположних прав людини; сформувати правову й організаційну основу для взаємної допомоги держав у сфері кібербезпеки; створити умови для обміну даними та ресурсами під час розслідування кіберзлочинів; гармонізувати національні правові системи та посилити міжнародну співпрацю у протидії загрозам у кіберпросторі [74]. Конвенція містить чотири основні поняття, на яких базуються її матеріальні й процесуальні положення, а також рекомендації з міжнародної співпраці: комп'ютерна система, комп'ютерні дані, постачальник послуг та експлуатаційні дані. Окрім визначень і матеріальних положень, Будапештська конвенція містить положення щодо процесуального права та міжнародної співпраці [120, с. 700]. Зазначена конвенція виходить за межі звичайного міжнародного договору, що встановлює кримінальну відповідальність за кіберзлочини. Вона не лише визначає процесуальні механізми для збору електронних доказів і формує правові основи міжнародної взаємодії, але й виступає універсальною платформою для обміну досвідом та

оперативної співпраці, зокрема в екстрених випадках. Завдяки діяльності Комітету з питань Конвенції про кіберзлочинність (Т-СУ) та Офісу програми з кіберзлочинності Ради Європи (С-PROC), її вплив поширюється за межі власних норм, створюючи умови для ефективної міждержавної взаємодії.

Хоча будь-яка країна може використовувати Конвенцію як орієнтир при формуванні національного законодавства, статус сторони надає додаткові можливості: застосування документа як правової бази для міжнародної співпраці, участь у розробці протоколів і рекомендацій, доступ до мережі цілодобових контактних пунктів, розширення взаємодії з приватним сектором та пріоритетний статус у сфері міжнародної підтримки. Підписана у листопаді 2001 року в Будапешті, Конвенція визнана ключовим міжнародним актом у сфері протидії кіберзлочинності та роботи з електронними доказами. Її положення охоплюють: (i) криміналізацію протиправних діянь, таких як незаконний доступ до інформації, втручання в системи, комп'ютерне шахрайство, поширення дитячої порнографії; (ii) процесуальні інструменти для розслідування й отримання цифрових доказів; (iii) ефективні засоби міжнародної співпраці. Конвенція прагне поєднати принцип вільного обігу інформації в Інтернеті з необхідністю належного кримінально-правового реагування на зловживання цифровими технологіями. При цьому коло правопорушень та порядок доступу до даних чітко окреслені й базуються на засадах верховенства права та захисту прав людини.

Будапештська конвенція про кіберзлочинність була розроблена Радою Європи у співпраці з Канадою, Японією, ПАР та США і залишається відкритим для приєднання будь-якої держави. Зростаюча кількість країн – Африки, Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону долучається до Конвенції, зміцнюючи свої системи кримінальної юстиції. Держави-учасниці беруть участь у роботі Комітету Т-СУ як члени чи спостерігачі, що дозволяє оцінювати стан імплементації Конвенції, формувати додаткові правові інструменти та надавати тлумачення положень. Її реалізація також підтримується проєктами з підвищення інституційної спроможності, що координуються Офісом С-PROC у Румунії. Таким чином, Будапештська

конвенція – це більше, ніж просто юридичний акт: це дієвий механізм глобальної співпраці [270].

З огляду на глобальний характер кіберзлочинності та труднощі у доступі до цифрових доказів, які можуть зберігатися в інших юрисдикціях, ЄС розробив Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність (CETS № 224). Він забезпечує посилену співпрацю у сфері доступу до електронних доказів, передбачаючи інструменти для прямої взаємодії з постачальниками послуг і реєстраторами, механізми оперативного отримання інформації про абонентів та даних про трафік, можливість проведення спільних розслідувань та швидкого реагування у надзвичайних ситуаціях. Усі ці заходи інтегровані у систему гарантій прав людини та верховенства права, включаючи захист персональних даних [45, с. 189].

Протокол, пропонує комплексний набір інструментів, спрямованих на вдосконалення міжнародної співпраці та забезпечення ефективного доступу до електронних доказів. Також, запроваджує механізми прямої взаємодії з постачальниками послуг та реєстраторами, що дозволяє правоохоронним органам оперативно отримувати необхідну інформацію без зайвих бюрократичних перешкод. Зокрема, він передбачає спрощені процедури для отримання даних про абонентів, а також інформації про трафік, що є критично важливим для ідентифікації осіб, причетних до кіберзлочинів. Крім того, Протокол встановлює рамки для негайної співпраці в надзвичайних ситуаціях, коли швидке реагування може запобігти серйозним наслідкам, наприклад, у випадках кібератак на критичну інфраструктуру. Для підвищення ефективності розслідувань документ також сприяє організації спільних міжнародних розслідувань, що дозволяє об'єднувати ресурси та експертизу різних країн.

Усі ці механізми функціонують у межах системи, що ґрунтується на принципах захисту прав людини та верховенства права. Протокол наголошує на необхідності дотримання гарантій захисту даних, зокрема через імплементацію стандартів, які забезпечують конфіденційність, цілісність та безпеку інформації. Це включає чіткі правила щодо обробки персональних даних, їх передачі між юрисдикціями та використання в розслідуваннях, щоб уникнути

порушень приватності та зловживань з боку правоохоронних органів. Таким чином, Другий Додатковий Протокол створює збалансований підхід, який не лише сприяє ефективній боротьбі з кіберзлочинністю, але й забезпечує захист фундаментальних прав у цифровому середовищі, відповідаючи сучасним викликам глобального характеру [267].

1.3. Електронні докази у кримінальному процесі

Процес інформатизації та технологічної модернізації системи правоохоронних органів і судової влади реалізується шляхом інтеграції інноваційних та цифрових рішень. Зокрема, впроваджуються дистанційні формати досудового розслідування та судового провадження, забезпечується можливість проведення процесуальних дій у віддаленому режимі, у тому числі за допомогою відеоконференцій. Важливим напрямом є створення та використання електронного кримінального провадження, що передбачає цифрову форму ведення справи. Крім того, розробляються та впроваджуються різні державні та відомчі реєстри, зокрема Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Єдиний реєстр боржників, реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, державний реєстр атестованих судових експертів, а також реєстр методик проведення судових експертиз тощо [232, с. 36].

Цифрова трансформація суспільства, зростання кількості кіберзлочинів і, відповідно, підвищення значення цифрових слідів як доказів, підкреслює потребу в активному застосуванні електронних доказів у роботі правоохоронних органів [134, с. 821].

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України до доказів належать показання, речові докази, документи та висновки експертів. Варто також зауважити, що сьогодні активно обговорюється ще один, новий вид доказів – електронні, які поки що не закріплені у КПК України. Проте в умовах цифровізації та інформатизації національного кримінального процесу питання їхнього

законодавчого врегулювання стає все більш актуальним [79, с. 357]. Тим більше, що цивільний процес вже отримав унормування даної категорії: відповідно до ч.1 ст. 100 ЦПК України, електронні докази – це інформація, зафіксована в електронній (цифровій) формі, яка містить відомості про обставини, важливі для розгляду справи. До них належать електронні документи (зокрема текстові файли, графічні матеріали, плани, фотографії, аудіо- та відеозаписи), веб-ресурси (сайти чи окремі сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші цифрові відомості. Зберігатися такі дані можуть на різних носіях – від портативних пристроїв (мобільних телефонів, карт пам'яті тощо) до серверів, систем резервного копіювання та інших сховищ електронної інформації, у тому числі в мережі Інтернет [227].

У правовій доктрині сформовано ряд підходів до інтерпретації сутності поняття «електронні докази». Значна частина науковців, зокрема Д.О. Алексєєв-Процюк, О.М. Брисковська [2, с. 250]. М. Новак [265] та Я.В. Свистун [192, с. 367] трактують електронні докази як дані чи інформацію, що виникають внаслідок застосування цифрових технологій та відповідного програмного забезпечення і можуть бути використані в судовому провадженні.

За визначенням Д. Цехана, під поняттям «цифровий доказ» слід розуміти об'єктивні дані, представлені в цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому носії інформації, які стають доступними для людського сприйняття після обробки за допомогою електронно-обчислювальних машин. На основі цих даних слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд визначають наявність або відсутність фактів та обставин, що мають суттєве значення для кримінального провадження та підлягають доведенню [226, с. 259]. Гаврилюк Л. В., Басиста І. В., Афонін Д. С., Шевчишен А. В. та ін. розглядають цифровий доказ як відомості, факти чи обставини (фактичні дані), що отримані у передбаченому КПК України порядку, збережені (передані) в бінарному вигляді, на які можна (оскільки вони відповідають таким властивостям, як належність, допустимість, достовірність) посилалися як на докази [24, с. 18]. При чому, їх визначення майже дослівно повторює дефініцію, надану Департаментом юстиції уряду

Сполучених Штатів – інформація, яка зберігається або передається у бінарній формі та може бути використана в суді [254]. Наукова робоча група з цифрових доказів (SWGDE), що об'єднує представників правоохоронних органів, науковців і комерційних організацій у сфері цифрової криміналістики для розробки міждисциплінарних стандартів з виявлення, збереження та аналізу цифрових доказів, так само визначає цифрові докази як інформацію з доказовим значенням, що зберігається або передається у бінарній формі [див.: 120, с. 700].

Про електронні (цифрові) докази також пишуть Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. [232, с. 37], М. Марас [262].

Електронний доказ В. Петрик характеризує як сукупність даних, які були створені, передані, отримані або зафіксовані в електронному вигляді й можуть застосовуватися в судовому процесі. До таких даних належать текстові документи, електронна кореспонденція, бази даних, мультимедійні об'єкти (зокрема зображення, відеоматеріали та аудіозаписи), журнали серверів, повідомлення в месенджер-платформах тощо. Відмінність електронних доказів від традиційних полягає в їхніх унікальних рисах: існують виключно в цифровому форматі, що вимагає використання спеціалізованого технічного устаткування для їхнього зчитування та аналізу; а схильність до модифікації, видалення або фальсифікації зумовлює додаткові труднощі в забезпеченні їхньої автентичності; можливість віддаленого доступу до даних та їхнє зберігання на серверах, розташованих у різних юрисдикціях, ускладнює процес їхнього отримання та використання в судовій практиці [142, с. 121].

У кримінально-процесуальному законодавстві України відносини, пов'язані з електронними доказами, регулюються недостатньо чітко, що підтверджується аналізом судової практики, де виявляється відсутність єдиного підходу до уніфікованого визначення електронних доказів у судових рішеннях. Зокрема, в одних випадках електронні докази кваліфікуються як «речові докази носіїв, на яких міститься інформація», в інших – як «речові докази відеозаписів, розміщених на CD-дисках», або як «матеріали негласних слідчих (розшукових) дій і докази, представлені у вигляді мобільних телефонів та їхньої

кореспонденції через месенджер "Telegram"», чи як «речові докази або інформація, отримана в процесі тимчасового доступу до речей і документів, зокрема оптичний CD-R диск із електронними даними». Таким чином, констатується відсутність чіткої термінологічної конкретизації щодо таких доказів. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність законодавчого закріплення визначення терміну «електронні докази» в кримінальному провадженні з метою забезпечення його уніфікованого тлумачення та застосування [Див.: 125, с. 304].

В.В. Мурадов та ін. під електронними доказами визнають сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах [127, с. 8, 97].

Цифрові докази, які використовуються в судовому процесі, повинні підлягати ретельній автентифікації з метою гарантування їхньої достовірності та юридичної допустимості [85, с. 380]. Процес автентифікації передбачає встановлення справжності походження даних, їхньої цілісності та незмінності з моменту фіксації до моменту подання в суд. Такий підхід є необхідним для забезпечення надійності цифрових матеріалів, таких як електронні документи, повідомлення, журнали доступу чи інші записи, отримані з інформаційних систем. Лише за умови підтвердження автентичності через застосування спеціалізованих методик, зокрема криптографічних засобів, ланцюжка зберігання доказів (chain of custody) та експертного аналізу, ці докази можуть бути визнані судом як обґрунтована основа для винесення правового рішення, що відповідає принципам справедливості та процесуальної законності. Окремої уваги заслуговує проблематика роботи з віртуальними активами як джерелом доказів у кримінальному провадженні [137, с. 160].

Аналізуючи проблемні аспекти, деякі дослідники вважають, що цифровим документом слід вважати не окремий електронний файл, який містить відомості, важливі для кримінального провадження, а фізичний носій інформації, на якому цей файл розташований. Така позиція обґрунтовується тим, що сучасні носії можуть містити велику кількість файлів різних форматів, розмірів і обсягів, але лише окремі з них стосуються кримінального

провадження. Це створює труднощі при вилученні інформації з віддалених носіїв, що потребує технічних навичок і відповідного обладнання [78, с. 239]. А. В. Крушеницький і А. М. Удод не погоджуються з такою позицією з наступних причин.

По-перше, визнання матеріального носія документом змусить сторону обвинувачення обов'язково вилучати такий носій, посилаючись на ризики втрати доказів, а також на положення ст. 100 КПК України (щодо збереження речових доказів та запобігання їх зміні чи пошкодженню) і ч. 3 ст. 99 КПК України (щодо надання оригіналу документа до суду). Це може суттєво обмежити права власників чи користувачів носіїв на їхнє майно. Тому законодавець передбачив у КПК України обмежувальні норми, які регулюють вилучення електронних носіїв, зокрема, ч. 1 ст. 159 КПК України (тимчасовий доступ до носіїв здійснюється шляхом копіювання інформації без їх вилучення); ч. 2 ст. 168 КПК України (забороняється тимчасове вилучення електронних систем, їх частин чи мобільних терміналів, крім випадків, коли це необхідно для експертизи, якщо носій є знаряддям чи засобом правопорушення, або якщо доступ до нього обмежений власником чи пов'язаний із подоланням захисту).

По-друге, велика кількість файлів на носії не є підставою вважати його документом, оскільки доказові матеріали можна відокремити від інших файлів за допомогою спеціаліста або під час експертизи.

По-третє, носії інформації не завжди є компактними, і їх вилучення може порушити функціонування підприємств, установ чи організацій, які їх використовують. Таким чином, вилучення носія інформації, на якому міститься електронний документ, має бути винятковим. Наприклад, це доцільно, якщо носій використовувався для створення підробленого документа (як засіб чи знаряддя правопорушення) або якщо неможливо отримати копію документа через технічні обмеження [107, с. 12].

На підставі аналізу судових рішень у яких дається оцінка електронним доказам за ознакою допустимості, що стосуються записів розмов на диктофон, телефонних записів розмов, відео записів створених системами

відеоспостереження, А. Ангеленюк пропонує визначити такі джерела отримання електронних доказів у кримінальному провадженні: 1) електронні докази надані офіційними установами або щодо яких надано доступ до інформації, яка зберігається на сервері; 2) записи автономних систем; 3) електронні докази отримані в результаті проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тимчасового вилучення майна, заходів забезпечення або запобіжних заходів; 4) електронні докази отримані в результаті зняття показань технічних приладів та технічних засобів відповідно до статті 245-1 Кримінального процесуального кодексу України [3, с. 214].

Джерелами таких даних можуть бути відомості, отримані органом досудового розслідування та зафіксовані в цифровому вигляді, зокрема з локальних комп'ютерних мереж, глобальної мережі Інтернет, а також інформаційних баз даних, створених різними відомствами чи службами. Цифровий формат фіксації цих відомостей не лише придатний для використання слідчим у кримінальному провадженні з метою встановлення фактичних обставин, що мають значення для розслідування, але й дозволяє перевірити їх достовірність, повноту, виявити наявність чи відсутність змін, спотворень або часткового знищення первинних даних.

Ланцюг зберігання підтверджує цілісність доказу [245]. Документація ланцюга зберігання служить трьом основним цілям: ставити відповідні запитання щодо доказів аналітичній лабораторії, вести облік ланцюга зберігання та документувати, що зразок/докази оброблялися лише уповноваженим персоналом і не були доступні для фальсифікації перед дослідженням (експерта, суду). Тому вкрай важливо, щоб докази були захищені до несанкціонованого втручання [260]. В іншому випадку докази можуть бути неприйнятними в суді, що призведе до серйозних питань щодо їх легітимності, цілісності та проведеного дослідження [272]. Ланцюг зберігання повинен документувати кожну передачу з моменту збору доказів від однієї особи до іншої, щоб встановити, що ніхто інший не міг отримати доступ до цих доказів або володіти ними без дозволу. Хоча немає обмежень щодо кількості передач, вкрай важливо зберегти цю кількість якомога нижчою [244].

Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає спеціального порядку застосування електронних доказів, натомість, наука розробляє теорію електронних доказів, спираючись на галузевий підхід. Це пояснюється тим, що в кримінальному процесі електронні докази почали використовуватися пізніше, ніж у господарському чи цивільному. Проте, враховуючи, що в основі таких доказів лежать загальні цифрові технології, це відкриває можливість для створення єдиних міжгалузевих правил їх застосування в усіх видах судового процесу [134, с. 821].

На думку А. Крижановського, фізичні особливості електронної інформації, зокрема її сприйняття лише після перетворення у форму, доступну для людських органів чуттів, а також об'єктивна потреба фіксації цієї інформації на матеріальному носії, зумовлюють можливість визнання такого носія з електронною інформацією речовим доказом. Це можливо за умови, що інформація відповідає хоча б одному з критеріїв, визначених у частині 1 статті 98 КПК України. При копіюванні електронної інформації допускається її багаторазове відтворення та внесення змін, але це не вважається визначальним фактором. Адже зміни, навмисні чи випадкові, можуть виникати і під час копіювання слідів, які не є електронною інформацією. Ідентичність між оригіналом і копією є одним із аспектів, що підлягають перевірці та оцінці доказів, але вона не може бути вирішальним критерієм у визначенні, чи може копія матеріального або нематеріального об'єкта вважатися речовим доказом [98, с. 1029].

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, розглянувши справу № 498/582/18, наголосила, що ототожнення електронного доказу як засобу доказування з його матеріальним носієм є необґрунтованим, адже особливістю електронного документа є відсутність чіткої залежності від певного фізичного носія [152]. Відповідно до положень пункту 1 частини 2 статті 99 КПК України, до документів можуть відноситися матеріали фото-, звуко- та відеозаписів, а також інші носії інформації, включно з електронними. Згідно з частиною 3 статті 99 КПК, оригіналом електронного документа вважається його відображення, яке має

таку ж юридичну силу, як і сам документ. Таким чином, ототожнення електронного доказу як засобу доказування з його матеріальним носієм є необґрунтованим, адже електронний документ характеризується відсутністю чіткої прив'язки до певного фізичного носія. Постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к (провадження № 51-1878 кмо 21) було роз'яснено порядок оцінки електронних доказів та їхньої допустимості (пп. 30-34) [158].

О.В. Сіренко пропонує розглядати електронні докази (аналогічно до електронних документів) як дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження, які існують у нематеріальній формі на технічному носії чи в каналі зв'язку, а їх сприйняття та аналіз можливі лише за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення [196, с. 211]. Є.С. Хижняк зазначає, що електронний документ – це будь-яка інформація в електронній формі, збережена на спеціальних технічних засобах. Наголошується, що такий документ не має фізичної форми існування. За своєю природою електронний документ є нематеріальним і зберігається на технічних носіях, що зумовлює його залежність від цих засобів [225, с. 81-82].

З урахуванням норм Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», допустимість електронного документа як доказу не може бути відхилена лише через його електронну форму, що підтверджується частиною 2 статті 8 цього Закону. Відповідно до статті 7 Закону, якщо електронний документ зберігається на кількох носіях інформації, кожен із таких примірників вважається оригіналом. Таким чином, один і той же електронний документ може існувати на різних носіях, при цьому всі екземпляри, ідентичні за змістом, визнаються оригіналами, відрізняючись лише датою та часом створення.

Питання підтвердження оригінальності електронного документа може вирішуватися особою, яка його створила, наприклад, шляхом обчислення контрольної суми файлу чи каталогу (CRC-сума, hash-сума) за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення. У разі необхідності можуть проводитися спеціальні дослідження для встановлення автентичності

документа [Див.: 73, с. 1003]. Такої позиції дотримується об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своїй постанові від 25 вересня 2023 року у справі № 208/2160/18 [157].

У постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 645/6247/16-к наведено орієнтовний перелік електронних доказів. Верховний Суд визначив, що електронні докази – це інформація, представлена в електронній (цифровій) формі, яка містить відомості про обставини, що мають значення для кримінальної справи. До таких доказів належать електронні документи (зокрема текстові, графічні, плани, фотографії, відео- та аудіозаписи тощо), веб-сайти чи їх окремі сторінки, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних, а також інші цифрові дані. Ці дані можуть зберігатися на різних носіях, таких як портативні пристрої (мобільні телефони, карти пам'яті тощо), сервери, системи резервного копіювання або інші місця, призначені для збереження інформації в електронному вигляді, включно з мережею Інтернет [154].

Відповідно до частин 1 і 3 статті 99 КПК України, Верховний Суд підкреслив, що з урахуванням положень Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ не може бути визнаний недопустимим як доказ лише через те, що він існує в електронній формі, якщо його використання відповідає завданням кримінального провадження [73, с. 1005-1006].

Кримінально-процесуальне законодавство України, з урахуванням практики Верховного Суду, встановлює наступні вимоги до електронних доказів: він має бути отриманий відповідно до порядку, визначеного КПК України (ч. 1 ст. 86). Необхідна наявність оригіналу електронного доказу, який поєднує інформацію в цифровому форматі та матеріальний носій, що є речовим доказом. Оригінальний носій, на якому створено чи отримано інформацію, містить метадані, сформовані пристроєм створення чи отримання, а також видалену чи іншу інформацію. Метадані є невід'ємною частиною доказу, дозволяючи захиснику, експерту чи спеціалісту перевірити оригінальність носія. Відсутність метаданих ускладнює таку перевірку, порушуючи право на

захист і унеможливлуючи призначення експертиз. Згідно з п. 3.16 Інструкції МЮ України №53/5, для ідентифікаційних завдань комп'ютерна техніка надається в повному комплекті (системний блок, інсталяційний диск, кабелі, принтер), а будь-які дії з нею до експертизи заборонені. Експертиза проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної та технічної експертизи документів за наявності оригінального файлу. Вилучення та огляд техніки здійснюються за участю спеціаліста з комп'ютерно-технічних досліджень [168]. У протоколах чи їхніх додатках, де згадується електронно-цифровий доказ, необхідно чітко вказати технічний пристрій, його серійний номер, програмне забезпечення для створення чи отримання доказу, а також програмне забезпечення для його перегляду. Характеристики носія (наприклад, тип карти пам'яті: microSD, SDXC, SDHC, SDUC із різними шинами UHS) та його серійний номер також мають бути зазначені для уникнення несумісності та забезпечення коректного доступу. Відповідно до ч. 3 ст. 99 КПК, сторони провадження, потерпілий чи представник юридичної особи повинні надати оригінал документа. Оригіналом електронного документа є його цифрове відображення, яке має таку ж юридичну силу. Побітова копія носія, що відтворює кожен біт оригіналу, також може вважатися оригіналом за умови належного копіювання. Згідно з ч. 4 ст. 99 КПК, дублікати чи копії комп'ютерних даних, виготовлені слідчим або прокурором за участю спеціаліста, визнаються судом як оригінал. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» (ст. 1, 6, 7) визначає, що електронний документ потребує обов'язкових реквізитів, зокрема електронного підпису чи печатки, які підтверджують його автентичність. Копія документа, отримана шляхом побітового копіювання або з накладанням електронного підпису спеціалістом, визнається дійсною [165]. Електронний підпис, відповідно до Закону «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», містить дані про автора, дату, час створення та надається лише уповноваженими надавачами послуг. Практика Верховного Суду (постанови від 28.12.2019 №922/788/19, від 11.06.2019 №904/2882/18, від 24.09.2019 №922/1151/18, від 16.03.2020 №910/1162/19) підкреслює, що роздруківки чи

копії без електронного підпису не вважаються електронними документами і не мають юридичної сили як докази, оскільки не відповідають вимогам Закону «Про електронні документи та електронний документообіг».

Відповідно до ч. 7 ст. 99 КПК України, сторона кримінального провадження має забезпечити іншій стороні можливість ознайомлення або копіювання оригіналів документів, які використовуються для доведення фактів у встановленому законом порядку. Згідно з ч. 12 ст. 290 КПК, у разі невідкриття стороною матеріалів відповідно до вимог цієї статті суд не має права визнавати відомості, що містяться в таких матеріалах, доказами. У постанові Верховного Суду від 11 березня 2020 року у справі №149/745/14 (провадження №51-4269км19) колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду визнала недопустимими доказами протоколи негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема аудіо- та відеоконтролю особи. Це обґрунтовано тим, що, відповідно до ч. 3 ст. 99 КПК, сторона, потерпілий або представник юридичної особи зобов'язані надати суду оригінал документа, де оригіналом електронного документа вважається його відображення з аналогічною юридичною силою. Згідно з ч. 2 ст. 92 КПК, обов'язок доказування належності та допустимості доказів лежить на стороні, що їх подає. Експертний висновок установив, що відеофонограми, зафіксовані на оптичних дисках, є копіями, а не оригіналами, тому суд обґрунтовано визнав їх недопустимими, як і похідні від них протоколи НСРД. У постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 29 березня 2021 року у справі №554/5090/16-к (провадження №51-1878кмо20) відхилено доводи захисту про недопустимість протоколів НСРД через відсутність оригінальних носіїв інформації. Відповідно до ч. 3 ст. 99 КПК, оригіналом електронного документа є його відображення, яке має таку ж юридичну силу, як сам документ. Згідно з ч. 1 ст. 99 КПК, документ – це матеріальний об'єкт, створений для збереження інформації, яка може бути використана як доказ, включаючи звукозаписи та електронні носії. Ототожнення електронного документа з конкретним матеріальним носієм є помилковим, оскільки електронний документ не прив'язаний до фізичного носія. Особливу увагу слід приділяти тому, що

електронний документ має бути створений із застосуванням електронно-цифрового підпису, і його копіювання не змінює змісту підписаного документа [223].

У літературі використовуються такі терміни, як «цифрові докази» [235], «електронні докази» або навіть «комп'ютерні докази». Останній термін часто тлумачиться вузько, коли йдеться лише про докази, пов'язані з комп'ютерами. Термін «цифровий» та «електронний» мають ширше значення – охоплюють будь-який цифровий або електронний пристрій, за допомогою якого може бути вчинено злочин. У свою чергу, Європейська Комісія використовує термін «електронні докази» що включає різні типи даних в електронній формі: або «контентні дані», або «операційні дані», які мають значення у кримінальному провадженні. Електронні докази стосуються різних типів даних в електронній формі, що мають значення для розслідування та кримінального переслідування кримінальних злочинів, включаючи «дані контенту», такі як електронні листи, текстові повідомлення, фотографії та відео, які часто зберігаються на серверах постачальників онлайн-послуг, а також інші категорії даних, такі як дані абонентів або інформація про трафік щодо онлайн-акаунта. Ці типи даних часто є важливими в кримінальних розслідуваннях для ідентифікації особи або отримання інформації про її діяльність [259]. Більше половини всіх кримінальних розслідувань сьогодні включають транскордонний запит на доступ до електронних доказів, таких як текстові повідомлення, електронні листи або месенджери. Саме тому Європейська Комісія запропонувала кілька заходів, щоб полегшити та пришвидшити доступ поліції та судових органів до електронних доказів [258].

Комісія пропонує нові правила, щоб полегшити та пришвидшити отримання поліцією та судовими органами електронних доказів, таких як електронні листи або документи, що зберігаються в хмарі, необхідні їм для розслідування. Більше половини всіх розслідувань сьогодні пов'язані з транскордонним запитом на доступ до електронних доказів. Електронні докази потрібні приблизно у 85% кримінальних розслідувань, і у двох третинах цих розслідувань є потреба запитувати докази у постачальників онлайн-послуг, що

базуються в іншій юрисдикції. Поточні процедури співпраці між судовими органами для отримання електронних доказів у транскордонних ситуаціях є занадто повільними порівняно зі швидкістю, з якою електронні дані можуть бути змінені або видалені. Крім того, судові органи намагаються впоратися зі зростаючою кількістю справ, пов'язаних із транскордонним запитом на електронні докази. Ці тривалі процедури ускладнюють для органів влади завершення розслідувань та покарання злочинців. Запропонований Регламент про європейський ордер на збереження доказів та європейський ордер на пред'явлення доказів запроваджує нові правила, які допоможуть органам влади захищати та отримувати електронні докази, що зберігаються постачальниками послуг, незалежно від того, де ці докази зберігаються. Ці правила базуватимуться на чинних принципах взаємного визнання між державами-членами.

Європейський ордер на надання доказів дозволить судовому органу в одній державі-члені запитувати доступ до електронних доказів (таких як електронні листи, текстові повідомлення або повідомлення в додатках) безпосередньо у законного представника постачальника послуг в іншій державі-члені, який буде зобов'язаний відповісти протягом 10 днів, а у випадках надзвичайної ситуації – протягом 6 годин (порівняно зі 120 днями для чинного Європейського ордеру на розслідування або 10 місяцями для процедури взаємної правової допомоги).

Також Європейський ордер на збереження документів дозволить судовим органам однієї держави-члена зобов'язати постачальника послуг або його законного представника в іншій країні ЄС запобігти видаленню електронних доказів до виконання їхнього запиту на їхнє надання. Ці накази стосуватимуться лише збережених даних. Перехоплення телекомунікацій у режимі реального часу не охоплюється цією пропозицією [259].

Отже, правоохоронні та судові органи співпрацюють для отримання електронних доказів, використовуючи процедури взаємної правової допомоги за межами Європейського Союзу або Європейський ордер на розслідування в межах Європейського Союзу [243]. Однак ці інструменти судової співпраці

часто є занадто повільними та громіздкими для отримання електронних доказів. Тому добровільна співпраця між правоохоронними органами та постачальниками послуг, що базуються у Сполучених Штатах, розвинулася як альтернативний спосіб отримання електронних доказів. Ця форма співпраці, як правило, швидша, ніж судова співпраця, але постачальники послуг мають різні способи обробки запитів на розкриття електронних доказів, а цьому процесу бракує прозорості, підзвітності та правової визначеності.

Видача європейських ордерів на надання або збереження документів буде можливою лише в контексті кримінального провадження. Застосовуватимуться всі чинні процесуальні права кримінального права, включаючи відповідне законодавство на рівні ЄС, таке як право на доступ до адвоката та право на доступ до матеріалів справи. Пропозиція встановлює зобов'язання для органів влади отримувати схвалення всіх ордерів від судового органу, щоб забезпечити перевірку їх законності, необхідності та пропорційності.

Ордери на надання транзакційних (джерело та місце призначення повідомлення, дані про місцезнаходження пристрою) або контентних даних (текст, голос, відео чи зображення) можуть видаватися лише за кримінальні злочини, що караються в державі видачі максимальним покаранням у вигляді позбавлення волі на строк не менше трьох років, або за конкретні кіберзлочини та злочини, пов'язані з тероризмом, визначені в пропозиції.

Персональні дані, на які поширюється дія цієї пропозиції, захищені та можуть оброблятися лише відповідно до Загального регламенту про захист даних та Директиви про поліцію, які набули чинності з травня 2018 року [259].

Прикладну наукову дисципліну, яка займається розкриттям злочинів, пов'язаних із комп'ютерною інформацією, вивченням цифрових доказів, а також розробкою методів їх виявлення, збору та фіксації називають цифровою криміналістикою («форензікою», комп'ютерною криміналістикою. Ця галузь криміналістики зосереджується на кримінально-процесуальних аспектах права та доказах, що стосуються комп'ютерів і пов'язаних із ними пристроїв [85, с. 379]. Цифрову криміналістику можна розглядати як комплексний процес виявлення, фіксації, збереження, аналізу та документування електронних даних

із використанням науково обґрунтованих і перевірюваних методів, що гарантують їх надійність та можливість відтворення результатів для подальшого використання у судових провадженнях.

У розслідуванні подібних злочинів цифрова криміналістика виступає ключовим інструментом, основним завданням якого є ідентифікація та вилучення даних із різноманітних цифрових джерел – комп'ютерів, мобільних пристроїв, платформ електронної комерції, соціальних мереж та інших ресурсів, що активно застосовуються правопорушниками для організації шахрайських схем. Такий підхід сприяє вдосконаленню інноваційних методів пошуку та систематизації релевантної інформації, яка має вирішальне значення для виявлення незаконних практик, включаючи фіктивні продажі, підроблення платіжних реквізитів чи маніпуляції з відгуками.

Отримані у процесі цифрового дослідження відомості можуть передаватися для подальшого процесуального використання лише за умови відповідності вимогам допустимості доказів. Водночас результати, здобуті за допомогою цифрової криміналістики, здатні стати підґрунтям для поглиблених цифрових розслідувань, що посилює ефективність боротьби з онлайн-шахрайством і підвищує якість доказової бази у кримінальних провадженнях [269].

Цифрова криміналістика являє собою окремий напрям криміналістичної науки, зосереджений на виявленні, збиранні, збереженні, аналізі та подальшому представленні цифрових доказів, що походять з електронних пристроїв, мережевих ресурсів чи цифрових середовищ, з метою ефективного розслідування злочинів, передусім у сфері кіберзлочинності. Її зміст охоплює комплекс методик, спрямованих на ідентифікацію, вилучення й інтерпретацію даних з комп'ютерів, мобільних телефонів, серверних систем та хмарних сервісів. При цьому ключовим завданням є забезпечення належної доказової сили таких відомостей для використання у судових процесах. Застосування цифрової криміналістики нерозривно пов'язане з дотриманням принципів захисту прав людини, гарантій конфіденційності та верховенства права, включно з вимогами у сфері захисту персональних даних [44, с. 140-142]. На

практиці – це процес отримання, збереження, аналізу та створення звітів про електронно збережену інформацію із застосуванням наукових методів, які є наочно надійними, верифікованими та відтворюваними, з тим щоб їх можна було використовувати в судових і інших офіційних провадженнях. Однак, коли методи, зазвичай пов'язані з цифровою криміналістикою, застосовуються як інструмент розслідування, основна увага приділяється ідентифікації та вилученню інформації. Такий підхід заохочує дослідження та інновації у пошуку релевантної інформації, яка може міститися в будь-якому з численних типів цифрових носіїв і застосунків (наприклад, комп'ютери, мобільні телефони, вебсайти соціальних мереж, інформаційно-розважальні системи транспортних засобів, домашні ігрові системи та інші динамічні джерела інформації) [269].

Натомість, в чинному українському законодавстві не застосовується термін «цифрові докази», замість якого вживається поняття «електронні докази». При чому термін «цифрові докази» є більш широким поняттям, яке охоплює не лише електронні документи, а й інформацію, отриману з різноманітних пристроїв, мереж та інформаційних систем [69, с. 258].

Узагальнення наукових підходів до характеристик електронних документів та критеріїв їх оцінки дозволило є А. В. Гутнику та А. Я. Хитрій сформулювати такі висновки: 1. Електронний документ може вважатися належним доказом, якщо його зміст: а) стосується предмета доказування; б) має значення для встановлення доказових фактів; в) відіграє роль допоміжних фактів. 2. Оцінка допустимості електронного документа здійснюється з урахуванням таких критеріїв, як належність суб'єкта, способу отримання, джерела та форми фіксації фактів. Слідчий, який працює з електронними документами, має бути уповноваженим керівником підрозділу на здійснення досудового розслідування, а орган, що веде справу, повинен відповідати вимогам підслідності. 3. До належних способів отримання електронного документа, які забезпечують його допустимість, належать: а) добровільне надання; б) витребування; в) проведення слідчих (розшукових) дій; г) виконання негласних слідчих (розшукових) дій; д) застосування заходів забезпечення кримінального

провадження. Обов'язковою дією для фіксації змісту електронного документа є огляд. 4. Перед збором електронних документів необхідно визначити, чи є вони речовим доказом, чи документом, і залежно від цього обирати методи збору, вилучення, фіксації та зберігання. Процесуальні дії з отримання таких документів повинні проводитися за участі спеціаліста та фіксуватися в протоколі та його додатках відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу. 5. Оцінка достовірності електронного документа здійснюється шляхом порівняння з іншими доказами, зібраними чи наявними в провадженні, перевірки технічного пристрою, на якому створювався документ, на відсутність пошкоджень, аналізу програмного забезпечення, налаштувань, а також шляхом проведення експертизи. Електронний документ також може використовуватися для перевірки достовірності інших доказів. 6. Сукупність зібраних доказів вважається достатньою, якщо вона встановлює предмет доказування. Основні джерела доказів та їх перелік визначаються нормативно-правовими актами та методикою розслідування певного виду кримінального правопорушення з урахуванням особливостей конкретного провадження [105, с. 99-100].

Електронні докази стають дедалі важливішими у кримінальному провадженні. Проте зі збільшенням їхнього обсягу виникають складнощі, пов'язані із забезпеченням їхньої автентичності, допустимості, належності та достовірності, що знаходить відображення у судовій практиці. Відсутність уніфікованих підходів до оцінки таких доказів у кримінальному процесі може спричинити правову невизначеність і ускладнити встановлення обставин кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим аналіз судової практики щодо застосування електронних доказів у кримінальному процесі України набуває особливої актуальності. Таке дослідження необхідне для розробки єдиних стандартів доказування, забезпечення правової визначеності у кримінальному судочинстві, а також для вдосконалення законодавчого регулювання цього питання [73, с. 1002].

Розвиток цифрових технологій відбувається з надзвичайною швидкістю, що нормативне закріплення вичерпного переліку джерел отримання електронних доказів навряд чи є реалістичним [220, с. 101].

Висновки до розділу 1

1. Сучасна доктрина кримінального процесуального права характеризується множинністю підходів до визначення доказів: від вузького розуміння як «фактичних даних» до широкого трактування як «будь-яких відомостей про факти». Кожен із підходів має свої сильні сторони, однак найбільш перспективним видається інтегративний варіант, що поєднує вимоги процесуальної форми, значення джерела та цільове призначення доказів.

2. Практика ЄСПЛ та сучасні законодавчі стандарти України зміщують акцент із формального визначення допустимості доказів на забезпечення справедливості судового розгляду. Це вимагає від національних судів комплексної та ретельної оцінки доказів – як прямих, так і непрямих, включаючи цифрові дані, з урахуванням їх належності, достовірності та процесуального походження.

3. Цифрова інформація за своєю природою не є новим видом доказів, а лише одним із джерел фактичних даних, яке набуває доказового значення за умови належного процесуального оформлення. Її відмінність від речових доказів полягає у відтворюваності та нематеріальності, що породжує специфічні труднощі в забезпеченні автентичності та допустимості.

4. Відсутність чіткого законодавчого регулювання цифрових доказів в Україні зумовлює неоднозначність їх правового статусу та обмежує ефективність використання у кримінальному процесі. Гармонізація національного підходу з міжнародними стандартами (ЄС, Будапештська конвенція) є необхідною умовою для адаптації системи доказування до реалій цифрової епохи.

5. Відсутність чіткого законодавчого регулювання електронних доказів у КПК України створює проблеми їх уніфікованого застосування, що проявляється у різному тлумаченні судами їх правової природи (речовий доказ, документ, носій даних). Це свідчить про необхідність нормативного закріплення дефініції «електронні докази» в кримінальному процесі.

РОЗДІЛ 2

НОТАРІАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ: ДОКАЗОВА СИЛА ТА ОХОРОНА НОТАРІАЛЬНОЇ ТАЄМНИЦІ

2.1. Нотаріат та нотаріальний процес

Виникнення нотаріату зумовлене потребами цивільного обороту, зокрема необхідністю документального закріплення прав на володіння та користування майном, передусім нерухомим. Розвиток нотаріальної практики пов'язаний із делегуванням приватним особам окремих публічних повноважень, таких як посвідчення юридичних фактів, зокрема складання та реєстрація актів (договорів) про відчуження майна. Нотаріат становить невід'ємну частину правової системи, сприяючи ефективному виконанню державою її правоохоронних, фіскальних і судово-юрисдикційних функцій [242, с. 79-80]. Еволюція правового регулювання приватної власності сприяла підвищенню ролі публічних реєстрів, витяги з яких, оформлені відповідно до вимог законодавства, виступали офіційним доказом здійснення юридичних дій і мали пріоритет над іншими джерелами доказів [51, с. 33].

На переконання К. Досінчук, нотаріат являє собою систему органів та посадових осіб, яким делеговано функції щодо вчинення нотаріальних дій, а також забезпечення регулювання, координації та контролю за їх організацією, а також захисту прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. Основною метою його діяльності є гарантування законних прав та інтересів зазначених суб'єктів [58, с. 132]. Він включає державних і приватних нотаріусів, а також інші квазінотаріальні структури, наділені державою повноваженнями щодо вчинення та посвідчення юридичних актів, що набувають офіційного статусу та публічної достовірності [51, с. 8].

В. Ярков пропонує наступну класифікацію суб'єктів нотаріального права, поділяючи їх на кілька груп. До першої він включає нотаріусів. Другу групу, названу «інші суб'єкти нотаріального права», складають помічники нотаріуса, особи, що заміщають тимчасово відсутнього нотаріуса, та технічний персонал.

У межах цієї групи дослідник також виокремлює осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, визначаючи їх як суб'єктів нотаріального права: 1) сторони нотаріальної дії; 2) особи, чії права та законні інтереси зачіпаються нотаріальною дією; 3) особи, які сприяють виконанню нотаріальної дії, але не мають у ній власного матеріально-правового інтересу. Однак ця класифікація зосереджена на суб'єктах нотаріального права з точки зору організації діяльності нотаріуса, а не його ролі як обов'язкового учасника нотаріальних процесуальних відносин. Технічний персонал, натомість, не може вважатися суб'єктом нотаріального процесу. Щодо третьої групи, яка охоплює осіб, залучених до нотаріального провадження, її доцільно розширити, включивши осіб, які безпосередньо вчиняють нотаріальне провадження, зокрема нотаріусів та інших уповноважених на здійснення нотаріальних дій осіб [25, с. 192].

Натомість, головним суб'єктом у сфері нотаріальної діяльності виступає безпосередньо нотаріус, наділений найбільш широкими повноваженнями щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріусом є фізична особа, уповноважена державою здійснювати нотаріальну практику у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або на засадах незалежної професійної діяльності. Його завдання полягає у посвідченні прав і фактів, що мають юридичне значення, а також у здійсненні інших дій, передбачених законом, із метою надання їм юридичної достовірності. У науковій літературі нотаріуса розглядають як особливого учасника правової системи, адже він виконує функції, спрямовані на юридичне закріплення цивільних прав і запобігання їх можливим порушенням у майбутньому, що фактично наближає його діяльність до превентивного правосуддя [87, с. 150].

Нотаріальна діяльність є комплексом дій, спрямованих на досягнення приватних цілей, які впливають із загальної суспільної мети, визначеної існуванням відповідного публічного інтересу. Цей публічний інтерес зумовлений сутністю нотаріальної діяльності, що полягає в забезпеченні правовими інструментами функціонування цивільного обороту в Україні, посвідченні документів та юридичних фактів, які мають правове значення [221, с. 45]. У сучасних умовах, коли роль нотаріату зростає, а його діяльність

набуває дедалі більшого публічного характеру, необхідно забезпечити рівень підтримки цієї діяльності. А.Г. Гуледза вважає, що нотаріальна діяльність – це діяльність нотаріусів та інших осіб, яким держава надала відповідні повноваження, спрямована на посвідчення безспірних прав і юридично значущих фактів, а також на засвідчення документів для надання їм офіційного характеру та доказової сили [31, с. 34].

Нотаріальна діяльність виконується спеціально уповноваженими особами, що підтверджується положеннями ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат». Згідно з цією нормою, нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, вільно володіє державною мовою, має щонайменше шестирічний досвід роботи у правовій сфері, з яких не менше трьох років – на посаді помічника нотаріуса або консультанта державної нотаріальної контори, успішно склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право займатися нотаріальною діяльністю. Нотаріусом не може бути особа з судимістю, обмежена у дієздатності або визнана судом недієздатною [175]. Ця вимога деталізується через спеціальний порядок допуску до нотаріальної діяльності, визначений Наказом Міністерства юстиції України від 28.07.2011 №1905/5 «Про затвердження Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» [170]. Крім того, ця ознака відображається у регулюванні підстав та порядку зупинення або припинення нотаріальної діяльності, що передбачено статтями 29-1, 29-2, 30, 31-1 Закону [221, с. 47-48].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат – це сукупність органів і посадових осіб, які відповідають за посвідчення прав та юридично значущих фактів, а також за виконання інших нотаріальних дій, визначених законом, щоб забезпечити їхню юридичну достовірність [175]. Натомість, в цьому визначенні не розкривається нерозривний правовий зв'язок нотаріату зі спеціальною процедурою, не підкреслюється характер взаємовідносин системи нотаріальних органів із державою [206, с. 305]. Тому під поняттям «нотаріат» пропонується розуміти структуру нотаріальних

органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функції (або функцій держави [219, с. 223]), що має здійснюватись відповідно до змісту нотаріального процесу і процедури, передбаченої чинним законодавством України. А отже, в цій частині нотаріальна діяльність прирівнюється до правоохоронної діяльності правоохоронного органу [11, с. 774].

Але твердження про те, що нотаріальна діяльність є особливим видом правоохоронної діяльності, потребує критичного аналізу, оскільки воно містить концептуальні неточності та не враховує специфіку правової природи нотаріату в системі юридичних інститутів України. Нотаріат, безумовно, відіграє важливу роль у забезпеченні правового захисту громадян, підприємств, установ та організацій, однак його класифікація як різновиду правоохоронної діяльності викликає сумніви з огляду на функціональні, нормативні та інституційні особливості. Правоохоронна діяльність, у традиційному розумінні, передбачає активне застосування заходів державного примусу, спрямованих на попередження, виявлення, припинення правопорушень та притягнення винних до відповідальності, що характерно для таких органів, як поліція, прокуратура чи суди. В. Боняк [18], М. Руденко, О. Шайтуро [190] ототожнюють правоохоронну діяльність із «правопримусовою», стверджуючи, що юридичний статус відповідних державних установ зобов'язує їх застосовувати примусові заходи та визначає їх як структури, які обов'язково підтримують правопорядок. При чому примус трактується в широкому значенні – як використання односторонніх директив, що включають не лише прямі (фізичні) методи, а й непрямі форми впливу, такі як перевірки, розпорядження, заборони чи обмеження. Крім того, правоохоронна діяльність держави вирізняється примусовим характером, оскільки лише держава наділена законним правом на такі дії. Діяльність недержавних суб'єктів у цій сфері базується на заходах громадського впливу. Загалом сутність правоохоронної діяльності можна визначити такими аспектами: протидія правопорушенням та подолання їхніх наслідків; створення оптимальних умов для повноцінної та ефективної реалізації права в цілому, а також суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [Див.: 207, с. 260].

Нотаріат, натомість, не наділений повноваженнями щодо прямого застосування державного примусу, що є ключовою ознакою правоохоронних органів. Нотаріуси, відповідно до Закону України «Про нотаріат», виконують переважно превентивну функцію, забезпечуючи законність правочинів, посвідчуючи угоди та надаючи юридичну силу документам, що дозволяє попереджати спори та правопорушення[175]. Однак ця превентивна роль не тотожна правоохоронній діяльності, оскільки нотаріус не має права самостійно вживати заходів примусового характеру, а лише інформує відповідні органи про можливі порушення або відмовляється від вчинення нотаріальних дій, якщо вони суперечать закону (ст. 51). Такий підхід, хоча й сприяє захисту прав, є радше допоміжним, а не основним елементом правоохоронної системи. Таким чином, нотаріальну діяльність доцільніше розглядати як окремий вид юридичної діяльності, що має превентивний характер і підтримує правопорядок, але не є частиною правоохоронної діяльності у строгому сенсі, оскільки їй бракує ключового елементу – можливості самостійно застосовувати державний примус.

Так само Р. Білокінь, зазначає, що спеціальний статус нотаріуса виділяє його діяльність як окремий вид правоохоронної роботи, що гармонійно доповнює систему державних органів, які, відповідно до Конституції, забезпечують захист прав, свобод та інтересів громадян, підприємств, установ і організацій від будь-яких посягань чи правопорушень. Таким чином, правоохоронні функції, покладені на нотаріат, підкреслюють, що його посадові особи та органи здійснюють нотаріальну діяльність як один із різновидів правоохоронної діяльності. Особливістю цього виду діяльності є те, що органи нотаріату не мають права самостійно застосовувати державний примус у будь-якій формі [11, с. 775].

Правоохоронні органи в широкому сенсі – це державні структури, які мають повноваження контролювати та наглядати за дотриманням законності й правопорядку, що, на перший погляд, дає підстави допускати, що відповідно до норм Закону України «Про нотаріат», поняття «вчиняти інші нотаріальні дії, відмінні від нотаріальних з метою надання їм юридичної вірогідності» (ст. 1)

[175], можна розглядати нотаріальні органи і як правоохоронні з обмеженою юрисдикцією. Проте Закон чітко зазначає, що такі повноваження діють лише на підставі законодавчих норм. Зокрема, до них належить проведення медіації за умови, що нотаріус пройшов базову підготовку медіатора. Таким чином, Р. Білокінь вважає, що законодавець фактично доручає нотаріусам виконувати правоохоронні функції, спрямовані на запобігання правопорушенням та забезпечення конституційних гарантій громадян. Однак нотаріуси не можуть самостійно протидіяти злочинам чи правопорушенням, окрім як через звернення до інших правоохоронних органів. Єдиним способом реагування для нотаріуса є припинення нотаріальної дії або відмова від надання послуг із повідомленням органів правопорядку [11, с. 772-773].

Нотаріус не виконує функцій адміністративного органу і не здійснює управління певною сферою, а займається застосуванням норм права, тому правова природа нотаріату є не управлінською, а правозастосовною. Хоча органи управління також застосовують норми права, їхня діяльність переважно пов'язана з оперативно-виконавчими функціями, що передбачають організацію виконання правових норм через видання індивідуальних актів і позитивне регулювання суспільних відносин. Специфіка діяльності нотаріуса полягає в тому, що він не має особливих відносин із особами, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, і, як правило, залишається неупередженим щодо результату розгляду справи, забезпечуючи об'єктивне застосування норм права [145, с. 45]. Тому для точнішого визначення статусу нотаріату варто акцентувати на його унікальній ролі у системі правового захисту, а не ототожнювати його з правоохоронними функціями, що може призводити до термінологічної плутанини та хибного розуміння його завдань. Нотаріат в Україні є правовим інститутом, спрямованим на забезпечення позасудового захисту та охорони прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад і держави через здійснення нотаріальних дій у межах безспірних правовідносин уповноваженими органами та посадовими особами. Це визначення відображає ключові ознаки нотаріату: позасудовий характер захисту прав, безспірність правовідносин, що є об'єктом нотаріальних дій,

виконання цих дій виключно уповноваженими суб'єктами, а також основні функції нотаріату – охорона та захист прав [199, с. 12]. Позасудовою формою захисту органи нотаріату вважають В. Костюк [96, с. 16] та І. Сердечна [195, с. 173].

Нотаріат забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом учинення нотаріальних дій від імені держави. Основним завданням нотаріальної діяльності є надання юридичним фактам, правам та документам офіційного характеру й достовірності. У цьому аспекті діяльність нотаріату має певні спільні риси з іншими органами цивільної юрисдикції, однак водночас відрізняється специфічною формою захисту. Її ключова особливість полягає не стільки в безпосередньому захисті прав, скільки у превентивному запобіганні їх порушенням. Саме тому предмет нотаріальної діяльності є специфічним і охоплює, передусім, безспірні справи.

На відміну від судових органів, що вирішують спори про право, нотаріус засвідчує волевиявлення сторін та забезпечує юридичну визначеність правовідносин. Судові й інші правоохоронні органи займаються вирішенням конфліктів, тоді як нотаріус фіксує та надає юридичної сили волі учасників угоди. Тому В. Жушман вважає нотаріуса (нотаріат) правозастосовним органом [124, с. 64].

У межах діяльності нотаріату можна виокремити кілька ключових функцій, а саме:

- забезпечення безспірності та доказової сили документів. Нотаріальне посвідчення угоди (або певного документу/факту) надає їй офіційного статусу, підтверджуючи достовірність підписів, дату та зміст договору, що у разі спору значно полегшує доведення прав сторін у суді.

- забезпечення законності при укладенні правочинів (контрольна функція). Нотаріус здійснює перевірку наявності необхідних юридичних фактів, зокрема правоздатності та дієздатності сторін, а також правомірності переданих прав. Відповідно до законодавства, нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні дії, якщо вона суперечить праву України чи міжнародним договорам. Ця функція

має державний характер, навіть якщо здійснюється приватним нотаріусом, уповноваженим державою;

- функція надання правової допомоги, яка набуває дедалі більшого значення у світлі конституційного положення про головний обов'язок держави забезпечувати права і свободи людини. Виконання цієї функції зближує український нотаріат із моделлю латинської школи, де нотаріус додатково виступає й радником сторін, спрямовуючи свою діяльність на запобігання можливим конфліктам.

Функції нотаріату визначаються як ключові напрями його діяльності, що є унікальними і притаманними виключно цій інституції. Функції нотаріату можна розділити на дві великі групи: 1) соціальні, які характеризують місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правової системи України; 2) нотаріально-спеціальні, які відображають особливості, специфіку нотаріальної діяльності щодо учасників нотаріального процесу. Залежно від характеру та змісту впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату можна поділити на регулятивну, охоронну та контрольну [51, с. 98-99].

З усіх зазначених нам, насамперед, важлива функція забезпечення безспірності та доказової ваги документів, яка полягає в тому, що недійсність договору чи правочину може бути визнана виключно в судовому порядку. При цьому, у разі виникнення судового спору щодо нотаріально посвідченого документа, сторони мають змогу ефективніше та швидше підтвердити свої права, адже зміст прав і обов'язків сторін, автентичність їхніх підписів та дата посвідчення офіційно зафіксовані в нотаріальному порядку [86, с. 57]. Таким чином, нотаріат слугує не лише інструментом юридичного посвідчення фактів та обставин, а й важливим механізмом попередження правопорушень та забезпечення правової допомоги суб'єктам правовідносин [124, с. 41-42].

В залежності від характеру та змісту впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату М. Долинська поділяє на регулятивну охоронну та контрольну [55, с. 209].

Функції нотаріату зводяться до забезпечення безспірності у сфері цивільних правовідносин, оскільки нотаріус має справу виключно з фактами,

що не підлягають оспорюванню. Це гарантує учасникам правовідносин упевненість у тому, що їхні права залишаться незаперечними. Водночас для надання такої гарантії держава зобов'язана створити умови, за яких нотаріус матиме можливість повноцінно, об'єктивно та незалежно встановлювати всі факти, необхідні для вчинення нотаріальної дії [75, с. 184].

На думку М. М. Дякович, нотаріальна охорона суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин полягає у створенні правових гарантій для захисту суб'єктивного права на випадок його можливого порушення. Нотаріус шляхом створення нотаріального акта посвідчує право або факт, що має доказову силу в суді. У разі порушення чи оскарження такого права чи факту, підтвердженого нотаріальним актом, застосовується спрощений порядок захисту в межах нотаріального процесу [64, с. 21].

Як зазначають Ковалів М.В., Єсімов С.С., Гаврильців М.Т., Лук'янова Г.Ю. та інші, нотаріат як правоохоронний і правозахисний інститут виконує такі функції:

- охорона і захист прав та інтересів фізичних, юридичних осіб, громад і держави. Охорона – це потенційна можливість захисту, коли порушення ще не сталося, а захист – конкретна дія при правопорушенні. Нотаріат переважно охороняє права, але може їх захищати, наприклад, через виконавчі написи чи протести векселів;

- праворегулююча функція: нотаріус впливає на правовідносини, визначаючи права й обов'язки сторін у договорах;

- правоаналізуюча функція: нотаріус аналізує норми закону, визначає можливість їх застосування та межі правової поведінки;

- запобігання правопорушенням: нотаріус відмовляє у незаконних діях, уникаючи негативних наслідків для осіб;

- підвищення правосвідомості громадян через консультації та роз'яснення, допомагаючи юридично грамотно реалізувати права;

- вплив на законотворчість: нотаріальна практика виявляє прогалини в законодавстві, сприяючи його вдосконаленню [206, с. 307-310].

Специфіка нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона здебільшого спрямована не на захист порушених прав, а на запобігання порушень шляхом правового регулювання. Таким чином, об'єктом нотаріальної діяльності є виключно безспірні справи та правочини. Функції права розкривають його змістову роль і значення у суспільстві, демонструючи, як право «працює» в процесі регулювання суспільних відносин. Знання цих функцій дозволяє зрозуміти, які результати можна очікувати від дії юридичних норм і механізмів правового регулювання. Крім того, аналіз функцій права підкреслює соціальну важливість юридичної діяльності, зокрема діяльності посадових осіб, чия робота пов'язана з правовим регулюванням [183, с. 98].

У процесі вчинення будь-якої нотаріальної дії нотаріус ухвалює юридично значуще рішення (у вигляді свідоцтва або посвідчувального напису), яке безпосередньо впливає на правовий статус заінтересованих осіб. Таке рішення можливе лише за умови розгляду та вирішення конкретної юридичної справи, що передбачає застосування норм права до конкретної правової ситуації. Відтак нотаріальну діяльність слід розглядати як особливу правову форму діяльності, сутність якої полягає у реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень у сфері безспірних справ.

Застосування права, у тому числі в діяльності нотаріату, є специфічною формою його реалізації, що виявляється у державно-владних діях. У результаті ухвалення індивідуальних правових актів суб'єкти суспільних відносин отримують конкретні суб'єктивні права та обов'язки. Необхідність такого застосування обумовлюється природою відповідних правовідносин, зокрема там, де: а) виникає потреба у державному контролі за їх законністю; б) для виникнення правовідносин необхідним є офіційне встановлення факту; в) дії потребують формалізації як юридично значущі факти із перевіркою їх правильності та правомірності. Саме такі ознаки притаманні нотаріальній діяльності.

Правовий характер нотаріальної діяльності проявляється у двох вимірах: по-перше, нотаріальні дії здійснюються виключно на підставі закону та у порядку, визначеному законом; по-друге, вони породжують юридичні наслідки.

За своїм значенням нотаріальні акти є правовстановлюючими, подібно до судових рішень, однак відмінність полягає в тому, що нотаріус діє у сфері, де відсутній цивільно-правовий спір, а сторони добровільно прагнуть закріпити правовідносини чи факти з метою гарантування прав і законних інтересів у теперішньому та майбутньому.

Таким чином, нотаріат виступає різновидом правозастосовної та юрисдикційної діяльності, що стосується ключових аспектів реалізації прав фізичних та юридичних осіб. Він здійснюється у процесуальній формі, яка забезпечує узгодженість правового змісту та юридичної форми нотаріального акту, достовірність волевиявлення сторін та збалансування приватних і публічних інтересів [87, с. 42-43].

М. Долинська пише, що нотаріальна діяльність є особливою правовою формою юридичної діяльності, яка полягає в реалізації нотаріусами та іншими нотаріальними органами юрисдикційних повноважень у безспірних справах шляхом застосування правових норм, що становить сутність нотаріального процесу [50, с. 75]. Зокрема, вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на державних нотаріусів, приватних нотаріусів або посадових осіб виконавчих органів місцевих (сільських, селищних, міських) рад, якщо у населених пунктах немає нотаріусів. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України та дипломатичні представництва України. У деяких випадках, посвідчення заповітів і доручень може здійснюватись: черговими лікарями лікарень, санаторіїв; капітанами морських суден, що плавають під прапором України; начальниками розвідувальних, арктичних експедицій; командирами військових частин і військово-навчальних закладів; начальниками місць позбавлення волі [174]. Натомість, в нашій роботі ми досліджуватимемо кримінально-процесуальний статус документів, посвідчені саме нотаріусом, що згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про нотаріат» є уповноваженою державою фізичною особою, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність [175].

М. Долинська пропонує розмежовувати основних суб'єктів нотаріального процесу на інститути нотаріату та квазінотаріату [51, с. 166]. Так само суб'єктів нотаріальної діяльності поділяють на нотаріальних і квазінотаріальних В. Чуєнко та О. Лобур [231, с. 149].

Водночас О. Нелін наполягає, що здійснення всіх нотаріальних функцій має належати виключно нотаріусам, оскільки, як зазначає дослідник, чинне законодавство не висуває вимог до посадових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, щодо наявності юридичної освіти, відповідної професійної підготовки та дієвих механізмів контролю за їхньою діяльністю [132, с. 22].

Необхідно підкреслити, що результативна організація та функціонування нотаріату в Україні є можливою лише за наявності відповідних передумов. Серед них можна виокремити загальні, пов'язані з існуванням правової держави та громадянського суспільства, а також спеціальні, визначені законодавчо встановленим порядком організації та діяльності нотаріату. Такі умови формуються державою через уповноважені органи влади, на які покладається обов'язок створювати сприятливе політичне, економічне, соціальне та правове середовище для належного функціонування нотаріальної системи.

До подібних обов'язків належить, зокрема, забезпечення нотаріату можливістю виконувати ключові завдання: гарантувати охорону прав усіх учасників правовідносин, запобігати можливим порушенням, а у випадку їх настання – здійснювати захист і відновлення порушених прав. Виконання цих зобов'язань державою має базуватися на національному законодавстві та відповідати конституційним гарантіям реалізації, захисту й поновлення прав громадян [57, с. 207].

На переконання А. Маржиної, поняття нотаріальної діяльності слід відрізняти від поняття «діяльність нотаріуса». За суб'єктним складом ці поняття співвідносяться як родове та видове: нотаріальна діяльність охоплює не лише дії нотаріусів, а й діяльність інших посадових осіб, які згідно із законом мають право виконувати окремі нотаріальні дії. Водночас поняття «нотаріальна діяльність» необхідно відмежовувати від ширшого поняття –

«нотаріальний процес». Останнє не лише включає систему нотаріальних дій, що здійснюються суб'єктом у рамках єдиного нотаріального провадження, а й охоплює нотаріально-процесуальні відносини, учасником яких є «споживач» нотаріальних послуг, що робить нотаріальний процес різновидом юридичного процесу за своєю сутністю та формою. Крім того, нотаріальна діяльність не тотожна поняттю нотаріальної процедури. Нотаріальна процедура являє собою сукупність визначених і санкціонованих державою правових норм, що регулюють послідовність процесуальних дій, можливі моделі поведінки учасників нотаріальних правовідносин, а також правила й умови здійснення нотаріальної діяльності [119, с. 51].

Нотаріат як елемент системи юстиції функціонує у визначеній процесуальній формі, що дає підстави говорити про існування нотаріального процесу та зумовлює потребу у визначенні галузевої належності норм, які регулюють його діяльність. Це питання розглядалося переважно науковцями у сфері цивільного процесу та адміністративного права, при цьому їх позиції суттєво різняться [Див.: 136, с. 70-90]. Одні дослідники розглядають нотаріально-процесуальні норми як підгалузь цивільного процесуального права, тоді як інші відносять нотаріальне законодавство до системи адміністративного законодавства, зокрема адміністративного процесуального [87, с. 44].

У нотаріальному процесі сторонами виступають суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин, які діють у власних інтересах відповідно до їхнього правового статусу. Вони беруть участь у формуванні матеріальних правовідносин, що передаються на розгляд нотаріуса, або у встановленні юридичного факту; є особами, чий матеріальні права та обов'язки виникають на основі юридичного факту, посвідченого нотаріусом; або є учасниками матеріальних правовідносин, в рамках яких нотаріус посвідчує відповідне матеріальне право [99, с. 133-140].

Нотаріальні процесуальні відносини характеризуються, на думку О. Крижевської, низкою особливостей: наявністю обов'язкового суб'єкта – нотаріуса або інших уповноважених осіб, які здійснюють нотаріальні дії; чітко

визначеною компетенцією нотаріуса, встановленою нормами національного та міжнародного законодавства; правозахисним і правоохоронним характером нотаріальної діяльності; добровільністю участі в нотаріальних відносинах, зокрема при укладанні та посвідченні угод; безспірним характером цих відносин, що ґрунтується на безспірності юридичних фактів і прав, які є основою нотаріального провадження; а також обов'язковою письмовою формою фіксації нотаріальних дій і ведення діловодства. Держава регулює ці відносини через спеціальні норми, які формують окрему галузь права (за переконанням О. Крижевської) – нотаріальне процесуальне право. Це система правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають під час здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за їх виконанням. Предметом нотаріального процесуального права є суспільні відносини, пов'язані з нотаріальними діями, а його метод полягає в специфічному способі впливу правових норм на ці відносини [99, с. 36-37]. Натомість, твердження про правозахисний і правоохоронний характер нотаріальної діяльності видається суперечливим: ми вже дійшли висновку, що нотаріат виконує превентивну функцію і не має правоохоронного характеру у вузькому кримінально-правовому значенні, тому така класифікація потребує уточнення. Так само положення про «безспірність юридичних фактів» не враховує, що в нотаріальній практиці трапляються випадки прихованих спорів чи оспорюваності прав, які виявляються лише в судовому порядку, отже абсолютна «безспірність» є радше доктринальною ідеалізацією, ніж практичною реальністю.

Крім того, у науковій літературі немає єдиної позиції щодо місця нотаріального процесуального права в системі права України, що спричиняє дискусії. Деякі вчені вважають, що воно не є самостійною галуззю і входить до сфери цивільного процесуального права, виконуючи функцію захисту цивільних прав у несудовій формі. Інші дослідники порівнюють його з адміністративним процесом, оскільки нотаріальні органи мають ознаки державного управління, а їхня діяльність підпорядкована Міністерству юстиції України, яке здійснює нагляд і контроль. Третя група науковців відстоює

самостійність нотаріального процесуального права, аргументуючи це безспірним характером нотаріальних дій і відсутністю змагальності в процесі їх здійснення. З огляду на організаційну структуру нотаріату та специфіку нотаріальних дій, О. Крижевська вважає нотаріальне процесуальне право окремою галуззю права, яка тісно пов'язана з цивільним, цивільно-процесуальним, сімейним, земельним, житловим і адміністративним правом [99, с. 37].

Основним принципом нотаріального процесуального права України позглядається принцип законності. Згідно зі ст. 8 Конституції України, в державі визнається і діє принцип верховенства права, який передбачає, що закони та інші нормативно-правові акти мають відповідати Конституції, а її норми є прямо діючими [94]. М. Долинська погоджується з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси з приводу того, що принцип верховенство права – це принцип верховенства закону [51, с. 117], що означає провідну роль закону в правовій системі, його вищу юридичну силу порівняно з підзаконними актами та їх відповідність один одному [223, с. 69]. З такою інтерпретацією категорії «верховенство права» ми категорично не погоджуємось, оскільки його ототожнення з верховенством закону видається надто звуженим і спрощеним підходом. Верховенство закону, безумовно, відображає ієрархічну будову правової системи та визначає провідну роль закону порівняно з підзаконними актами, проте цим не вичерпується зміст принципу верховенства права. У сучасному його розумінні, зокрема у практиці Європейського суду з прав людини, цей принцип охоплює не лише формальну пріоритетність закону, а й вимоги до його змісту – справедливість, пропорційність, правову визначеність, доступність і передбачуваність. Зведення верховенства права лише до верховенства закону породжує ризик легалізму, коли будь-який закон, навіть такий, що суперечить конституційним засадам чи міжнародним стандартам у сфері прав людини, визнається достатнім критерієм правопорядку. Такий підхід не відповідає сучасним європейським вимогам, які виходять із того, що право не може зводитися виключно до тексту закону, а повинно гарантувати

пріоритет основоположних прав і свобод, незалежність судової влади та ефективний доступ до правосуддя.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) дозволяє визначити мінімальні гарантії, які мають бути закріплені в законодавстві для запобігання порушенням прав особи, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (яка вже є частиною національного законодавства [Див.: 171, 91, с. 97-98]), під час використання засобів доказування на різних етапах кримінального провадження.

До таких гарантій можна віднести: проведення процедур у порядку, визначеному законом; відповідність положень закону принципам доступності, чіткості та передбачуваності; забезпечення судового контролю за рішеннями щодо застосування засобів доказування; можливість особи викласти свої аргументи під час такого контролю; обґрунтованість рішень про використання засобів доказування та їхня відповідність вимогам чинного законодавства; наявність у особи ефективних засобів захисту, зокрема можливості оскарження законності та обґрунтованості рішень про доступ до речей і документів; належне фіксування, зберігання та захист отриманої інформації для запобігання її модифікації, незаконному знищенню чи поширенню (прикладом є справа «Роман Захаров проти Росії»). З урахуванням того, що багато норм конвенції 1950 р. мають оціночний характер, суттєво підвищується значення судових рішень для розуміння її змісту, а також протоколів до неї. Крім того, оскільки багато конституційних норм про права людини співпадають з основними правами, закріпленими в нормах конвенції 1950 р., важливим є аналіз впливу практики ЄСПЛ [93, с. 178].

Недотримання цих гарантій, як зазначає ЄСПЛ, призводить до порушення прав особи, гарантованих статтею 8 Конвенції, а також статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Крім того, порушення вказаних гарантій безпосередньо впливає на допустимість отриманих доказів. Відповідно до частини 1 статті 87 Кримінального процесуального кодексу України, докази, отримані з істотним порушенням прав та свобод людини, гарантованих

Конституцією України, законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок таких порушень, визнаються недопустимими. Таким чином, недотримання зазначених гарантій і порушення конвенційних прав є підставою для визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні [207, с. 984].

Як зазначає М.М. Дякович, принцип законності є основоположним для всіх інших принципів нотаріального права, оскільки вони є інструментами його реалізації, а порушення будь-якого іншого принципу автоматично призводить до порушення законності [65, с. 27]. У нотаріальній діяльності принцип законності має два аспекти: по-перше, усі дії нотаріусів та уповноважених осіб повинні відповідати законодавству України; по-друге, фізичні та юридичні особи, які звертаються за нотаріальними діями, також зобов'язані дотримуватися чинних правових норм. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» [175], правову основу нотаріальної діяльності становлять Конституція, зазначений закон та інші нормативно-правові акти. Вчиняючи нотаріальні дії, нотаріуси або уповноважені особи підтверджують їх законність і достовірність, запобігаючи порушенням прав та інтересів сторін. Недотримання встановленого порядку вчинення нотаріальних дій спричиняє недійсність нотаріального акта чи правочину [56, с. 102]. Гарантією реалізації принципу законності є право на оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні, передбачене ст. 50 Закону України «Про нотаріат». У разі виявлення порушень законодавства під час нотаріальних дій нотаріус або уповноважена особа зобов'язані негайно повідомити правоохоронні органи для вжиття відповідних заходів. Дотримання принципу законності прямо або опосередковано підкреслено у статтях 5, 7, 21, 39, 47, 49, 51 Закону України «Про нотаріат» [175].

Також важливим є принцип обґрунтованості нотаріальних актів, який вимагає, щоб нотаріальні акти базувалися на достатніх і достовірних підставах, передбачених законодавством, забезпечуючи їх правову обґрунтованість і відповідність фактичним обставинам.

Ключовим аспектом діяльності нотаріальних органів, є принцип нотаріальної таємниці, що відображає специфіку їхньої роботи.

В. Комаров та В. Баранкова стверджують, що предмет нотаріального процесуального права охоплює суспільні відносини, що виникають між нотаріусами (нотаріальними органами) та іншими учасниками нотаріального провадження у зв'язку з посвідченням прав і юридично значущих фактів, а також здійсненням інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної достовірності. Предмет цивільного процесуального права становлять суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення правосуддя у цивільних справах, хоча між цими сферами простежується певна спільність. Це зумовлено тим, що нотаріат у системі процесуального права поєднує елементи як спірної, так і безспірної юрисдикції, що забезпечує їх взаємозв'язок та певну єдність [87, с. 45-46].

Система нотаріального процесуального права, за М. Долинською, являє собою впорядковану сукупність нормативних положень, структурованих за правовими інститутами, які в комплексі закріплюють ключові принципи, форми та порядок здійснення нотаріальної діяльності. Ці норми регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами та державою, а також між нотаріусами і особами, щодо яких виконуються нотаріальні дії, у процесі реалізації нотаріальних функцій. На думку М. Долинської, в Україні сформувалася концепція існування двох окремих правових галузей: нотаріального права та нотаріально-процесуального права [54, с. 75]. Натомість, теза про існування в Україні нотаріально-процесуального права як окремої галузі є слабо обґрунтованою, оскільки не підтверджена чіткими критеріями автономності предмета чи методу регулювання. Законодавство, зокрема Закон України «Про нотаріат», не виокремлює процесуальні норми в окрему галузь, розглядаючи їх як складову нотаріального права. Такий поділ може ускладнити правозастосування, створюючи ризик фрагментації регулювання нотаріальної діяльності, яка за своєю природою поєднує матеріальні та процесуальні аспекти. Аналогія з процесуальними галузями, як у цивільному чи кримінальному праві, є некоректною через превентивний і

посвідчувальний характер нотаріальних дій. Доцільніше вдосконалювати єдину систему нотаріального права, ніж виокремлювати процесуальну складову без достатніх підстав.

2.2. Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів

У науковій дискусії щодо сучасних засад кримінального процесуального доказування однією з ключових проблем залишається пошук оптимальної моделі нормативного закріплення категорії «докази» та системи їхніх джерел. Традиційна концепція легального визначення доказів у законодавстві України неодноразово піддавалася критиці з боку науковців через надмірну формалізованість та обмеженість у відображенні їх інформаційної природи. У цьому контексті особливого значення набувають праці вітчизняних дослідників, які пропонують нові підходи до розуміння структури та функцій доказів у кримінальному процесі. Такі пропозиції виходять за межі суто нормативного аналізу і враховують інформаційно-комунікативний, семантичний та прагматичний виміри доказової діяльності. Саме тому актуальним є звернення до сучасних концептуальних розробок, які не лише конкретизують зміст інституту доказів, але й пропонують його системну модернізацію відповідно до викликів сучасної практики, забезпечуючи баланс між гнучкістю правозастосування та дотриманням гарантій допустимості й надійності доказової інформації. Так, С. Вітвіцьким, О. Волобуєвою, Д. Давидовою в монографії «Джерела доказів у кримінальному процесі України» окрему увагу приділено пропозиції щодо концептуального підходу до правового регулювання інституту доказів у вітчизняному законодавстві. Зокрема, пропонується відмовитися від традиційної нормативної дефініції доказів, замінивши її чітким законодавчим закріпленням сукупності вимог до їх змісту, форм та джерел. Такий підхід може забезпечити більшу гнучкість у застосуванні норм права, водночас гарантуючи дотримання стандартів допустимості та надійності доказів. Це також сприяє уніфікації практики судового розгляду та підвищенню якості судових рішень. Значною мірою аргументованими та практично доцільними є положення, які

стосуються аналізу інформаційних, семантичних і прагматичних властивостей джерел доказів. До таких властивостей належать ентропія (ступінь невизначеності чи хаосу в інформаційному масиві), тезаурус (структурований набір понять і термінів, що відображають зміст доказів), а також цінність (утилітарна чи юридична значущість інформації для встановлення обставин справи). Ці характеристики дозволяють не лише оцінити якість джерел доказів, а й оптимізувати процес їхнього збирання та використання, що є особливо актуальним у контексті складних кримінальних проваджень [Див.: 214, с. 185]. Натомість, запропонований підхід до аналізу інформаційних, семантичних і прагматичних властивостей джерел доказів безумовно становить значний науковий інтерес, оскільки він поглиблює розуміння природи доказів як складного багаторівневого феномена, що поєднує юридичний, комунікативний і когнітивний аспекти. Таке розширення теоретичної бази дозволяє відійти від суто формально-правового сприйняття доказів і розглядати їх як носіїв інформації, зміст і значення якої можуть варіюватися залежно від контексту кримінального провадження. Водночас включення понять ентропії, тезауруса та прагматичної цінності в систему аналізу доказів створює підґрунтя для міждисциплінарного підходу – на стику юриспруденції, інформаційної теорії та лінгвістики.

Однак впровадження такого підходу в контексті практичного правозастосування потребує певної обережності. Надмірна концептуалізація та використання складних інформаційно-семантичних категорій можуть ускладнити розуміння і застосування положень про докази практиками – суддями, слідчими та адвокатами, для яких першочергове значення має чіткість, визначеність і передбачуваність правових норм. У межах кримінального процесу, який вимагає швидкості, структурованості та суворої процесуальної дисципліни, занадто глибоке занурення у філософсько-семантичний аналіз може призвести до втрати нормативної чіткості та неоднозначності тлумачення доказових стандартів.

Учені визначають такі характеристики документа як джерела доказів:

- його можуть створювати установи, підприємства, організації, службові особи або окремі фізичні особи;

- документ вважається джерелом доказів, якщо його відомості мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України;

- інформація про певні події відображається в письмовому документі через їх опис особами, які є авторами цих документів;

- для фіксації обставин у документі можуть застосовуватися різні способи передачі інформації;

- документ набуває статусу джерела доказів, якщо він був отриманий із дотриманням відповідної кримінально-процесуальної процедури [30, с. 248].

У кримінальному процесі документи можуть використовуватися як джерела доказів лише за умови дотримання норм кримінального процесуального законодавства, а також їхньої належності та допустимості. Належність документа як самостійного доказу, відповідно до ст. 85 КПК України, визначається його здатністю містити інформацію, яка прямо чи опосередковано підтверджує наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а також інших фактів, що мають значення для справи, чи впливає на достовірність або можливість використання інших доказів. І, відповідно, як ми зазначали раніше, допустимість доказів регулюється процесуальним законодавством і включає два ключові аспекти: документ має бути отриманий відповідно до ст. 86 КПК України. Забороняється використання недопустимих доказів при прийнятті процесуальних рішень чи судом під час винесення судового рішення [193, 15, с. 113-114].

За словами А. П. Слободзяна, документи як докази можуть бути отримані та включені до матеріалів кримінального провадження такими способами:

- 1) добровільне надання документів учасниками процесу;
- 2) витребування речей і документів відповідно до ст. 93 КПК України;
- 3) вилучення документів під час обшуку на підставі ухвали слідчого судді;
- 4) тимчасовий доступ до речей і документів за ухвалою слідчого судді або суду;

5) отримання документів на території іноземної держави через механізми міжнародного співробітництва в рамках кримінального провадження [197, с. 188].

Натомість, А. В. Крушеницький і А. М. Удод вважають, що такий спосіб отримання доказів, як самостійне подання документів учасниками кримінального провадження (пункт 1), не потребує окремого виділення, оскільки він уже включений до процедури «отримання», передбаченої ст. 93 КПК України, про яку йдеться в пункті 2. На їх думку, до зазначеного переліку доцільно додати ще один спосіб одержання документів-доказів, а саме їх вилучення під час особистого обшуку, що є різновидом обшуку [107, с. 10].

Таким чином, аналіз положень КПК України свідчить, що будь-який документ, аби стати належним та допустимим доказом, має бути отриманий у спосіб, передбачений законом, з дотриманням процесуальних гарантій. Це стосується як загальних джерел доказової інформації, так і документів, які містять відомості з обмеженим доступом. У цьому контексті особливої уваги набуває проблема співвідношення між потребами кримінального провадження та охороною нотаріальної таємниці. Нотаріально посвідчені документи, будучи важливим потенційним елементом доказової бази, відзначаються підвищеним рівнем захисту, оскільки містять чутливу інформацію, що охоплюється категорією охоронюваної законом таємниці. На відміну від інших способів одержання документів у кримінальному процесі (добровільне надання, витребування, вилучення під час обшуку чи тимчасовий доступ), застосування цих механізмів щодо нотаріальних документів передбачає додаткові процесуальні гарантії.

Правове регулювання вимагає, аби втручання у сферу нотаріальної таємниці відбувалося виключно на підставі судового рішення, навіть в умовах воєнного стану, коли окремі повноваження прокурора розширено. Така правова конструкція покликана зберегти баланс між ефективністю досудового розслідування та необхідністю підтримання стабільності нотаріального обігу й довіри до інституту нотаріату як гаранта захисту приватних прав. Водночас зазначений підхід окреслює наукову проблему: як забезпечити максимально

ефективне використання нотаріально посвідчених документів у доказуванні без порушення засад конфіденційності та принципу верховенства права. Саме розгляд цього питання дозволяє органічно перейти від загальних положень про допустимість і належність доказів до специфіки охорони нотаріальної таємниці як інституту, що поєднує публічний інтерес у кримінальному переслідуванні з приватним інтересом у збереженні довіри до нотаріального процесу.

Таким чином, хоча інтеграція інформаційних, семантичних і прагматичних критеріїв у систему доказового права є цілком виправданою на теоретичному рівні, її практичне впровадження має бути дозованим і здійснюватися через узагальнені методологічні підходи, а не шляхом прямого законодавчого закріплення складних наукових понять. Оптимальним видається використання цих концепцій у межах доктринального тлумачення та судової аргументації, де вони можуть виконувати функцію уточнення і поглиблення розуміння змісту доказів без порушення системної логіки кримінального процесуального законодавства.

У рамках теоретичних засад кримінального процесу сформовано комплекс ознак (властивостей), які виступають ключовими критеріями для оцінки доказів у кримінальному провадженні. Ця система була розроблена на основі ґрунтовних наукових досліджень, серед яких значний внесок зробив Л.М. Лобойко. У своїх працях він детально проаналізував стан наукових напрацювань у цій сфері, підкресливши, що протягом тривалого часу вчені-процесуалісти приділяли значну увагу пошуку та систематизованому опису невід'ємних характеристик доказів, що призвело до ідентифікації таких основних ознак: 1) належність; 2) допустимість; 3) достовірність; 4) достатність (з урахуванням сукупності доказів) [111, с. 132].

Як впливає з вищезазначеного, однією з ключових характеристик доказів, що слугує критерієм їхньої оцінки, є допустимість. Ця властивість була детально досліджена В.В. Рожною, яка зазначила, що сутність даної ознаки традиційно розглядається через призму чотирьох взаємопов'язаних елементів: 1) уповноважений суб'єкт, який проводить процесуальні дії, спрямовані на збирання доказів; 2) законно визначене джерело інформації, що становить зміст

доказу; 3) передбачена законодавством процесуальна дія, застосована для отримання доказів; 4) встановлений законом порядок здійснення процесуальної дії та відповідна форма документування її результатів [187, с. 302]. Таким чином, визнання доказу допустимим значною мірою залежить від підтвердження того, що джерело його походження відповідає вимогам законодавства, тобто є належним і передбаченим нормативними актами. Важливість законного походження доказів підкреслюється також у «Юридичній енциклопедії», де наголошується, що першочерговою умовою допустимості доказів є їх отримання з джерел, чітко закріплених у законі, які слугують основою для встановлення фактичних даних, що мають доказове значення у кримінальній справі [238, с. 291]. Отже, належність визначеного законодавством джерела отримання доказів відіграє критичну роль у забезпеченні законності та обґрунтованості судових рішень, що підкреслює необхідність суворого дотримання правових норм на всіх етапах збирання, фіксації та оцінки доказової бази [133, с. 164-165].

Визначення допустимості доказів через законність джерела їх походження неминуче актуалізує питання не лише про окремі види таких джерел, а й про їх упорядкованість у межах кримінального процесу. Якщо допустимість доказу зумовлюється відповідністю джерела інформації вимогам закону, то оцінка цієї відповідності потребує розуміння місця конкретного джерела у загальній структурі доказування. Саме тому в науковому дискурсі дедалі частіше використовується категорія системи джерел доказів, яка дозволяє розглядати законодавчо визначені джерела не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи цілісного процесуального механізму формування доказової бази. У цьому контексті звернення до проблематики системи процесуальних джерел доказів є логічним продовженням аналізу допустимості як ключової властивості доказів, оскільки лише в межах системного підходу можливо адекватно оцінити правову природу, функціональне призначення та взаємодію окремих джерел доказової інформації у кримінальному провадженні.

Про систему джерел доказів у кримінальних провадженнях пише М. Никоненко, не визначаючи свого відношення до самої цієї категорії [133, с. 163-164]. Про систему процесуальних джерел доказів говорить О. Острійчук [140, с.

745]. Але у чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутня легальна дефініція поняття «система процесуальних джерел доказів». Законодавець обмежується лише нормативним закріпленням переліку джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України), які розглядаються у доктрині як складові єдиної системи. Таким чином, сама категорія «система» є науковою конструкцією, що використовується для відображення внутрішньої організації процесуальних джерел доказів, їх взаємозв'язку та функціонування в межах доказування. У цьому сенсі система процесуальних джерел доказів розуміється не як законодавчо визначене поняття, а як результат доктринальної інтерпретації, покликаної розкрити цілісність та взаємоузгодженість чотирьох установлених законом джерел доказової інформації. Відтак аналіз цього питання має здійснюватися з урахуванням норм кримінального процесуального законодавства.

У широкому розумінні система означає множину взаємопов'язаних елементів, відокремлених від середовища та здатних взаємодіяти з ним як єдине ціле. Елемент системи є найменшою складовою, яку умовно сприймають як неподільну. Проте поняття неподільності є відносним і залежить від конкретних цілей дослідження. Система являє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, до процесуальних джерел доказів належать показання, речові докази, документи та висновки експертів. Цей перелік є законодавчо визначеним і розглядається як вичерпний [Див.: 140, с. 746].

Таким чином, система процесуальних джерел доказів – це нормативно визначена, замкнена сукупність взаємопов'язаних елементів кримінального процесуального доказування (показання, речові докази, документи, висновки експертів), яка функціонує як єдине ціле з метою забезпечення встановлення обставин у кримінальному провадженні та дотримання принципів законності й справедливості.

Визначені законодавством процесуальні джерела доказів створюють фундамент для забезпечення об'єктивності та справедливості кримінального провадження. Проте особливий науково-практичний інтерес становить

дослідження тих джерел доказів, які виникають у сфері таких правових інститутів, як нотаріат. Адже саме нотаріально посвідчені документи, будучи офіційними актами, наділеними презумпцією достовірності забезпечують перехід інформації з приватної сфери у площину публічного визнання. Це зумовлює необхідність аналізу ролі нотаріату як інституту, що виконує превентивну функцію і, хоча і не має правоохоронного характеру у вузькому кримінально-правовому значенні, формують документи, які мають значення доказів у кримінальному процесі.

Саме тому подальший аналіз ролі нотаріату в механізмі кримінально-процесуального доказування потребує звернення не стільки до загальної характеристики нотаріально посвідчених документів, скільки до внутрішньої логіки результатів нотаріальної діяльності, виражених у формі нотаріальних актів. Йдеться про з'ясування того, яким чином різні за своїм змістом та правовим призначенням нотаріальні акти набувають властивостей процесуально значущих документів і за яких умов вони можуть виконувати функцію джерела доказів у кримінальному провадженні. У цьому контексті важливого значення набуває доктринальне розмежування видів нотаріальних актів, що дозволяє точніше визначити їх доказовий потенціал та процесуальну релевантність.

С. Фурса наголошує, що результатом будь-якої нотаріальної дії є нотаріальний акт, який є її завершальним елементом. Акти, що відображають та фіксують результати діяльності нотаріуса, оформлюються у письмовій формі відповідно до закону – у вигляді написів, свідоцтв, актів чи інших документів [Див.: 222, 209, с. 551,].

І. Череватенко та В. Баранкова пишуть про нотаріальні акти-документи. На думку останньої, нотаріальні акти класифікуються за такими категоріями:

- акти, які відображають результати застосування норм матеріального права та остаточного вирішення нотаріальної справи відповідно до заявлених вимог зацікавлених осіб (наприклад, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про набуття майна з аукціону, посвідчувальний напис, виконавчий напис);
- акти, що засвідчують відсутність підстав для використання норм матеріального права та унеможливають виникнення чи припинення

нотаріального процесу на цій основі (зокрема, постанова про відмову у вчиненні нотаріальної дії);

- акти, які документують процесуальні дії, необхідні для розгляду нотаріальної справи, коли виникає потреба у виконанні відповідних заходів (наприклад, акт про неможливість вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, постанова про призначення експертизи тощо) [6, с. 16].

Отже, будь-який нотаріальний акт відображає волевиявлення нотаріуса, спрямоване на вирішення суті нотаріальної справи або виконання окремої процесуальної дії в її межах. Водночас цей акт також фіксує наявність і спрямованість волі заінтересованих осіб – учасників нотаріального процесу. Нотаріальний акт виступає результатом вольової діяльності, яка визначає пряму участь фізичних та юридичних осіб у реалізації їхніх прав і обов'язків [228, с. 103].

Держава через документ, виданий нотаріусом, забезпечує охорону та захист цивільних прав. Публічність нотаріальної діяльності, яка полягає у виконанні нотаріусом державно-владних повноважень від імені держави, є основою реальності такого захисту. М. Дякович зазначає, що дозвільний порядок нотаріальної діяльності, який включає суворі кваліфікаційні вимоги до нотаріусів, гарантії їхньої неупередженості та незалежності, створює умови для достовірного встановлення фактичних обставин, необхідних для прийняття нотаріального акта. Завдяки цим умовам нотаріальний акт набуває доказової та виконавчої сили, виступаючи ефективним інструментом захисту прав і законних інтересів осіб. Нотаріальний документ є актом правозастосування норм цивільного права [64, с. 26].

О. Снідевич стверджує, що нотаріальний акт володіє доказовою силою, оскільки здатний підтверджувати юридичні факти та права у правовідносинах. Проте в законодавстві та правовій науці залишаються відкритими питання щодо ступеня цієї доказової сили, зокрема, чи має нотаріальний акт вищу доказову силу порівняно з іншими доказами та чи повинен він взагалі мати таку перевагу. Традиційний підхід в українській правовій науці, який зосереджується на аналізі нотаріального акта виключно як судового доказу, є не зовсім коректним. Лише

незначна частка нотаріальних проваджень має на меті створення доказів для судового розгляду. Сфера застосування нотаріального акта сьогодні є значно ширшою, і він звичайно створюється не для використання в суді, а для інших правовідносин. У багатьох випадках нотаріальний акт виступає як необхідний і достатній доказ існування певного права чи юридичного факту, а його доказова сила є безумовною та неспростовною [200, с. 173-174].

Так, у кримінальному судочинстві поняття «докази» застосовується не тільки для визначення наявності чи відсутності суспільно небезпечного діяння та винуватості особи, яка його вчинила, але й для встановлення інших обставин, що є важливими для належного вирішення провадження (ст. 85 КПК України). Таким чином, термін «докази» охоплює як широке, так і більш вузьке значення [60, с. 678].

У цьому контексті особливого значення набуває питання допустимості, належності та достовірності письмових доказів, зокрема таких, що мають особливий правовий статус. Це, зокрема, стосується нотаріально посвідчених документів, які нерідко фігурують у кримінальних провадженнях у якості джерел доказової інформації, насамперед у справах, пов'язаних з економічними злочинами, шахрайством, підробленням документів, зловживанням довірою або службовим становищем.

Проблематика використання нотаріально посвідчених документів як джерела доказів у кримінальному процесі не є достатньо врегульованою ані на доктринальному, ані на практичному рівні. Водночас специфіка створення таких документів, участь у їх посвідченні нотаріуса як особи, що здійснює публічну функцію, а також обсяг юридичних наслідків, які вони породжують, вимагають належного аналізу.

З огляду на аспект, що нас цікавить, документ визначається як матеріальний (або електронний) об'єкт, створений органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами чи організаціями незалежно від їхньої форми власності, а також іншими уповноваженими суб'єктами. Такий документ має відповідні реквізити та містить інформацію, що підтверджує юридично значущі факти. Як ознака складу

кримінального правопорушення, документ повинен мати соціальні, фізичні, юридичні та формальні характеристики. У контексті об'єкта кримінально-правової охорони особливу роль відіграє соціальна характеристика: такі предмети залучені до управлінських відносин, де вони виконують функцію інформаційного забезпечення управління. Ця функція зумовлена як внутрішньою природою документів, зокрема їхньою здатністю фіксувати інформацію, так і юридичною природою самої інформації та характером відомостей, що в них містяться. Можливість документів зберігати, передавати інформацію та засвідчувати певні факти є ключовою рисою їхньої соціальної характеристики, при цьому саме посвідчувальна функція виступає основною ознакою цієї соціальної ролі [42, с. 154].

Доказова сила нотаріального акта зумовлена не його специфічними особливостями чи правовою природою, а особливостями правосуддя як діяльності, спрямованої на вирішення спорів. Процедура розгляду таких спорів передбачає аналіз суперечливих доказів, що вимагає дотримання законодавчо встановлених правил їх оцінки, зокрема визначення переваг одних доказів над іншими та підстав для їх відхилення судом. Важливо зазначити, що процесуальне законодавство України ґрунтується на теорії вільної оцінки доказів судом, а не на теорії формальних доказів, яка передбачає заздалегідь визначену законом їх доказову силу [200, с. 175]. Юридична сила нотаріального акта полягає в його здатності мати правове значення у відносинах, впливати на них, викликаючи правові наслідки, такі як виникнення, зміна чи припинення правовідносин, а також у його позиції в системі інших правових актів [200, с. 180].

Ця властивість відображає співвідношення нотаріального документа з іншими правовими актами, його владний вплив і обов'язковість положень, прийнятих із дотриманням вимог законності. Юридична сила є універсальною характеристикою, що забезпечує дію акта незалежно від суб'єкта чи змісту його приписів, а втрата такої сили означає припинення дії акта [128, с. 13]. Автентичність нотаріального акта полягає в презумпції достовірності його походження, що становить основу його доказової сили та є однією з ключових

властивостей. У цивільно-правовій концепції країн романо-германської традиції нотаріальні акти вважаються елементом превентивного правосуддя, на відміну від англосаксонських систем, де акцент робиться на судовому вирішенні спорів [257]. Нотаріус, як уповноважена державою особа, забезпечує складання автентичних правочинів [266, р. 427], гарантуючи відповідність акта закону (превентивний контроль законності) та повне розуміння сторонами юридичних наслідків їхніх дій через роз'яснення і консультації [64, с. 24-25]. Законність нотаріального акта проявляється в його обов'язковій відповідності матеріальним і процесуальним нормам [5, с. 28]. Ця вимога є частиною принципу законності в нотаріальному процесі, що враховує специфіку завдань нотаріальної діяльності, і розглядається через матеріально-правовий та процесуально-правовий аспекти, забезпечуючи правомірність і обґрунтованість нотаріальних актів [5, с. 33].

Р. Майданик пише, що нотаріат у національній правовій системі відіграє ключову роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, наділений повноваженнями здійснювати нотаріальні дії, які мають доказову силу та отримують публічне визнання [114, с. 65]. В. Комаров говорить тільки про фактичне наближення його діяльності до превентивного правосуддя [87, с. 150].

Взагалі, превентивне правосуддя у науковому дискурсі розглядається як сукупність інституційних і процедурних механізмів, спрямованих на запобігання виникненню правових спорів і порушень прав (а не лише на їх вирішення). Воно включає заходи, що підвищують правову визначеність між учасниками правовідносин, ускладнюють можливість фальсифікацій і шахрайства, а також створюють передумови для мирного врегулювання потенційних конфліктів. У цьому ключі до превентивних елементів можна віднести діяльність інститутів, що формалізують правові відносини, забезпечують публічність, контроль за правовими вимогами і збереження первинних доказів.

Нотаріат у багатьох правових системах фактично виконує низку функцій, які мають превентивний ефект. До найбільш очевидних ознак превентивності його діяльності належать, по-перше, формалізація правочинів і фактів

(нотаріальне посвідчення надає документам чітку формальну структуру, що знижує поле для суперечливих тлумачень); по-друге, верифікація правового і фактичного стану сторін (перевірка ідентичності, дієздатності, відсутності процесуальних заборон); по-третє, публічність і реєстрація (внесення певних актів до державних чи нотаріальних реєстрів робить інформацію доступною для третіх осіб і ускладнює таємні перехідні схеми); по-четверте, презумпція достовірності нотаріально посвідчених документів, яка в практичному вимірі зменшує потребу у повторній перевірці й судових оскарженнях.

Разом із тим концептуально важливо розмежовувати «виконання превентивних функцій» і «статус органа превентивного правосуддя». Під останнім у вузькому (інституційному) розумінні слід розуміти суб'єкт, якому закон прямо делегує повноваження здійснювати правосуддя у превентивній формі (тобто приймати рішення з елементами юридичної обов'язковості, що мають стримувальний ефект, з можливістю їх примусового виконання), тобто роль, яку традиційно виконують суди чи спеціальні адміністративні органи зі спеціальними повноваженнями. Нотаріат за своєю природою і організацією діяльності ближчий до інституту, який виконує превентивні функції, аніж до класичного «органу правосуддя»: він не здійснює автономного і обов'язкового вирішення спорів у формі судових рішень, не має повноважень притягувати до будь-якої відповідальності чи застосовувати санкції у звичному сенсі, а його рішення (якщо мова про типову українську модель) не є судовими вироками чи постановами.

Наукове обґрунтування цієї відмінності спирається на функціональний і інституційний підходи. З позиції функціонального підходу, якщо інституція забезпечує запобіжні результати (підвищення правової визначеності, зниження транзакційних ризиків, збереження доказів), її діяльність можна охарактеризувати як превентивну. З позиції інституційного підходу для надання інституції статусу «органу превентивного правосуддя» потрібні додаткові елементи: законодавча делегація відповідних повноважень, процесуальні гарантії, механізми контролю та підзвітності, а також можливість примусового забезпечення її рішень. У випадку нотаріату перший набір

елементів (функції, що запобігають спорам) фактично присутній; другий (формальний судовий статус із примусовою силою) загалом – відсутній або представлений у модифікованому, обмеженому вигляді.

Отже, коректніше вживати формулювання «нотаріат як інститут з превентивними функціями», ніж категоричне твердження, що нотаріат є «органом превентивного правосуддя». Такий нюанс важливий для юридичної доктрини й для практичних наслідків: визнання нотаріату органом правосуддя могло б вимагати розширення процесуальних гарантій, визначення повноважень апеляційного контролю, перегляду механізмів підзвітності та підвищення стандартів доступу до правосуддя.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що, по-перше, нотаріат уже зараз сприяє превентивності правовідносин через формалізацію, перевірку та публічність, що позитивно впливає на ефективність правової системи. По-друге, якщо законодавець або доктрина прагнуть наділити нотаріат статусом «органу превентивного правосуддя», це повинно супроводжуватися інституційними змінами: чіткою нормативною фіксацією повноважень, процесуальними гарантіями для заінтересованих осіб та механізмами контролю за діями нотаріуса. По-третє, для практичного підсилення превентивної ролі нотаріату доцільно вживати додаткові заходи, такі як розвиток електронного нотаріату та реєстраційної інфраструктури, підвищення стандартів верифікації та зберігання документів, а також підготовка професійних стандартів щодо надання консультацій і інформації громадянам.

У підсумку, нотаріат має значний превентивний потенціал, що проявляється в конкретних ознаках (формалізація, верифікація, публічність, архівація, інформаційна функція, презумпція достовірності). Проте приписувати йому без додаткових інституційних змін статус формального органу превентивного правосуддя було б надто категорично; коректнішим і продуктивнішим є визнання його як ключового елементу превентивної системи правової держави з можливістю законодавчого й процедурного підсилення цієї ролі.

В будь-якому випадку, нотаріат поєднує у своїй діяльності риси приватного та публічного характеру, його функції реалізуються в межах цивільних правовідносин, забезпечуючи учасникам можливість належної реалізації їхніх прав. Документи, складені у нотаріальному порядку, визнаються офіційними та користуються презумпцією достовірності, оскільки закон покладає на нотаріусів обов'язок посвідчувати права і юридично значимі факти, а також вчиняти інші передбачені законом нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності (ст. 1). Оскарження таких документів можливе виключно в судовому порядку. Це пояснюється тим, що законодавство визначає вимоги як до документів, поданих для вчинення нотаріальної дії, так і до дій самого нотаріуса, зокрема перевірки справжньої волі сторін, відповідності правочину нормам права та відсутності юридичних перешкод (наприклад, заборони відчуження чи відсутності згоди, коли вона є обов'язковою). Отже, сила нотаріально посвідчених документів ґрунтується не лише на статусі нотаріуса як офіційної особи, а передусім на дотриманні встановлених законом процедур і перевірок. Високі стандарти нотаріальних проваджень закріплені законодавцем задля мінімізації судових спорів у сфері цивільних правовідносин. Таким чином, ключова функція нотаріату полягає у забезпеченні безспірності та достовірності нотаріальних актів, що мають значення як у приватноправових, так і в публічно-правових відносинах [75, с. 180].

Л. Вдовічена виокремлює ключові ознаки нотаріальних актів, розглядаючи їх не лише як процесуальний елемент нотаріальної діяльності, але й як інструмент реалізації публічно-правового статусу нотаріуса та функціонування нотаріальної юрисдикції [21, с. 154-155]. Юридична сила нотаріального акта визначається як його здатність фіксувати правовідносини, породжувати юридичні наслідки, такі як виникнення, зміна чи припинення правовідносин, а також його місце в системі інших правових актів [200, с. 170]. Ця властивість має два основні аспекти: взаємозв'язок правових актів між собою та їх обов'язковість до виконання. Набуття правовим актом юридичної сили означає, що він отримує здатність впливати на правові відносини, породжуючи, змінюючи або припиняючи права та обов'язки. Оскільки нотаріальний акт є

різновидом індивідуальних правових актів, вважаємо, що застосування поняття юридичної сили правового акта до нотаріального акта є виправданим, із урахуванням його специфічних особливостей. Таким чином, юридична сила нотаріального акта полягає в його здатності діяти, мати юридичне значення у правовідносинах, викликати правові наслідки у вигляді виникнення, зміни чи припинення правовідносин, а також у його позиції в системі інших правових актів. У вітчизняній правовій доктрині джерелом юридичної сили нотаріального акта є його аутентичність, що є характерною рисою актів, виданих у системі латинського нотаріату [200, с. 172].

У більшості випадків нотаріус додає до документа нотаріальне посвідчення, щоб засвідчити його та перетворити на так званий «нотаріальний акт» [271]. Нотаріус або інша уповноважена особа, яка здійснює нотаріальні дії, видає чи посвідчує документи, що слугують доказом виконання певної нотаріальної дії. Така діяльність підпадає під поняття «нотаріальні акти» [184, с. 89], хоча цей термін не використовується безпосередньо в законодавстві про нотаріат, нотаріальний акт є документальним підтвердженням здійснення нотаріальної дії [199, с. 115].

Правила ведення нотаріального діловодства розглядають акт (нотаріальний) як службовий документ, що складається в нотаріальному процесі. При чому, нотаріальне діловодство розглядається як діяльність контор, нотаріальних архівів, приватних нотаріусів зі створення, обліку та зберігання документів на різних носіях (паперових та електронних) у процесі здійснення нотаріальної діяльності (п. 1.1.). Так, у п. 7.16. Правил зазначено: «У разі виявлення помилки в нумерації нотаріальних дій у Реєстрі складається акт, який підписується нотаріусом та скріплюється його печаткою (додаток 27)», а в п. 4.5 говориться про «Акт приймання-передавання документів нотаріального діловодства...» У Додатку 27 до Правил наведений відповідний текст: «Цей акт складений мною, Данішевською В.І., приватним нотаріусом Волинського міського нотаріального округу, про те, що...» [172].

Як бачимо, у науковій літературі існує певна суто технічна неоднозначність у використанні категорії «нотаріальний акт», що для мети нашого дослідження

зумовлює потребу у чіткому розмежуванні її змісту залежно від контексту застосування. Також часто в обігу трапляється ототожнення нотаріального акта як документа і як процесуальної дії, проте така ідентифікація є методологічно неправильною.

Процес засвідчення документа, який здійснюється нотаріусом або іншою уповноваженою особою, становить собою нотаріальне посвідчення. У його межах нотаріус надає документу юридичну вірогідність, підтверджує дотримання передбачених законом вимог і тим самим створює підставу для виникнення довіри до змісту такого документа. Це процедурна діяльність, що охоплює послідовність дій нотаріуса від перевірки правоздатності сторін та автентичності поданих матеріалів до безпосереднього внесення посвідчувального напису.

Водночас результатом цієї процедури є отримання матеріального носія інформації – документа, який у науковому обігу отримав назву «нотаріальний акт». Такий документ не слід розуміти як сам процес посвідчення, адже він є лише зовнішнім вираженням вчиненої дії та доказовим підтвердженням факту її здійснення. Саме тому розмежування понять набуває практичного значення, оскільки відмінність між процедурою та її результатом дозволяє чітко визначати предмет доказування у кримінальному процесі, де документ, на відміну від самої нотаріальної дії, може використовуватися як самостійне джерело доказів.

Таким чином, нотаріальний акт як процес ми пропонуємо розглядати як нотаріальне посвідчення, тобто процедуру підтвердження певних юридичних фактів або правочинів, що здійснюється нотаріусом чи іншою уповноваженою особою відповідно до закону.

Нотаріальний акт як документ – як письмове підтвердження вчиненої нотаріальної дії, що має офіційний характер, містить реквізити нотаріального посвідчення та може виступати доказом у судовому чи іншому правовому провадженні.

Відмінність між цими категоріями полягає у співвідношенні процесуального і результативного аспектів: нотаріальне посвідчення охоплює

процедуру, а нотаріальний акт у документальній формі є результатом цієї процедури та набуває доказового значення.

При чому, важливо підкреслити, що у сучасних умовах він може існувати не лише у традиційній фізичній (паперовій), але й у електронній формі, що закріплюється нормами чинного законодавства та відповідає тенденціям цифровізації правової сфери.

Так, паперовий документ з підписом і печаткою нотаріуса історично становив класичну форму нотаріального акта. Проте із розвитком електронного урядування та впровадженням технологій цифрової ідентифікації та електронного підпису, законодавство України (зокрема, Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [166] та Закон України «Про нотаріат» у поєднанні з положеннями Постанови Кабінету Міністрів України щодо окремих аспектів роботи Єдиної державної електронної системи е-нотаріату) визнає можливість створення, зберігання та використання нотаріальних актів в електронному вигляді.

Це можна обґрунтувати тим, що юридична сила нотаріального акта визначається не його матеріальною формою, а дотриманням встановленої процедури та наявністю кваліфікованих засобів автентифікації (підпис, печатка, електронний підпис, реєстрація в реєстрі). Це узгоджується з концепцією «функціональної еквівалентності» паперових та електронних документів, яку підтримує і міжнародна практика (модельні закони ЮНСІТРАЛ про електронні документи та електронні підписи [212]).

Таким чином, нотаріальний акт як документ можна визначити як письмове або електронне підтвердження нотаріальної дії, яке має офіційний характер і забезпечує достовірність юридично значущих фактів. У фізичній формі він реалізується через паперовий носій з підписом і печаткою нотаріуса, а в електронній – через цифровий формат із застосуванням кваліфікованого електронного підпису та реєстрацією у відповідних державних реєстрах.

Ми будемо обидві форми нотаріального акту розглядати як нотаріально посвідчені документи.

Правила, що стосуються оцінки електронного доказу з точки зору його допустимості, викладені в постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 року у справі № 554/5090/16-к [159]. Висновки, сформульовані в цій постанові, мають визначальне значення у даній сфері. Згідно з частиною 3 статті 99 КПК України, оригіналом документа вважається сам документ, а у випадку з електронним документом – його відображення, якому надається юридична сила, еквівалентна документу. Водночас, відповідно до частини 1 статті 99 КПК України, документ визначається як матеріальний об'єкт, спеціально створений для збереження інформації, що містить відомості, зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення чи інших засобів, які можуть слугувати доказами фактів або обставин, що встановлюються в рамках кримінального провадження. До таких документів належать, зокрема, матеріали звукозапису та електронні носії інформації [104]. Аналіз змісту доказів, визначених у частині 2 статті 99 КПК України, у взаємозв'язку з процесуальним порядком їх збирання показує, що електронна інформація, яка має самостійне значення як доказ, може бути отримана в рамках кримінально-процесуального доказування лише двома шляхами: через вилучення електронного носія інформації або шляхом копіювання такої інформації. Виникнення доказу, що містить електронну інформацію, пов'язане з проведенням слідчої дії, під час якої здійснюється або вилучення предметів і документів, або копіювання електронних даних. У подальшому ця вилучена чи скопійована електронна інформація підлягає перевірці та оцінці на предмет її належності, достовірності й допустимості, після чого вона набуває статусу кримінально-процесуального доказу. Такий доказ може бути класифікований як речовий доказ або документ [98, с. 1028].

Із ухваленням Постанови Кабінету Міністрів України щодо окремих аспектів роботи Єдиної державної електронної системи е-нотаріату [41], яка об'єднує кілька взаємопов'язаних інформаційних систем, що функціонують як єдина структура та взаємодіють між собою для автоматизації процесів, пов'язаних із нотаріальною діяльністю, відкриваються нові можливості. До таких процесів належать збирання, накопичення, обробка, зберігання, захист,

пошук, облік та використання даних, що стосуються нотаріальних дій. Наступний етап розвитку нотаріату в Україні передбачає впровадження сучасних технологій, які сприятимуть підвищенню доступності та якості нотаріальних послуг. Це, у свою чергу, допоможе зміцнити довіру громадян до нотаріусів і забезпечить ефективніше функціонування нотаріальної системи загалом. Очікується, що ці зміни також сприятимуть зниженню рівня корупції у сфері нотаріату та вдосконаленню діяльності державних органів [32, с. 786].

Отже, Під поняттям «нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі» слід розуміти письмові документи, у тому числі в електронній формі, створені або засвідчені в порядку, передбаченому законодавством про нотаріат, які містять зафіксовані з дотриманням установленої законом форми та процедури відомості про юридично значущі факти й обставини та можуть бути залучені й використані у кримінальному провадженні відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства як джерело доказової інформації для встановлення обставин кримінального правопорушення. У сучасних умовах такі документи можуть існувати як у паперовій, так і в електронній формі, бути зареєстрованими в Електронному реєстрі нотаріальних дій та зберігатися в Електронному нотаріальному архіві – складових Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, що забезпечує їх автентичність, цілісність і можливість процесуального використання. Складові системи е-нотаріату поступово інтегруються в нотаріальну практику [113, с. 297].

Натомість, не треба ототожнювати з нотаріально посвідчені документи з афідевітитом. Останній становить собою письмові заяви, зроблені під присягою, які широко застосовуються у судовій практиці як важливі правові документи. Вони можуть містити факти, засвідчені особою, що має безпосередні знання про обставини справи, і використовуються як джерело доказів у кримінальних та цивільних процесах. Афідевіт складається за визначеними вимогами: зазначаються дані особи, що його подає, реквізити справи, адреса та професія заявника, підтвердження повноліття, власноручний

підпис і дата, а також виклад фактичних обставин, підтверджених особистим досвідом.

Особливе значення має питання нотаріального посвідчення афідевітів. Хоча засвідчення підпису нотаріусом підвищує їхню достовірність і може сприяти визнанню в суді, афідевіт за своєю природою не є нотаріально посвідченим документом [241]. Нотаріальні документи мають іншу правову природу: вони створюються безпосередньо нотаріусом або посвідчуються ним для надання їм юридичної сили. Натомість афідевіт є насамперед свідченням особи під присягою, яке може бути складене у стандартній формі без нотаріального посвідчення [246]. Таким чином, афідевіт – це письмова урочиста заява, у якій підтверджується наявність або відсутність певних фактів чи подій, що мають юридичне значення. Здебільшого він використовується у випадках, коли звичайний документ не підлягає легалізації або апостилюванню. За допомогою афідевіту можна підтвердити місце проживання, факт утримання дитини, родинні відносини, відсутність шлюбу, джерела доходів, трудовий стаж та інші обставини. Оформити афідевіт можуть державні й приватні нотаріуси [246]. Відповідно до статті 34 Закону України «Про нотаріат», до їхніх повноважень належить засвідчення справжності підписів на документах. Заява заповнюється на спеціальному бланку. Заповнення бланку відбувається українською мовою [175].

Незважаючи на домінуючу роль показань свідків як основного засобу доказування в англо-американській правовій системі [20, с. 137], кримінально-правові норми прямо визнають доказову силу нотаріальних документів, у яких фіксуються відповідні свідчення. Зокрема, складання та посвідчення нотаріусом «заяви під присягою» наділяє такий документ статусом доказу, навіть у випадках, коли процедура його оформлення була порушена [95, с. 160-161].

Варто підкреслити, що, засвідчуючи підпис, нотаріус підтверджує не достовірність відомостей, викладених у документі, а лише факт того, що підпис належить конкретній особі. Водночас нотаріуси не можуть засвідчувати підписи на документах, які містять відомості, підтвердження яких віднесено

виключно до компетенції державних органів (народження, шлюб, смерть, стан здоров'я, право власності тощо). Такі документи можуть бути засвідчені лише тоді, коли вони призначені для використання за кордоном.

Нотаріально посвідчені документи як такі визнаються допустимими як докази за умови, що вони відповідають вимогам закону щодо їх форми та змісту. Це означає, що вони повинні бути посвідчені належним суб'єктом (нотаріусом) за допомогою належного засобу та у відповідній процесуальній формі, а їхній зміст має відповідати законодавству, встановленому для певних обставин. Порушення цих вимог робить доказ недопустимим, тобто не може бути використаний судом при прийнятті рішень. Натомість, вони можуть бути долучені до матеріалів справи як речові докази, або документи, що містять інформацію, що має значення для справи (а не як нотаріально посвідчені документи).

2.3. Нотаріальна таємниця в кримінальному процесі

Нотаріат виступає одним із державних інститутів, який сприяє виконанню правозахисної ролі держави, надаючи офіційну силу, достовірність юридичним правам, фактам та документам. Одним із ключових принципів нотаріальної діяльності є збереження нотаріальної таємниці [186, с. 153]. У процесі виконання своїх професійних обов'язків нотаріус отримує значний обсяг інформації, що стосується як особистих аспектів життя клієнтів, так і їхнього майнового стану. Доступ до конфіденційної інформації є невід'ємною частиною діяльності нотаріуса, без якої неможливе якісне здійснення його повноважень. Нотаріальна таємниця, таким чином, є різновидом професійної таємниці, оскільки відомості, що становлять її предмет, отримуються нотаріусом у процесі професійної діяльності, а їх розголошення обмежується відповідними нормативно-правовими актами [13, с. 266].

Відповідно до Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця охоплює комплекс відомостей, які були отримані нотаріусом у процесі здійснення нотаріальної дії чи при зверненні до нього заінтересованої особи,

зокрема інформацію щодо особи, її майнового стану, особистих майнових та немайнових прав і обов'язків тощо (ст. 8). Обов'язок зберігати нотаріальну таємницю поширюється не лише на нотаріусів, а й на осіб, які дізналися про нотаріальні дії у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи іншої роботи, а також на свідків, залучених до вчинення нотаріальних дій, та інших осіб, яким стала відома інформація, що становить нотаріальну таємницю (ч. 3 ст. 8) [175]. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці виступає одним із ключових принципів функціонування нотаріату та безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до цього правового інституту.

Висловлюється пропозиція розширити зміст нотаріальної таємниці, включивши до неї, окрім відомостей про особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, також інформацію, що стосується професійної діяльності нотаріуса як фахівця. Зокрема, наголошується на необхідності законодавчого закріплення такого підходу, що сприятиме підвищенню рівня захисту конфіденційної інформації в нотаріальній практиці [229, с. 12, 141, с. 364].

Якщо у Законі України «Про нотаріат» використовується термін «нотаріальна таємниця», то у КПК України вживається поняття «відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій» (п. 3 ч. 1 ст. 162). Відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця охоплює не лише інформацію, отриману під час виконання нотаріальної дії, а й відомості, отримані в процесі звернення особи до нотаріуса, навіть якщо нотаріальна чи прирівняна до неї дія зрештою не була здійснена. Законодавець, установлюючи особливий порядок доступу до інформації, довіреної нотаріусу як професійної таємниці для використання в кримінальному провадженні, мав на увазі саме цей широкий обсяг нотаріальної таємниці. Проте формулювання в п. 3 ч. 1 ст. 162 КПК України звужує зміст цього терміну, що може спричинити неоднозначності в правозастосуванні.

Конструкція КПК України є невдалою з огляду на кілька суттєвих причин, пов'язаних із її семантичним, логічним і правовим змістом. Так, вказане формулювання має виразний оціночний характер, що створює невизначеність у встановленні кола відомостей, які підлягають охороні як нотаріальна таємниця.

Вираз «відомості, які можуть становити» не визначає чітко, чи йдеться про всі дані, отримані нотаріусом у процесі професійної діяльності, чи лише про окремі категорії інформації, що мають конфіденційний характер. Така невизначеність відкриває можливість для довільного тлумачення та порушує принцип юридичної визначеності, який є складовою верховенства права.

Вираз «таємниця вчинення нотаріальних дій» є логічно неточним, оскільки він фокусує увагу на самому процесі вчинення нотаріальних дій, а не на інформації, що виникає або передається під час цього процесу. Сам порядок вчинення нотаріальної дії не є предметом охорони; захисту підлягають саме відомості, отримані нотаріусом у зв'язку із зверненням осіб, посвідченням правочинів, перевіркою правового статусу чи іншими діями, що супроводжують нотаріальне провадження. Таким чином, об'єктом правового захисту має бути не «вчинення» як процес, а інформаційний зміст нотаріальної діяльності.

З огляду на зазначене, доцільним є уточнення поняття нотаріальної таємниці шляхом його конкретизації й уніфікації з європейською практикою. Автор пропонує розуміти нотаріальну таємницю як захищені законом відомості, отримані або створені нотаріусом у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій, розголошення яких може завдати шкоди правам, свободам чи законним інтересам осіб, щодо яких ці дії вчинені. Таке формулювання усуває оціночність, чітко визначає джерело виникнення інформації та встановлює критерій правової значущості – можливість заподіяння шкоди внаслідок її розголошення.

Отже, поняття нотаріальної таємниці має відображати не гіпотетичний, а реальний характер охоронюваної інформації, пов'язаної з професійною діяльністю нотаріуса. Відповідна зміна термінології сприятиме забезпеченню єдності правозастосування, гармонізації українського нотаріального законодавства з правом Європейського Союзу та зміцненню гарантій захисту прав людини у сфері нотаріальних правовідносин.

З огляду на це, В. Матолич пропонує замінити термін «таємниця вчинення нотаріальних дій» у ст. 162 КПК на «нотаріальну таємницю», як це визначено в

ст. 8 Закону України «Про нотаріат», щоб усунути можливі суперечності та забезпечити однозначність у практичній діяльності.

Крім того, у законодавстві розрізняють три категорії: «нотаріальна дія», «дія, прирівняна до нотаріальної», та «дія, відмінна від нотаріальної, спрямована на надання юридичної вірогідності нотаріальній дії» (ч. 3 ст. 1) [121, с. 69]. Зокрема, у населених пунктах, де відсутні нотаріуси, певні нотаріальні дії виконуються уповноваженими посадовими особами органів місцевого самоврядування. За межами України ці функції покладаються на консульські установи України, а в окремих випадках – на дипломатичні представництва нашої держави. У рамках чинного законодавства України існує категорія цивільно-правових актів, які прирівнюються до нотаріально посвідчених документів. Зокрема, особливу увагу слід звернути на довіреності, що мають статус еквівалентних нотаріальним. Посвідчення таких довіреностей здійснюється виключно уповноваженими особами, визначеними статтею 40 Закону України «Про нотаріат», у межах їхньої компетенції. До зазначених документів належать:

- довіреності, видані військовослужбовцями чи іншими особами, які перебувають на лікуванні у госпіталях, санаторіях чи інших військово-медичних закладах, посвідчені начальниками цих установ, їхніми заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

- довіреності, видані військовослужбовцями, а також, у разі відсутності нотаріусів чи уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ чи військово-навчальних закладів, довіреності працівників, членів їхніх сімей та членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих військових формувань;

- довіреності осіб, які утримуються в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками відповідних установ чи ізоляторів;

- довіреності осіб, які проживають у населених пунктах без нотаріусів, посвідчені уповноваженими посадовими особами органів місцевого

самоврядування, за винятком довіреностей на розпорядження нерухомим майном, управління та розпорядження корпоративними правами, а також довіреностей на використання та розпорядження транспортними засобами.

Посвідчення зазначених довіреностей здійснюється уповноваженими посадовими особами з урахуванням вимог Закону України «Про нотаріат» та інших чинних нормативно-правових актів, що забезпечує їхню юридичну силу та відповідність встановленим стандартам [46].

Питання збереження професійної таємниці під час виконання нотаріальних дій чітко врегульовано законодавством, тоді як дії, прирівняні до нотаріальних, залишаються недостатньо регламентованими. Хоча Закон України «Про нотаріат» не містить чіткого визначення дій, прирівняних до нотаріальних, він наводить їх перелік, зазначаючи, що такі дії виконуються не нотаріусами, а іншими уповноваженими особами, зокрема посадовцями медичних закладів, капітанами суден під прапором України, начальниками експедицій, командирами військових частин, начальниками установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, військово-навчальних закладів, представниками органів місцевого самоврядування, дипломатичних і консульських установ, а також іншими особами, визначеними законом. Перелік таких посад є вичерпним і чітко окреслений. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», усі ці особи, виконуючи дії, прирівняні до нотаріальних, зобов'язані дотримуватися нотаріальної таємниці. Процедура виконання таких дій ідентична нотаріальним і регулюється тими самими нормами, що стосуються, наприклад, посвідчення довіреностей, заповітів чи підписів на документах. Відмінність полягає в особливих умовах, за яких нотаріус не може виконати ці дії, тому законодавець надає право їх здійснення іншим уповноваженим особам, зберігаючи при цьому однакові гарантії захисту інформації, що становить нотаріальну таємницю [121, с. 69-70].

У Кримінальному процесуальному кодексі України законодавець уникає використання термінології, притаманної законодавству про інформацію, застосовуючи узагальнені поняття, такі, як наприклад, таємниця, що охороняється законом «щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця

сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо)» (ч. 8 ст. 224). Хоча КПК України, подібно до інформаційного законодавства, встановлює спеціальні процедури для отримання інформації з обмеженим доступом, забезпечуючи загальні гарантії її конфіденційності, ситуацію ускладнює відсутність систематизації норм інформаційного законодавства в єдиному нормативно-правовому акті. Аналіз загальних норм цього законодавства дозволяє зробити висновок, що правовий захист певного виду інформації надається лише після рішення уповноваженої особи. Однак спеціальні норми, які регулюють доступ до інформації конкретного виду та змісту, передбачають, що така інформація отримує правову охорону відповідно до закону незалежно від наявності рішення уповноваженого суб'єкта. Поняття «охоронювана законом таємниця» у КПК України не визначено, але ст. 162 КПК України наводить перелік видів інформації, що входять до цього поняття в кримінальному провадженні, зокрема: інформація, якою володіють засоби масової інформації або журналісти, надана за умови нерозголошення авторства чи джерела; відомості, що становлять медичну таємницю; дані, пов'язані з таємницею нотаріальних дій [121, с. 37].

Аналіз переліку видів інформації, зазначених у ст. 162 КПК України, з урахуванням норм інформаційного законодавства дозволяє зробити висновок, що законодавець включив до нього різні категорії інформації з обмеженим доступом. Поняття «охоронювана законом таємниця», використане в КПК України, охоплює не лише таємну інформацію, а є збірним терміном, що відповідає поняттю «інформація з обмеженим доступом» у сфері інформаційного права. Оскільки норми КПК України щодо охоронюваних законом таємниць мають бланкетний характер, єдина термінологія набуває критичного значення для правозастосування. Хоча перелік у ст. 162 КПК України є вичерпним, він не може повною мірою використовуватися для тлумачення поняття «охоронювана законом таємниця», оскільки відображає його зміст лише частково. Такий висновок ґрунтується на комплексному аналізі норм кримінального процесуального права, де це поняття застосовується.

Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 27 КПК України, слідчий суддя або суд може ухвалити рішення про проведення закритого судового засідання, якщо відкрите провадження загрожує розголошенню охоронюваної законом таємниці [104]. Обмежувальне тлумачення цієї норми з урахуванням лише ст. 162 КПК може призвести до звуження процесуальних прав особи, що є неприпустимим. Крім того, після прийняття КПК України 2012 року ст. 162 зазнавала змін і доповнень, зокрема пунктом 10 згідно із Законом «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [167] та пунктом 11 згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність» [163], що свідчить про необхідність розширення цього переліку для забезпечення належної допустимості доказів у кримінальному провадженні [121, с. 38-39].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», подання нотаріусом інформації до центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, а також до держателя Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, у порядку та випадках, визначених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», не вважається порушенням **нотаріальної таємниці [175]**.

Нотаріус звільняється від дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової чи кримінальної відповідальності за надання інформації про фінансові операції до зазначеного центрального органу або даних про кінцевого бенефіціарного власника чи структуру власності юридичної особи до держателя реєстру, навіть якщо це призвело до шкоди для юридичних чи фізичних осіб, за умови, що дії нотаріуса відповідали вимогам згаданого Закону.

Довідки про виконані нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються виключно фізичним та юридичним особам, на користь або стосовно яких здійснювалися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи її

визнання померлою такі довідки надаються спадкоємцям. Якщо встановлено опіку над майном особи, визнаної безвісно відсутньою, або зниклої за особливих обставин, опікун має право отримувати довідки про нотаріальні дії, пов'язані з такою особою чи її дорученням, за умови необхідності для управління майном під опікою.

Довідки про нотаріальні дії та інші документи нотаріус зобов'язаний надати протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування у межах кримінального, цивільного, господарського, адміністративного провадження чи справ про адміністративні правопорушення, із зазначенням номера справи та прикладання гербової печатки органу. Аналогічно, на вимогу державного чи приватного виконавця за виконавчим провадженням із зазначенням номера провадження та реквізитів виконавчого документа, Національного агентства з питань запобігання корупції на підставі його запиту для виконання повноважень за Законом України "Про запобігання корупції", Антимонопольного комітету України чи його територіального відділення у межах розслідування порушень законодавства про економічну конкуренцію з дотриманням встановлених строків.

Довідки про суми нотаріально посвідчених договорів, потрібні виключно для перевірки дотримання податкового законодавства, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу податкового органу з гербовою печаткою.

Витяг зі Спадкового реєстру про наявність заповіту видається лише заповідачу, а після його смерті – будь-якій особі, яка надала свідоцтво про смерть чи інший документ, що підтверджує цей факт.

Нотаріус не може виступати свідком щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, за винятком випадків, коли цього вимагають особи, на користь або стосовно яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України чи його територіальних органів для регулювання нотаріальної діяльності нотаріуси надають підписані копії документів, витяги з них та пояснення у встановлені строки.

Нотаріус на письмовий запит податкових органів, державного чи приватного виконавця, Національного агентства з питань запобігання корупції повідомляє про вступ особи у права спадкоємця, вказуючи повні дані про особу та майно, отримане у спадщину.

Надання нотаріусом інформації органу державної виконавчої служби чи приватному виконавцю відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» не є порушенням нотаріальної таємниці.

Внесення нотаріусом даних до Єдиного реєстру довіреностей, Спадкового реєстру, інших реєстрів системи Міністерства юстиції України, Державного реєстру майна, пошкодженого внаслідок бойових дій, терористичних актів чи диверсій через збройну агресію Російської Федерації проти України, а також Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у випадках, передбачених законом, не вважається порушенням нотаріальної таємниці [175].

В українському правовому полі нотаріальна таємниця має подвійний характер. З одного боку, вона виконує функцію правової гарантії, що забезпечує захист приватності особи, яка звернулася до нотаріуса. З іншого – є інструментом забезпечення легітимності та суспільної довіри до нотаріату як інституції превентивного правосуддя. Дослідження правової природи нотаріальної таємниці свідчить, що її порушення не призводить до автоматичної недійсності нотаріальної дії, але може стати підставою для судового захисту прав і законних інтересів осіб, щодо яких така дія була вчинена.

Аналізуючи форми можливого розголошення нотаріальної таємниці, доцільно виділити три основні рівні:

- усний, коли конфіденційна інформація озвучується у невідповідних умовах (у присутності сторонніх осіб, у публічних місцях, через відкриті канали комунікації тощо);
- письмово-друкований, що полягає у поширенні змісту нотаріальних дій у відкритих виданнях, приватному листуванні чи передачі документів третім особам;
- наочно-демонстративний, коли порушення правил зберігання справ або матеріалів призводить до доступу сторонніх осіб до захищених відомостей.

Загалом, факт існування інституту нотаріальної таємниці слугує гарантією нотаріальної діяльності для нотаріуса, оскільки стає перешкодою для втручання з боку третіх осіб у професійну діяльність нотаріуса, і одночасно є одним з найуразливіших складових в діяльності нотаріату, як суб'єкта захисту прав людини [12, с. 268]. Натомість, з урахуванням стрімкого розвитку цифрових технологій та впровадження електронного нотаріату (е-нотаріат) в Україні, що супроводжується створенням та функціонуванням єдиних електронних реєстрів Міністерства юстиції України (зокрема, Єдиного реєстру довіреностей, Спадкового реєстру, Реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів [67] тощо), до переліку форм можливого розголошення нотаріальної таємниці доцільно додати четвертий рівень – електронно-цифровий (комп'ютерний). Цей рівень полягає в несанкціонованому втручанні в електронні бази даних (реєстри) нотаріату, що призводить до незаконного доступу, копіювання, модифікації, знищення чи поширення відомостей, які становлять нотаріальну таємницю відповідно до статті 8 Закону України «Про нотаріат».

Несанкціоноване втручання охоплює, зокрема: хакерські атаки (кібератаки) на системи електронних реєстрів; несанкціонований доступ з використанням вкрадених облікових даних, електронних підписів чи ключів нотаріусів; зловмисне використання тестових або навчальних версій систем (як це мало місце під час тестування е-нотаріату у 2025 році, коли реальні дані з реєстрів стали доступними у відкритому середовищі); внутрішні порушення з боку уповноважених осіб (наприклад, помічників нотаріусів чи адміністраторів систем), що призводять до витоку інформації.

Такі дії прямо порушують збереження нотаріальної таємниці, поширюваний на всіх осіб, яким відомості стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків (включаючи технічних фахівців та адміністраторів реєстрів), та тягнуть за собою відповідальність відповідно до статті 8 Закону «Про нотаріат», а також кримінальну відповідальність за статтею 361 Кримінального кодексу України (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку). Враховуючи прецеденти кібератак на державні реєстри

(зокрема, масові атаки 2024 року, що тимчасово паралізували доступ до реєстрів довіреностей та спадкових справ) та інциденти з витоками під час цифрової трансформації нотаріату, електронно-цифровий рівень є одним з найбільш уразливих та небезпечних у сучасних умовах. Це не лише загрожує конфіденційності відомостей про осіб, їх майно, права та волевиявлення, а й підриває довіру до інституту нотаріату як гаранта захисту прав людини. Таким чином, повний перелік форм розголошення нотаріальної таємниці в умовах цифровізації повинен включати чотири рівні: усний, письмово-друкований, наочно-демонстративний та електронно-цифровий (несанкціоноване втручання в електронні бази даних нотаріату). Це забезпечить комплексний підхід до захисту таємниці в еру електронного нотаріату.

Відповідно до п. 2 розділу II «Основні принципи професійної етики нотаріусів» Правил професійної етики нотаріусів України, до таких, зокрема, відноситься принцип нотаріальної таємниці та конфіденційності [173].

Стаття 10 Етики та правил організації роботи нотаріату встановлює, що нотаріат як інститут є частиною правової системи держави [66]. Зокрема, нотаріус зобов'язаний співпрацювати з державними органами в межах своєї компетенції, не порушуючи при цьому обов'язок збереження нотаріальної таємниці [Див.: 121, с. 44]. Нотаріусам категорично забороняється розкривати інформацію, що становить нотаріальну таємницю, за винятком випадків, прямо передбачених законодавством. Нотаріус має утримуватися від обговорення даних про особу, яка звернулася за консультацією чи правовою допомогою, а також про нотаріальні дії, здійснені на її користь, і не використовувати конфіденційну інформацію в спосіб, що може завдати шкоди цій особі або принести пряму чи опосередковану вигоду собі чи іншим особам. Крім того, нотаріус несе відповідальність за забезпечення дотримання принципів конфіденційності та нотаріальної таємниці його помічниками й іншими працівниками, а також за створення належних умов для зберігання документів, що містять конфіденційну інформацію, з метою запобігання її розголошення [173].

Так само і відповідно до розділу IX Правил професійної етики нотаріусів України – «Нотаріальна таємниця та конфіденційність», нотаріус зобов'язаний: не розголошувати відомості, що становлять нотаріальну таємницю, за винятком випадків, передбачених Законом України «Про нотаріат»; утримуватися від обговорення особи, яка звернулася за консультацією чи правовою допомогою, та деталей вчинених щодо неї нотаріальних дій; уникати використання конфіденційної інформації в спосіб, що може завдати шкоди особі або принести пряму чи опосередковану вигоду собі чи іншим; повідомляти сторони договору про необхідність утримання від використання чи розголошення конфіденційної інформації третім особам; не надавати третім особам доступ до особистого ключа кваліфікованого електронного підпису чи пароля, а також інших засобів ідентифікації, зберігаючи особистий ключ у таємниці; забезпечувати дотримання принципів конфіденційності та нотаріальної таємниці помічниками, консультантами державної нотаріальної контори чи архіву та іншими працівниками; створювати умови для зберігання документів, що містять нотаріальну таємницю, унеможливлюючи несанкціонований доступ до них сторонніх осіб; дотримуватися принципу конфіденційності, який не має часових обмежень і діє безстроково [173]. Дотримання цього принципу означає, що нотаріальні дії вчиняються виключно у присутності заінтересованих осіб та, у разі необхідності, тих, хто надає їм допомогу (представників, перекладачів, осіб, що підписують документи за неписьменних чи фізично обмежених). При цьому такі особи не ознайомлюються зі змістом документа. Участь сторонніх осіб у нотаріальній процедурі є неприпустимою, а нотаріус повинен забезпечити конфіденційність як у приміщенні нотаріальної контори, так і поза її межами.

Принцип збереження нотаріальної таємниці охоплює не лише зміст нотаріальної дії, а й сам факт звернення до нотаріуса із проханням про її вчинення, що забезпечує належний рівень захисту особистої та майнової сфери учасників нотаріального провадження [87, с. 106-107].

У контексті аналізу обов'язку дотримання принципу нотаріальної таємниці ключовим є питання відповідальності за його порушення. Стаття 8 Закону України «Про нотаріат» встановлює, що особи, винні в порушенні нотаріальної

таємниці, несуть відповідальність відповідно до закону, проте цей закон не конкретизує підстави та процедуру притягнення нотаріуса до юридичної відповідальності [175]. У науковій літературі слушно зазначається, що відсутність норм, які визначають санкції за порушення, унеможлиблює застосування покарання через невизначеність виду та міри відповідальності [68, с. 101]. Тому при порушенні нотаріальної таємниці притягнення нотаріуса до відповідальності ускладнене через відсутність конкретних законодавчих положень, оскільки чинне законодавство України не містить спеціального нормативно-правового акта, який би окремо регулював юридичну відповідальність нотаріуса. Таким чином, відсутність чіткої регламентації підстав і порядку притягнення до відповідальності в Законі України «Про нотаріат» є законодавчою прогалиною, що потребує вдосконалення. Нотаріальна таємниця виникає в рамках правовідносин, спрямованих на захист конституційних прав та законних інтересів фізичних чи юридичних осіб. На законодавчому рівні охорона нотаріальної таємниці забезпечується шляхом встановлення обов'язків щодо її дотримання. Згідно зі ст. 8 Закону, інформація, що становить нотаріальну таємницю, може надаватися лише на письмову вимогу уповноважених органів, таких як суд, органи оперативно-розшукової діяльності, прокуратура, органи досудового розслідування, органи доходів і зборів, Пенсійного фонду України, державний або приватний виконавець у межах виконавчого провадження. Перед наданням такої інформації нотаріус зобов'язаний перевірити правомірність звернення, його обґрунтованість та належне оформлення. У разі розголошення нотаріальної таємниці нотаріус може бути позбавлений свідоцтва про право на здійснення нотаріальної діяльності відповідно до ст. 12 Закону України «Про нотаріат», що є підставою для анулювання свідоцтва за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату на подання Міністерства юстиції України або його територіальних органів [12, с. 267].

Нормативне закріплення обов'язку нотаріуса зберігати нотаріальну таємницю та порядок доступу до інформації, що має конфіденційний характер, є лише формальним рівнем забезпечення відповідного правового режиму. Однак

практична реалізація цих положень ускладнюється необхідністю узгодження двох протилежних, але юридично значущих інтересів – захисту конфіденційної інформації, що становить нотаріальну таємницю, та забезпечення ефективності кримінального провадження, яке потребує повного і всебічного дослідження доказів. У цьому аспекті особливого значення набуває питання про допустимість розкриття нотаріальної інформації на запити правоохоронних органів та межі такого розкриття, визначені законом і судовою практикою.

Проблематика співвідношення обов'язку зберігати нотаріальну таємницю та процесуального обов'язку сприяти розслідуванню злочинів проявляється в реальних правозастосовних ситуаціях. Показовим у цьому контексті є випадок, що мав місце у 2017 році, коли слідчий відділу Обухівського відділення поліції ГУ Національної поліції у Київській області звернувся до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до нотаріальних документів у межах кримінального провадження, розпочатого за заявою громадянки про незаконне відчуження земельних ділянок, які належали їй та її матері на праві приватної власності. Заявниця стверджувала, що ані вона, ані її мати жодних договорів купівлі-продажу цих земельних ділянок не укладали.

Згідно з інформаційними довідками з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно було встановлено, що власником земельних ділянок з відповідними кадастровими номерами став інший громадянин, право власності якого ґрунтувалося на договорах купівлі-продажу від травня 2017 року, посвідчених приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу. Таким чином, виникли підстави вважати, що земельні ділянки були відчужені без відома та згоди законних власників.

Для з'ясування обставин посвідчення спірних договорів виникла необхідність у доступі до нотаріальних справ, сформованих за результатами вчинення нотаріальних дій. Йшлося про нотаріальні справи, які містять оригінали договорів купівлі-продажу та інші документи, подані для їх посвідчення. Однак у даній ситуації існувала колізія між інтересами кримінального провадження, що вимагали доступу до зазначених матеріалів, та

принципом охорони нотаріальної таємниці, яка охоплює усі відомості, отримані нотаріусом під час вчинення нотаріальних дій.

Суд, дослідивши клопотання, матеріали досудового розслідування та правові підстави, зазначив, що відповідно до статей 159-162 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю, можливий лише на підставі ухвали слідчого судді. Закон «Про нотаріат» також прямо відносить інформацію про вчинені нотаріальні дії до нотаріальної таємниці, яка підлягає обов'язковому захисту. Разом з тим, кримінально-процесуальне законодавство дозволяє розкриття такої таємниці у випадках, коли це необхідно для досягнення мети кримінального провадження та встановлення істотних обставин справи.

Мотивуючи рішення, суд дійшов висновку, що існують достатні підстави для часткового задоволення клопотання. Доступ до нотаріальних справ і документів у даному випадку має істотне значення для перевірки дійсності договорів та встановлення факту можливого підроблення. При цьому вимога слідчого щодо надання дозволу на допит нотаріуса була визнана безпідставною, оскільки проведення такої слідчої дії не потребує спеціальної санкції суду і належить до повноважень самого слідчого.

У результаті суд ухвалив надати тимчасовий доступ до оригіналів документів, які сформували основу нотаріальних справ щодо посвідчення договорів купівлі-продажу двох земельних ділянок, а також дозволив здійснити їх виїмку. Разом із тим інші вимоги клопотання задоволені не були [217].

Розглянута справа демонструє, що судова практика у питаннях оцінки нотаріально посвідчених документів як доказів спрямована на пошук балансу між забезпеченням дієвості кримінального провадження та охороною принципу нотаріальної таємниці. Нотаріальні акти, незважаючи на їх підвищений рівень довіри та презумпцію достовірності, можуть ставати об'єктом дослідження в межах кримінального процесу у випадках, коли виникає обґрунтована підозра щодо їх підроблення чи незаконного використання. При цьому суди визнають допустимим тимчасовий доступ до документів нотаріального діловодства, проте вимагають дотримання принципу пропорційності та законності, що дозволяє

зберегти стабільність нотаріального обігу і водночас забезпечити ефективність кримінального переслідування.

Проблематика забезпечення конфіденційності в нотаріальній діяльності має фундаментальне значення як для гарантій прав особи, так і для стабільності цивільного обороту. Нотаріальна таємниця розглядається не лише як етичний стандарт професії, але і як правова категорія, що формує підґрунтя довіри до нотаріату як інституту. В умовах розвитку інформаційного суспільства та зростання значення захисту персональних даних актуальність проблеми забезпечення нотаріальної таємниці лише посилюється.

У науковій літературі поняття «нотаріальна таємниця» визначається через охоплення всіх відомостей, які стали відомі нотаріусу або іншим суб'єктам під час вчинення нотаріальних дій. Йдеться про інформацію особистого, майнового чи немайнового характеру, що належить клієнту нотаріуса. Правове регулювання передбачає, що обов'язок щодо її збереження поширюється не тільки на нотаріуса та його помічників, але й на будь-яких інших осіб, яким така інформація стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків.

Наукова дискусія точиться навколо меж реалізації принципу конфіденційності. З одного боку, абсолютна охорона інформації забезпечує максимальний рівень захисту особистих прав і підсилює довіру громадян до нотаріальної діяльності. З іншого боку, законодавство передбачає винятки, коли розголошення нотаріальної таємниці допускається в інтересах держави та суспільства. До таких випадків належить внесення даних до державних реєстрів, виконання зобов'язань у межах фінансового моніторингу, а також надання відомостей суду, правоохоронним та контролюючим органам за чітко визначених законом підстав. Таким чином, законодавець вибудовує баланс між приватним і публічним інтересом.

Особливу складність становить ситуація, коли нотаріус виступає свідком у судовому процесі. Попри вимогу суду, він обмежений у праві розкривати зміст нотаріальної таємниці без згоди особи, в інтересах якої було вчинено нотаріальну дію. Це підтверджує домінування принципу охорони

конфіденційності навіть у межах судового провадження, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини.

Водночас, практика свідчить про колізію між необхідністю забезпечення повноти та об'єктивності кримінального чи цивільного процесу і вимогою збереження таємниці. Цей конфлікт інтересів потребує більш чіткої доктринальної та нормативної регламентації, що могло б унеможливити зловживання як із боку державних органів, так і з боку приватних осіб [112].

Законодавчо встановлені винятки щодо можливості розкриття нотаріальної таємниці свідчать про спробу досягти балансу між приватним і публічним інтересом. Однак сучасні виклики, пов'язані з цифровізацією та розширенням доступу держави до персональних даних, потребують подальшої наукової розробки оптимальних моделей забезпечення цього балансу.

Висновки до розділу 2

1. Нотаріальна таємниця є багатофункціональною правовою категорією, яка одночасно виконує роль гарантії дотримання прав людини, інструмента формування довіри до нотаріальних дій та засобу зміцнення стабільності цивільного обороту.

Нотаріальна таємниця не має абсолютного характеру в умовах кримінального провадження, водночас її обмеження є допустимим виключно за наявності законних, чітко визначених і процесуально гарантованих підстав. Запропонований підхід передбачає відмову від пріоритетності будь-якого з конфліктуючих інтересів і спрямований на досягнення їх функціональної рівноваги шляхом встановлення чітких критеріїв допустимості втручання у сферу нотаріальної таємниці, забезпечення принципів пропорційності, необхідності та цільового використання конфіденційної інформації, а також посилення судового контролю за її залученням до кримінального провадження.

2. Система процесуальних джерел доказів – це нормативно визначена, замкнена сукупність взаємопов'язаних елементів кримінального процесуального доказування (показання, речові докази, документи, висновки експертів), яка

функціонує як єдине ціле з метою забезпечення встановлення обставин у кримінальному провадженні та дотримання принципів законності й справедливості.

3. Нотаріальний акт як процес треба розглядати як процедуру підтвердження певних юридичних фактів або правочинів, що здійснюється нотаріусом чи іншою уповноваженою особою відповідно до закону.

Нотаріальний акт як документ можна визначити як письмовий або електронний результат нотаріальної дії, який відповідає встановленій законодавством формі, має офіційний характер і забезпечує достовірність юридично значущих фактів. У фізичній формі він реалізується через паперовий носій з підписом і печаткою нотаріуса, а в електронній – через цифровий формат із застосуванням кваліфікованого електронного підпису та реєстрацією у відповідних державних реєстрах.

Відмінність між цими категоріями полягає у співвідношенні процесуального і результативного аспектів: нотаріальне посвідчення охоплює процедуру, а нотаріальний акт у документальній формі є результатом цієї процедури та набуває доказового значення.

4. Під поняттям «нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі» слід розуміти письмові документи, у тому числі в електронній формі, створені або засвідчені в порядку, передбаченому законодавством про нотаріат, які містять зафіксовані з дотриманням установленої законом форми та процедури відомості про юридично значущі факти й обставини та можуть бути залучені й використані у кримінальному провадженні відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства як джерело доказової інформації для встановлення обставин кримінального правопорушення.

5. Нотаріально посвідчені документи, будучи офіційними актами, наділеними презумпцією достовірності забезпечують перехід інформації з приватної сфери у площину публічного визнання.

РОЗДІЛ 3

НОТАРІАЛЬНО ПОСВІДЧЕНІ ДОКУМЕНТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

3.1. Нотаріально посвідчені документи як елемент системи кримінально-процесуального доказування

Запровадження особливого правового режиму воєнного стану зумовило необхідність адаптації механізмів нотаріальної діяльності до умов збройного конфлікту, забезпечуючи при цьому безперервність правового обігу, збереження стабільності цивільних відносин і гарантування прав осіб, які тимчасово втратили можливість звернутися до нотаріуса у звичайному порядку. Саме тому Постанова «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» стала ключовим нормативним актом, що запровадив гнучкі та оперативні процедури посвідчення нотаріальних документів у надзвичайних умовах. Її положення, зокрема, надали право командирам військових формувань та уповноваженим особам посвідчувати певні категорії довіреностей і заповітів, передбачивши подальшу обов'язкову реєстрацію цих документів нотаріусами в Єдиних державних реєстрах [40]. Такий підхід відображає прагнення держави забезпечити юридичну визначеність і безперервність цивільного обороту навіть у ситуаціях, коли традиційний нотаріальний процес є об'єктивно ускладненим.

Водночас розширення кола суб'єктів, уповноважених на вчинення дій, що за своєю природою мають нотаріальний характер, актуалізує питання збереження конфіденційності та професійної таємниці у нових організаційних умовах. З одного боку, законодавець делегує частину нотаріальних функцій представникам військових і спеціальних органів; з іншого – незмінною залишається вимога дотримання фундаментальних засад нотаріальної діяльності, серед яких ключове місце посідає принцип охорони таємниці вчиненої нотаріальної дії. Адже навіть у воєнний час нотаріат зберігає свою правову природу як інститут довіри, який забезпечує легітимність правочинів і захист приватної інформації. Реалізація принципу дотримання нотаріальної

таємниці встановлює жорсткий режим доступу до інформації про вчинені нотаріальні дії та документів, що зберігаються в архіві нотаріуса, з метою захисту конфіденційності прав та інтересів осіб, які зверталися за нотаріальними послугами [273]. Згідно з нормами чинного законодавства, довідки про вчинені нотаріальні дії, а також копії документів, що зберігаються у справах нотаріуса, можуть видаватися виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких безпосередньо вчинялися відповідні нотаріальні дії. Такий підхід ґрунтується на презумпції, що нотаріус виступає зберігачем конфіденційної інформації, отриманої в процесі посвідчення угод, видачі свідоцтв чи вчинення виконавчих написів, і не має права розголошувати її третім особам без прямої згоди зацікавлених суб'єктів або без належного судового рішення. Обмеження кола осіб, які мають право на отримання такої інформації, спрямоване на запобігання зловживанням, захисту приватного життя (стаття 32 Конституції України) [94] та забезпечення довіри до інституту нотаріату як незалежного органу превентивного правосуддя. Водночас у кримінальному провадженні доступ до зазначених матеріалів можливий лише за ухвалою слідчого судді в порядку тимчасового доступу до речей і документів (статті 159-163 КПК України), з обов'язковим дотриманням принципу пропорційності та мінімального втручання. Таким чином, принцип нотаріальної таємниці не є абсолютним бар'єром для правосуддя, але встановлює підвищений поріг процесуальних гарантій, що виключає довільне чи необґрунтоване розголошення конфіденційних відомостей.

Тому у контексті нормативних змін, спрямованих на спрощення процедур посвідчення, особливого значення набуває питання правового захисту відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, а також визначення меж доступу до них уповноважених осіб. Саме це дозволяє перейти до аналізу конфіденційності як фундаментального принципу нотаріального процесуального права, який одночасно виступає гарантією незалежності нотаріуса та умовою дотримання прав і свобод осіб, що звертаються до нього.

Захист конфіденційності вчиненої нотаріальної дії як фундаментальний принцип нотаріального процес також розглядається як ключовий обов'язок

нотаріуса. До сфери цієї таємниці входять не лише дані, отримані нотаріусом від заінтересованої особи, а й відомості, здобуті з інших джерел під час виконання професійних обов'язків, а також процесуальні дії нотаріуса, спрямовані на досягнення певного правового ефекту.

Таким чином, захист конфіденційності у сфері нотаріальної діяльності не обмежується лише формальним зобов'язанням нотаріуса зберігати нерозголошення певних даних, а набуває комплексного правового характеру. Його зміст полягає у створенні умов, за яких будь-яка інформація, отримана або сформована під час вчинення нотаріальних дій, використовується виключно з метою забезпечення законності та правової визначеності цивільного обігу. Водночас принцип охорони нотаріальної таємниці безпосередньо пов'язаний із гарантіями процесуальної автономії нотаріуса, який виступає носієм довіри держави та суспільства.

У цьому контексті виникає питання про межі реалізації зазначеного принципу в умовах кримінального провадження, коли відомості, отримані нотаріусом, можуть мати доказове значення. Саме тут особливого значення набуває процесуальний статус нотаріуса як особи, зобов'язаної зберігати професійну таємницю, але водночас підпорядкованої загальним правилам доказування.

У контексті збирання доказів у кримінальному чи цивільному судочинстві іноді залучаються нотаріуси або спеціалісти з аналогічними повноваженнями, хоча зазначена діяльність не пов'язана безпосередньо з вчиненням нотаріальних дій у традиційному розумінні. У правових системах, що базуються на романо-германській традиції, нотаріус відіграє ключову роль у забезпеченні автентичності юридичних документів та угод, які згодом можуть бути використані як докази в судовому процесі. Ця функція передбачає проведення ретельної перевірки змісту документів, ідентифікації сторін та відповідності встановленим правовим вимогам, що сприяє підвищенню їхньої доказової сили. Окрім традиційних повноважень, сучасні нотаріуси, використовуючи технічні засоби, зокрема комп'ютерні технології, мають можливість переглядати веб-сайти чи сторінки в Інтернеті з метою офіційного

підтвердження їхньої достовірності [4, с. 84]. Інформаційні технології мають слугувати ефективним інструментом для професійного нотаріуса [201, с. 160], більш того, одним із актуальних завдань є скорочення використання паперових носіїв у нотаріальній діяльності [38, с. 549].

Такий підхід розширює спектр інструментів нотаріальної діяльності, адаптуючи її до цифрової епохи, де електронні джерела інформації стають дедалі більш значущими. Проте варто підкреслити, що такі дії носять допоміжний характер і не входять до основного переліку нотаріальних дій, визначених законодавством, а слугують лише для підтримки процесуальних потреб, пов'язаних із збиранням та верифікацією доказів. Тому залучення нотаріусів у цьому контексті є специфічним інструментом, що доповнює традиційні методи доказування, але не замінює їх.

Цей аспект діяльності нотаріусів, на думку А. Виноградова, логічно перегукується з ширшою проблематикою доказування в нотаріальному процесі, яке розуміється дослідником як регламентована в певному порядку процесуальна діяльність нотаріуса та осіб, що беруть участь у нотаріальному провадженні, спрямована на збирання, подання, витребування та забезпечення доказів [Див.: 22, с. 165].

Але тут є кілька моментів для критики у площині забезпечення доказів: по-перше, це змішування понять. У наведеному формулюванні доказування в нотаріальному процесі ототожнюється з усіма етапами роботи з доказами (збирання, подання, витребування та забезпечення). Проте забезпечення доказів має окрему процесуальну природу: воно не лише пов'язане із фіксацією фактичних даних, але й передбачає створення умов для їх подальшого використання у судовому чи адміністративному провадженні. Таким чином, варто виокремлювати забезпечення як самостійний напрям, а не лише як складову загального процесу доказування.

По-друге, недостатня увага до превентивного характеру забезпечення доказів. Так, головна мета їх забезпечення – це збереження доказової інформації від втрати, знищення або перекручення у майбутньому. Тобто

забезпечення має превентивну функцію, яка відрізняє його від звичайного подання чи витребування доказів.

По-третє, впливає проблема меж повноважень нотаріуса, який не має компетенції оцінювати докази з точки зору їх належності чи допустимості у кримінальному чи цивільному судочинстві; його завдання – забезпечити належну форму і засвідчити автентичність. Тому доречно наголосити на обмеженій, допоміжній ролі нотаріального забезпечення доказів.

Також важливою є відсутність зв'язку з міжнародними стандартами, встановленими, зокрема, у практиці ЄСПЛ та принципах верховенства права, які вимагають, щоб будь-які дії із забезпечення доказів гарантували баланс між приватними інтересами та потребами правосуддя [Див.: 153].

Питання щодо правової природи дій нотаріуса із забезпечення доказів потребує особливої уваги, оскільки ми спостерігаємо тенденцію до ототожнення нотаріального забезпечення доказів із процесуальним доказуванням у судовому провадженні. Такий підхід є методологічно некоректним, адже він нівелює відмінності між двома різними за своєю сутністю видами діяльності – доказуванням як елементом юрисдикційного процесу і забезпеченням доказів як техніко-правовою дією, притаманною нотаріальному провадженню. Внаслідок цього доказування у нотаріальному процесі штучно розширюється до всіх етапів роботи з доказами – їх збирання, подання, витребування та збереження. Проте в межах нотаріального процесу відсутній спір про право, для вирішення якого і працює інститут судового доказування. Нотаріальні дії не мають змагального чи конфліктного характеру; вони виконуються з метою фіксації юридично значущих фактів і надання документам публічної достовірності, а не для підтвердження або спростування позицій сторін.

Забезпечення доказів у нотаріальному провадженні має самостійну процесуальну природу. Воно спрямоване не на оцінку доказів чи встановлення істини у справі, а на збереження фактичних даних у достовірній формі, щоб вони могли бути використані у подальшому судовому або адміністративному розгляді. Його ключовою функцією є превентивність – запобігання втраті,

спотворенню чи знищенню інформації, що має потенційне доказове значення. Таким чином, забезпечення доказів доцільно розглядати не як елемент процесу доказування, а як самостійний напрям нотаріальної діяльності, який виконує допоміжну, техніко-захисну роль. У цьому контексті важливо визначити межі компетенції нотаріуса, який не здійснює оцінку доказів за критеріями належності, допустимості чи достовірності – ці функції притаманні суду. Нотаріус діє у сфері формальної легалізації фактів, забезпечуючи автентичність документів та дотримання встановленої процедури. Його повноваження обмежуються процесуальною нейтральністю: він фіксує фактичні обставини, але не визначає їх правову силу чи значення. Тому доречно наголосити на обмеженій, допоміжній ролі нотаріального забезпечення доказів у загальній системі доказування.

Порівняльний аналіз підходів України та США до делегування нотаріусам повноважень щодо забезпечення доказів розкриває низку суттєвих відмінностей. Зокрема, запропоновані зміни в українському законодавстві про нотаріат зосереджуються виключно на спеціальних нормах, які розширюють перелік нотаріальних дій, надаючи нотаріусу право засвідчувати факт надання особою певної інформації. Однак ці новації не супроводжуються відповідними корективами в процесуальних чи матеріальних нормах кримінального, цивільного чи господарського права. Натомість у США законодавець акцентує увагу на правовому статусі нотаріального документа та його доказовій силі, що чітко визначено в кримінально-правових нормах, які водночас регулюють і процесуальні аспекти. При цьому процедура вчинення нотаріальних дій залишається незмінною [95, с. 156].

Таким чином, підходи до інституалізації ролі нотаріуса в забезпеченні доказів відрізняються як за змістом повноважень, так і за інтеграцією з іншими галузями права, що потребує подальшого наукового осмислення та гармонізації в контексті реформування вітчизняного законодавства. Як зазначено у Пояснювальній записці до Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом, сучасне законодавство України не містить чітко визначеної процедури, яка б

уповноважувала нотаріусів на забезпечення доказів. Водночас подібна практика є усталеним явищем у правових системах низки іноземних держав, зокрема Молдови, Казахстану, Сполучених Штатів Америки, Іспанії та інших.

У певних ситуаціях виникає необхідність фіксації доказів, які згодом можуть стати недоступними або взагалі втраченими. Такі випадки особливо характерні для сучасних засобів комунікації, зокрема Інтернету та електронних мас-медіа, де інформація створюється і поширюється миттєво, але може бути швидко видалена чи прихована.

Аналіз змісту нотаріальних проваджень свідчить, що значна їх частина спрямована на попереднє забезпечення доказової бази. Наприклад, посвідчення договорів нотаріусом підвищує їх юридичну вагомість, а депозитні операції слугують підтвердженням належного виконання боржником зобов'язань перед кредитором. Проте функція забезпечення доказів нотаріусами досі не закріплена на належному законодавчому рівні в Україні.

Забезпечення доказів має ключове значення для захисту прав суб'єктів цивільних та інших правовідносин, а також для ефективного ведення справ у міжнародних юрисдикціях. Науковці неодноразово наголошували на необхідності законодавчого закріплення відповідних повноважень нотаріусів. Зокрема, пропонувалося включити до законодавства про нотаріат норми, які б регламентували процесуальну діяльність нотаріусів у сфері забезпечення доказів. На відміну від судів, які фіксують докази для подальшого розгляду справ у судовому порядку, нотаріуси можуть забезпечувати докази, що мають потенційне значення для вирішення питань іншими компетентними органами, зокрема за кордоном.

Для нотаріусів актуальним є питання чіткого визначення способів і процедур забезпечення доказів, що дозволить уникнути правових колізій та неоднозначностей у тлумаченні. Запропонований законопроект був спрямований на усунення наявних прогалин у вітчизняному законодавстві шляхом запровадження процедури забезпечення доказів нотаріусами. Зокрема, передбачалося доповнити ст. 34 Закону України «Про нотаріат» новим пунктом, який наділяє нотаріусів правом забезпечувати докази для розгляду

справ у судах чи інших уповноважених органах. Окрім того, пропонувалося додати до цього Закону нову главу, присвячену детальному врегулюванню процедури забезпечення таких доказів [180]. Натомість, Головне науково-експертне управління ВР України, беручи до уваги положення частини першої статті 124 Конституції України, яка чітко встановлює, що делегування функцій судів іншим органам чи посадовим особам, а також узурпація таких функцій є неприпустимими, зробило висновок, що нотаріуси не наділені повноваженнями щодо забезпечення доказів у справах, які перебувають на розгляді в суді. Таким чином, можливість нотаріального забезпечення доказів обмежується виключно цивільними справами, а за аналогією, і адміністративними справами, за якими судові провадження ще не розпочато [181]. Тому Комітет Верховної Ради України з питань правової політики рекомендував Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до окремих законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом» (реєстраційний номер 2567, поданий 19 березня 2013 року народним депутатом України В. Карпунцовим) повернути суб'єкту права законодавчої ініціативи для подальшого доопрацювання з метою вдосконалення його змісту та відповідності чинному законодавству [182].

Водночас питання забезпечення доказів не обмежується лише цивільно-правовими чи адміністративними відносинами. З розвитком правової системи України та розширенням сфери діяльності нотаріату дедалі більшої актуальності набуває проблема взаємодії інституту нотаріального забезпечення доказів із кримінальним процесом. Адже доказова діяльність у будь-якій юрисдикції це, передусім, механізм встановлення істини, який має спільну логічну основу, незалежно від форми провадження. Якщо для нотаріусів така діяльність передбачає превентивний, охоронний характер і спрямована на фіксацію юридично значущих фактів до початку спору, то у кримінальному процесі збирання доказів має публічно-правову природу та здійснюється в межах чітко регламентованих процедур.

Саме тому порівняння підходів цивільного та кримінального процесів до забезпечення доказів дозволяє краще зрозуміти межі допустимості участі

нотаріуса у доказовій діяльності та підкреслює значення процесуальних гарантій, установлених кримінальним процесуальним законом.

У цьому контексті доцільно звернутися до положень частин першої та другої статті 93 Кримінального процесуального кодексу України, які визначають суб'єктів та способи збирання доказів у кримінальному провадженні. Згідно з ними, сторони кримінального процесу здійснюють доказову діяльність у формах, прямо передбачених цим Кодексом, а саме через проведення слідчих, розшукових та інших процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин кримінального правопорушення.

Сторона обвинувачення має право здобувати докази шляхом здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також через витребування і отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян речей, документів, відомостей, експертних висновків, результатів ревізій і актів перевірок, а також шляхом виконання інших процесуальних дій, передбачених нормами цього Кодексу [104].

З огляду на викладене, слід зазначити, що механізм одержання доказів охоплює не лише загальні процесуальні дії сторони обвинувачення, а й специфічні ситуації, пов'язані з окремими видами правовідносин, у межах яких виникають об'єкти потенційного злочинного посягання. У таких випадках предметом доказування стають юридично значущі факти, закріплені у відповідних правовстановлюючих документах, у тому числі нотаріально посвідчених. Саме тому дослідження особливостей доказування у сфері цивільно-правових відносин, що має важливе практичне значення для з'ясування ролі нотаріальних документів у кримінальному процесі. У контексті, наприклад, іпотечних правовідносин об'єктом злочинного посягання виступає нерухоме майно, передане в іпотеку, тому місцем вчинення злочину можуть бути приміщення нотаріальних контор або офіси державних реєстраторів комунальних підприємств, які мають доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і наділені повноваженнями для здійснення реєстраційних дій у цьому реєстрі. Відповідно до норм цивільного

законодавства України, право власності та інші речові права на нерухоме майно, їх обтяження, виникнення, перехід чи припинення підлягають обов'язковій державній реєстрації. Саме з моменту такої реєстрації у особи виникають право власності на нерухоме майно та інші пов'язані з ним речові права [129, с. 106].

З огляду на зазначене, ефективне функціонування механізмів доказування у сфері цивільно-правових відносин, зокрема при посвідченні нотаріальних документів, неможливе без урахування загальнодержавних тенденцій розвитку правової системи України. Формування належних стандартів доказування, забезпечення достовірності та захисту нотаріальної інформації тісно пов'язане із процесами правової європеїзації, цифровізації та інституційного оновлення держави.

Саме у цьому контексті важливо звернутися до конституційних засад і стратегічних орієнтирів сучасного етапу розвитку України. Зокрема, у Конституції України закріплено положення про європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського й євроатлантичного вектору розвитку держави [94]. Це відображає стратегічний курс на побудову правової та демократичної держави, розвиток сучасних інститутів, орієнтованих на захист універсальних цінностей, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також досягнення балансу між свободою та безпекою. На сучасному етапі в Україні триває масштабне реформування системи правоохоронних органів і судочинства, здійснюється суттєве оновлення нормативно-правової бази та впроваджуються електронні сервіси для підвищення ефективності управління та правозастосування [232, с. 34].

У контексті цих трансформацій особливого значення набуває питання вдосконалення доказових стандартів, зокрема щодо документів, що посвідчуються або створюються нотаріусом. Європейський вектор розвитку українського права передбачає уніфікацію процедур доказування із загальноєвропейськими підходами, у тому числі стосовно допустимості, достовірності та автентичності документів у кримінальному процесі. Одним із ключових напрямів цього процесу є впровадження цифрових технологій у

правову сферу, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних уявлень про форму, зміст і доказову силу документів.

Доказовість документів визначається як їх змістом, тобто здатністю підтверджувати (або спростовувати) факти, що мають значення для кримінального провадження, так і правильністю їх оформлення (наприклад, окремі документи потребують нотаріального засвідчення, тоді як інші, зокрема електронні, мають містити електронно-цифровий підпис) тощо, що наближає цей критерій до поняття допустимості доказів [108, с. 16].

Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» (ст. 5) [165], ДСТУ 7157:2010, затвердженого наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.03.2010 № 8 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» [62], електронним є документ, де інформація подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні засоби обчислювальної техніки. Диски як матеріальні носії є способом збереження інформації з електронного документа, головною особливістю якого є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, де оригінал електронного документа може існувати на різних носіях, оскільки відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» у випадку його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Зміст електронних документів здатен як підтверджувати, так і спростовувати основний предмет доказування, а також встановлювати як доказові, так і допоміжні факти. На основі аналізу судових рішень А. Ратнова робить висновок, що електронні документи можуть слугувати доказом події кримінального правопорушення, його мотивів, цілей, ролі учасників, а також визначати вид і розмір завданої шкоди тощо. Використання електронних документів дозволяє висувати та перевіряти різні слідчі гіпотези. Визнання судом електронних документів неприпустимими доказами може бути

обумовлено відсутністю зв'язку цих даних із предметом доказування або невідповідністю вимогам щодо допустимості доказів [185, с. 3].

Таким чином, електронні документи, виступаючи повноцінним видом письмових доказів у кримінальному процесі, поступово формують новий сегмент правовідносин, у межах якого цифрові технології стають не лише засобом фіксації інформації, а й інструментом її правового обігу. Еволюція електронної форми документів закономірно зумовила появу нових правових конструкцій, що поєднують технічні й юридичні елементи доказування. Зокрема, розвиток електронного документообігу в цивільних і господарських відносинах привів до електронного укладання угод та появи смарт-договорів як особливої форми реалізації волевиявлення сторін у цифровому середовищі, а також отримання матеріальних і нематеріальних благ як результатів виконання зазначених угод. Найпоширенішим типом електронних договорів є смарт-договори (або смарт-контракти), які забезпечують обіг об'єктів цивільного права в електронному середовищі. Саме смарт-договори сприяють автоматизації виконання електронних договорів без необхідності людського втручання [203, с. 288]. Поняття «смарт-контракт» було сформульовано з метою позначення спеціального виду договору, який реалізується через програмний код, здатний до автоматичного виконання та інтерпретації комп'ютерними системами в рамках децентралізованої мережі Інтернет [118, с. 91]. Цей термін відображає інноваційний підхід до укладення та виконання угод, де умови контракту кодуються у вигляді алгоритмів, що забезпечують їхню самореалізацію без необхідності залучення посередників, таких як традиційні юридичні інституції.

З погляду технічного підходу, смарт-контракт являє собою програмний код, здатний автономно реалізовувати попередньо визначені дії у випадку настання певних умов або подій. Такий код забезпечує можливість автоматизації виконання договірних зобов'язань між сторонами правовідносин. Можливим короткостроковим варіантом застосування смарт-контрактів є збереження юридичного договору в традиційній (текстовій) формі, але з автоматизацією певних дій за допомогою смарт-контракту.

Смарт-контракт – це багатозначне поняття, яке по-різному трактують юристи та фахівці з інформаційних технологій. Для юристів «контракт» – це правовий обов’язок, тоді як програмісти розглядають смарт-контракт як фрагмент коду, що виконує запрограмовані дії за певних умов. Існують дві основні моделі: смарт-юридичні контракти, які є легальними угодами, частково реалізованими у програмному коді, та код смарт-контрактів, що виконується автоматично, найчастіше в системах блокчейн, але не має обов’язково юридичної сили. Незважаючи на відмінності, між цими підходами існує зв’язок: смарт-юридичні контракти часто містять у собі фрагменти програмного коду, тобто код смарт-контракту є технічною основою для виконання юридичної домовленості. Але не кожен код смарт-контракту є юридично значимим контрактом.

Одне з найвдаліших узагальнених визначень запропонували Клак, Бакші та Брейн: смарт-контракт – це автоматизована і така, що підлягає виконанню угода, яка може бути реалізована комп’ютером або через юридичну силу, або через захищене програмне виконання [251]. На нашу думку, використання формули «автоматизована і така, що підлягає виконанню угода» створює методологічну нечіткість: поєднання понять «угода» та «автоматизованість» не розкриває специфіки смарт-контрактів, які відрізняються від класичних договорів тим, що їх виконання забезпечується технічним, а не лише юридичним механізмом. Така конструкція вимагає уточнення, адже у правовій науці «угода» традиційно передбачає волевиявлення сторін і можливість її судового захисту, тоді як смарт-контракт здебільшого функціонує як програмний код, що виконує наперед визначені інструкції.

Додатковою проблемою є подвійність у визначенні механізмів реалізації: «через юридичну силу, або через захищене програмне виконання». По суті, це відображає невирішене питання правової природи смарт-контракту: чи є він лише різновидом правочину, чи автономним технічним інструментом, що може існувати поза правовим полем. У запропонованій дефініції ця дилема розв’язується поверхово, адже вона намагається одночасно охопити обидві площини, але не пояснює, як саме відбувається співвідношення між ними.

Крім того, визначення надмірно акцентує на «захищеному програмному виконанні», залишаючи поза увагою питання довіри до середовища, у якому функціонує смарт-контракт, а також ризики, пов'язані з технічними збоями, помилками у коді чи недобросовісними діями розробників. Тобто воно створює ілюзію абсолютної надійності, тоді як практика блокчейн-технологій демонструє протилежне. Втім, слід пам'ятати, що смарт-контракт не завжди є «контрактом» у юридичному сенсі, і не завжди «розумний» у технічному. Тому для уникнення плутанини важливо чітко розрізняти юридичний зміст і технічну реалізацію [268, р. 3-5].

В будь-якому випадку, поняття «смарт-контракт» охоплює як технічний, так і юридичний аспекти. Під «smart contract» розуміється програмний код, який забезпечує автоматизацію виконання умов договору, а під «legal smart contract» – умови договору, сформульовані та автоматизовані за допомогою цього коду [71, с. 151].

Смарт-контракти відображають сучасні тенденції цифровізації та забезпечують ефективний інструмент для реалізації господарських, фінансових і економічних відносин у віртуальному просторі. Незмінюваність смарт-контракту виступає його перевагою, оскільки унеможливлює вплив людського фактору, однак водночас є недоліком, ускладнюючи укладання додаткових угод у випадку зміни обставин. З огляду на аналіз властивостей смарт-договору та його практичного застосування, можна стверджувати, що його функціонування можливе лише в специфічному середовищі за умови прямого й необмеженого доступу виконуваного програмного коду до об'єктів контракту. Це призводить до інтеграційних проблем, зокрема, якщо предметом смарт-контракту є нерухомість, що вимагає нотаріального електронного посвідчення та реєстрації в цифровому просторі. Наразі в Україні наявна інтеграційна проблема, зумовлена відсутністю та законодавчою невизначеністю механізмів електронного нотаріального посвідчення й реєстрації таких договорів [203, с. 288].

Розглядаючи практичне застосування смарт-контрактів у контексті набуття, наприклад, права приватної власності, варто звернути увагу як на їхні

позитивні сторони, так і на потенційні недоліки. Однією з ключових сфер використання смарт-контрактів є набуття як реального, так і віртуального майна. Їхні переваги порівняно з традиційними договорами включають відсутність посередників, автоматичне виконання угод, чітку регламентацію та інтерпретацію умов, а також неможливість втручання в заздалегідь визначений код. Ідеально смарт-контракти здатні не лише зменшити витрати на укладання правочинів і проведення транзакцій, а й знизити кількість судових спорів. Разом із тим, значна частина переваг смарт-контрактів може трактуватися як їхні недоліки. Зокрема, однією з головних проблем вважається складність кодування широкого спектра домовленостей між сторонами, оскільки вони часто базуються на абстрактних поняттях, таких як «законність», «справедливість», «розумний строк» чи «захист слабшої сторони», які не вписуються в логіку цифрового формату. Іншим значним недоліком є залежність смарт-контрактів від реального світу та необхідність інтеграції зовнішніх даних. Для отримання інформації, що перебуває поза межами блокчейну чи розподіленого реєстру, смарт-контракти звертаються до спеціалізованих сервісів – оракулів. Ці програми забезпечують зв'язок цифрового середовища з реальністю, надаючи смарт-контрактам необхідні вхідні дані для виконання. Однак залучення оракулів передбачає участь третьої сторони, що супроводжується ризиками, зокрема сумнівною достовірністю отриманих даних. Зловмисники можуть атакувати оракул, змінюючи його код, або інформація, що надходить до нього, може бути підроблена чи змінена. Унаслідок таких маніпуляцій смарт-контракт може використовувати недостовірні дані, що призводить до несправедливого виконання угоди.

Блокчейн-оракули являють собою алгоритмічні механізми, які забезпечують передачу даних між смарт-контрактами та зовнішніми джерелами інформації, що знаходяться поза межами мережі, де ці контракти розгорнуті. Технологія оракулів знайшла широке застосування в децентралізованих додатках (dApps), зокрема в таких галузях, як децентралізовані фінанси (DeFi), ігрові платформи з інтеграцією блокчейну (GameFi), страхування, нематеріальні токени (NFT) та інші. Найбільшим постачальником послуг у

сфері блокчейн-оракулів є Chainlink. Водночас у цьому сегменті активну діяльність здійснюють також такі проекти, як Band Protocol, Berry Data, Kylin Protocol, DIA та інші [234].

Автоматичність виконання смарт-контрактів також створює певні ускладнення. У ситуаціях, коли об'єктивні обставини вимагають призупинення чи зміни умов, код смарт-контракту не підлягає коригуванню, а його виконання не може бути зупинене. Додаткові проблеми можуть виникати через наявність помилок у програмному коді чи при введенні даних. Оскільки смарт-контракт не допускає змін, постає питання відповідальності за такі помилки: чи нестимуть її сторони угоди, розробник програми, чи хтось інший. На відміну від традиційних договорів, смарт-контракти характеризуються майже повною відсутністю гнучкості. Щодо набуття права власності на нерухоме майно через смарт-контракти, варто враховувати залучення нотаріусів та державних реєстраторів. У цьому контексті смарт-контракти можуть як спрощувати процес, так і створювати перешкоди. Наприклад, у договорах купівлі-продажу нерухомості смарт-контракт може полегшити виконання угоди: якщо після перереєстрації права власності на покупця той не сплачує кошти в установленій строк, право власності автоматично повертається продавцеві без додаткового звернення до реєстраторів. Водночас для ефективного використання смарт-контрактів у таких правочинах необхідно вирішити питання участі (або її відсутності) нотаріусів та забезпечити державну підтримку в переведенні державних реєстрів на технологію блокчейн [Див.: 131, с. 103].

Як бачимо, нотаріальне посвідчення та відповідна реєстрація смарт-контрактів у сучасному цифровому середовищі залишаються недостатньо врегульованими аспектами правового поля, що створює значні перешкоди для їх ефективного використання в Україні. Незважаючи на потенціал смарт-контрактів як інноваційного інструменту для забезпечення прозорих і автоматизованих правовідносин, відсутність чіткого законодавчого механізму електронного нотаріального посвідчення та інтеграції з системами реєстрації призводить до інтеграційних проблем, особливо в контексті об'єктів, таких як

нерухомість, де вимагається офіційне підтвердження правочинів. Ця невизначеність ускладнює практичне застосування смарт-контрактів, оскільки нотаріус, як суб'єкт, уповноважений надавати юридичну силу документам, стикається з обмеженнями через відсутність уніфікованих технічних і правових стандартів для роботи в цифровому просторі. Крім того, статус нотаріально посвідченого смарт-контракту як доказу в кримінальному провадженні викликає сумніви через потенційну відсутність загальноприйнятих процедур верифікації електронних документів, що може піддавати їх сумніву щодо достовірності та цілісності в судовому процесі. Для подолання цих проблем необхідно розробити нормативно-правову базу, яка б визначала порядок електронного нотаріального посвідчення, забезпечувала сумісність з існуючими реєстраційними системами та встановлювала критерії визнання таких документів доказами, що відповідають вимогам Кримінального процесуального кодексу України, тим самим сприяючи інтеграції цифрових технологій у правоохоронну практику та підвищуючи рівень довіри до смарт-контрактів у юридичній сфері.

Таким чином, подальший розвиток цифрових форм нотаріального посвідчення, зокрема в контексті смарт-контрактів, потребує не лише технічного й нормативного удосконалення, а й глибшого переосмислення самої природи нотаріального акту як носія публічної достовірності. Адже ефективність електронних нотаріальних дій повинна ґрунтуватися на тих самих принципах юридичної визначеності, автентичності та виключності факту, що традиційно характеризують класичний нотаріальний документ. У цьому контексті важливо звернутися до аналізу змісту та обґрунтованості нотаріального акту як процесуальної форми підтвердження юридично значимих фактів, що має вирішальне значення для забезпечення стабільності цивільного та кримінального обігу доказів.

Обґрунтованість нотаріального акту полягає не лише в офіційному підтвердженні певного юридичного факту, але й у виключенні можливості існування інших фактів, які не можуть співіснувати одночасно, що сприяє забезпеченню правової визначеності щодо конкретних обставин і

правовідносин. Наприклад, нотаріально посвідчений факт перебування особи в певному місці виключає її одночасну присутність в іншому, а посвідчення права власності на майно однієї особи (або кількох у разі спільної власності) унеможливорює визнання інших власників цього майна. Такий ефект досягається через дотримання специфічних вимог нотаріального провадження, які стосуються не лише поданих документів, а й їх фіксації в матеріалах нотаріальної справи після виконання нотаріальної дії. Відповідно до Порядку вчинення нотаріальних дій, документи можуть або долучатися до примірника правочину чи свідоцтва, що зберігається в архіві нотаріуса (п. 3 гл. 7 розд. 1 Порядку), або їх оригінали повертаються заявникам, а в нотаріуса залишаються копії чи витяги з них (п. 4 гл. 7 розд. 1 Порядку) [169]. Водночас Порядок містить лише приклади документів, оригінали яких повертаються (наприклад, свідоцтва про народження, шлюб, смерть, установчі документи), але не визначає чітких підстав для застосування правил збереження чи повернення документів. Ця нормативна невизначеність створює передумови для виникнення судових спорів, ускладнюючи правозастосування та знижуючи ефективність нотаріальної діяльності в забезпеченні правової визначеності [7, с. 97].

Розмежування документів, які необхідно зберігати в матеріалах нотаріальної справи, і тих, що повертаються заінтересованим особам із залишенням у нотаріуса їхніх копій (фотокопій), має здійснюватися з урахуванням того, чи втрачають вони юридичну чинність і правове значення після виконання нотаріальної дії. Документи, які втрачають правову значущість, повинні вилучатися з правового обігу та зберігатися в нотаріальних справах. Наприклад, після видачі свідоцтва про право на спадщину, що підтверджує перехід права власності на спадкове майно до спадкоємця, документи, які посвідчували право власності спадкодавця, втрачають своє значення. Можливо, для запобігання правовій невизначеності, спричиненій їхнім можливим подальшим використанням, оригінали таких документів необхідно вилучати у заінтересованих осіб і зберігати в нотаріальній справі як доказ обґрунтованості нотаріального акту. Натомість документи, що зберігають

чинність і правову вагу для подальших правовідносин, мають повертатися заінтересованим особам. Наприклад, свідоцтва про народження чи смерть можуть неодноразово використовуватися для підтвердження відповідних юридичних фактів у різних правових відносинах або провадженнях. Таким чином, виникає потреба в законодавчому закріпленні чітких підстав для вилучення нотаріусом оригіналів документів або їх повернення заінтересованим особам, щоб забезпечити правову визначеність і належне виконання нотаріальних функцій [7, с. 98].

Сучасний стан використання нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі України характеризується поступовим переходом від традиційного формально-доказового підходу до функціонально-гарантійного розуміння доказів. Нотаріальні документи, завдяки своїй юридичній природі та високому ступеню достовірності, поступово інтегруються у процесуальний механізм забезпечення доказів як особлива форма підтвердження фактів, що мають правове значення. Їхня доказова сила базується не лише на процесуальних приписах, а й на презумпції довіри до нотаріуса як уповноваженої особи, що діє від імені держави та з дотриманням принципів законності, неупередженості й об'єктивності.

Разом із тим, сучасна правозастосовна практика свідчить про недостатню процесуальну визначеність статусу нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні. У чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутні спеціальні норми, які б прямо регламентували порядок їх одержання, подання та оцінювання, що створює ризики неоднакової інтерпретації судовою практикою. У більшості випадків такі документи розглядаються судами як письмові докази, однак без належного врахування особливостей процедури їх створення, ступеня перевірки достовірності інформації та процесуального значення нотаріальної форми. Це вказує на потребу вдосконалення підходів до кваліфікації нотаріальних актів у системі кримінально-процесуального доказування, з урахуванням наявних прогалин законодавства та недоліків проєкту Закону України «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом» [182].

Важливого значення набуває також процес цифровізації нотаріальної діяльності. Впровадження електронних нотаріальних актів, єдиних електронних реєстрів та використання кваліфікованого електронного підпису розширює можливості доказування у кримінальному процесі. Електронні документи підвищують ефективність збирання доказів, а також гарантують їх автентичність, незмінність і простежуваність у цифровому середовищі. Поряд із цим, цифровізація не повинна нівелювати традиційні гарантії конфіденційності нотаріальних дій, оскільки саме вони забезпечують довіру до нотаріальної форми та збереження балансу між правами особи й інтересами правосуддя.

Перспективи розвитку полягають у формуванні цілісної концепції процесуального статусу таких документів, закріпленні їх у системі джерел доказів, а також у розширенні сфери їхнього застосування через електронні форми нотаріальних дій. У результаті нотаріально посвідчені документи можуть стати не лише інструментом підтвердження правових фактів, а й важливим елементом системи гарантій законності, достовірності та стабільності доказового процесу в умовах цифрової трансформації правосуддя.

3.2. Процесуально-правові гарантії використання нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні

У сучасній системі кримінального процесу доказування важливе місце займає належне використання документальних джерел інформації, зокрема нотаріально посвідчених документів. Такі документи мають підвищену юридичну достовірність і можуть бути використані для встановлення фактичних обставин справи. Їхня роль у слідчій діяльності проявляється не лише в наданні об'єктивної доказової інформації, а й у створенні процесуальних гарантій достовірності, що забезпечуються самим механізмом нотаріального посвідчення. Розгляд нотаріальних документів у контексті

доказової діяльності потребує звернення до поняття системи процесуального доказування, що охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів, спрямованих на формування, перевірку та оцінку доказів у кримінальному провадженні. Засоби доказування, як зазначає В.П. Гмирко, становлять матеріальну основу пізнавальної діяльності суду, забезпечуючи перевірку фактичних обставин справи й формуючи емпіричну базу для судового рішення [29, с. 99]. Аналогічну позицію підтримує М.А. Погорецький, підкреслюючи, що засоби доказування є матеріальними носіями інформації, які мають процесуальну форму та відповідають критеріям належності, допустимості й достовірності, закріпленим у статтях 86-87 КПК України [Див.: 149]. У системі процесуального доказування нотаріально посвідчені документи займають особливе місце, адже поєднують властивості офіційного джерела доказів і конфіденційного акту. З одного боку, вони володіють підвищеною доказовою силою завдяки публічній достовірності (ст. 73 Закону України «Про нотаріат»), а з іншого, підпадають під дію режиму нотаріальної таємниці (ст. 8 цього ж Закону). Така дуалістична природа зумовлює необхідність пошуку оптимального балансу між публічним інтересом у розкритті злочинів і приватним правом на захист конфіденційної інформації.

На думку В. В. Кікінчука, система засобів доказування у кримінальному процесі може бути представлена по-різному залежно від критеріїв виокремлення її складових. Зокрема, за способом доказування розрізняють засоби збирання, перевірки та оцінки доказів; за їх природою – процесуальні (слідчі, розшукові, негласні слідчі дії, заходи забезпечення кримінального провадження, витребування документів тощо), мисленнєві (аналітичні дії, пов'язані з осмисленням доказів, аналізом судової практики) та змішані, що поєднують обидва підходи. Крім того, залежно від призначення виокремлюються засоби-інструменти доказування та засоби-способи доказування [76, с. 69-70].

Таким чином, засоби доказування становлять не лише окремі елементи процесуальної діяльності, спрямованої на збирання, перевірку та оцінку доказів, а й виконують функцію структурних компонентів більш складного

правового утворення – системи процесуального доказування. Якщо засоби доказування відображають інструментально-практичний бік доказової діяльності, то система процесуального доказування репрезентує її цілісну організаційну й методологічну модель. Вона інтегрує всі елементи доказового процесу – норми, принципи, суб'єктів, об'єкти, процедури та засоби, в єдину логічну структуру, що забезпечує встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Тому систему процесуального доказування в нашій роботі ми розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних норм, принципів, суб'єктів, засобів і процедур, передбачених кримінальним процесуальним законодавством (зокрема, главою 4 КПК України), що регулюють діяльність із збирання, перевірки, оцінки та використання доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, забезпечення прав і законних інтересів його учасників, а також реалізації принципу змагальності, безпосередності, вільної оцінки доказів та недопустимості незаконно одержаних доказів.

У межах цієї системи нотаріально посвідчені документи набувають подвійного значення: з одного боку, вони є результатом процесуальної діяльності, спрямованої на підтвердження юридичних фактів; з іншого – слугують інструментом забезпечення доказів, що дозволяє гарантувати їх збереження, достовірність і використання у подальшому кримінальному провадженні. Саме така інтеграція нотаріальної форми у загальну структуру доказування свідчить про її функціональну роль у забезпеченні принципів законності, об'єктивності та справедливості судового процесу

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження питань, пов'язаних із легітимним долученням таких документів до матеріалів кримінального провадження та участі нотаріуса у кримінальному процесі, насамперед під час проведення таких процесуальних дій, як обшук та допит. Саме ці дії найчастіше стосуються пошуку, вилучення або підтвердження наявності нотаріально посвідчених документів, що можуть мати доказове значення у справі. Водночас участь нотаріуса у таких процесах породжує низку етичних, правових і процесуальних дилем: з одного боку, нотаріус є носієм

відомостей, які потенційно мають доказову цінність, а з іншого – він обмежений у своїх діях принципом збереження нотаріальної таємниці.

Актуальність цієї проблеми посилюється у зв'язку з розвитком практики досудового розслідування, де нотаріальні документи використовуються як докази факту укладення правочину, волевиявлення сторін або підтвердження юридичного статусу особи. Це вимагає від правозастосувачів збереження балансу між необхідністю отримання доказів і непорушністю професійних гарантій діяльності нотаріуса. Вирішення цього питання потребує системного підходу, що поєднує норми кримінального процесуального права, законодавства про нотаріат та положення професійної етики.

У межах дослідження доцільно розглянути процесуальні особливості допиту нотаріуса, його правовий статус як потенційного свідка та межі допустимості отримання від нього доказової інформації. Зокрема, ключовим є питання про те, в яких випадках нотаріус може або не може розголошувати відомості, отримані під час вчинення нотаріальних дій, та як це співвідноситься з інтересами кримінального правосуддя.

Для забезпечення захисту нотаріальної таємниці кримінальне процесуальне законодавство України встановлює, що нотаріуси не можуть бути допитані як свідки щодо інформації, яка становить нотаріальну таємницю, у межах кримінального провадження. Водночас питання звільнення від обов'язку давати показання осіб, уповноважених на виконання дій, прирівняних до нотаріальних, залишається неврегульованим у Кримінальному процесуальному кодексі України. Такий підхід є недоцільним, оскільки ці особи, подібно до нотаріусів, безпосередньо здійснюють дії, що мають статус, прирівняний до нотаріальних, і в процесі їх виконання отримують від довірителів конфіденційну інформацію, аналогічно до нотаріусів. Тому є підстави вважати, що на таких осіб фактично поширюється той самий обов'язок збереження таємниці, як і на нотаріусів. З огляду на те, що Закон України «Про нотаріат» не розмежовує нотаріальні дії та дії, прирівняні до них, у контексті збереження нотаріальної таємниці, перелік осіб, які звільняються від допиту як свідки, визначений у п. 3 ч. 2 ст. 65 КПК України, потребує розширення. Зокрема, до

нього слід включити не лише нотаріусів, а й інших осіб, уповноважених законом на здійснення нотаріальних чи прирівняних до них дій, для забезпечення однакового рівня захисту конфіденційної інформації [121, с. 71]. Зазначене є ще більш актуальним з урахуванням особливостей вчинення нотаріальних дій умовах воєнного стану. Так, 28 лютого 2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», відповідно до якої, зокрема, у період дії воєнного стану, за винятком довіреностей на розпорядження нерухомим майном, управління та розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, а також заповітів, довіреності військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, створених відповідно до законодавства, працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, залучених до заходів із забезпечення національної безпеки, оборони, відсічі та стримування збройної агресії іноземної держави, можуть бути посвідчені командирами (начальниками) відповідних формувань (органів) або особами, уповноваженими такими командирами (начальниками). Надалі ці заповіти та довіреності надсилаються через Генеральний штаб Збройних Сил України, Міністерство оборони, відповідні правоохоронні (спеціальні) або інші органи до Міністерства юстиції чи його територіальних підрозділів для їхньої реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей та Спадковому реєстрі. Крім того, начальник табору (установи, де функціонує дільниця) для військовополонених має право посвідчувати заповіти військовополонених [40].

Як було зазначено, нотаріус не може бути допитаний як свідок щодо інформації, що становить нотаріальну таємницю, окрім випадків, коли цього прямо вимагає особа, за дорученням якої чи щодо якої була вчинена нотаріальна дія [135]. Але КПК України не забороняє допит нотаріуса як свідка для з'ясування фактів, важливих для встановлення обставин із доказовим значенням (наприклад, для ідентифікації особи, яка зверталася по нотаріальні послуги). Це не заважає виконанню його професійних обов'язків і не суперечить нормам професійної етики. Особи, які припинили працювати нотаріусами, також не можуть бути допитані як свідки щодо відомостей, що

підпадають під нотаріальну таємницю. Це пояснюється тим, що принцип конфіденційності не має часових обмежень, що підтверджується п. 4 Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 04 жовтня 2013 р. № 2104/57 [Див.: 150, с. 346].

Натомість кримінально-процесуальне законодавство України передбачає, що лише нотаріуси не можуть бути допитані як свідки щодо інформації, яка становить нотаріальну таємницю (п. 3 ч. 2 ст. 65 КПК України) [Див.: 53, с. 881].

Відповідно до ч. 1 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України, свідком вважається фізична особа, яка володіє або може володіти інформацією про обставини, що потребують доказування в рамках кримінального провадження, і була викликана для надання показань. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 66 КПК України, свідок зобов'язаний надавати правдиві свідчення як під час досудового розслідування, так і в судовому процесі. Проте законодавець передбачив винятки для певних категорій осіб. Зокрема, ч.ч. 2, 4 ст. 65 КПК України визначають групи осіб, які мають свідоцький імунітет, тобто звільняються законом від обов'язку давати показання. У правовій доктрині цей імунітет поділяють на обов'язковий (абсолютний), коли допит таких осіб як свідків взагалі заборонено, та факультативний (відносний), коли особа має право відмовитися від показань, але за власним бажанням може їх надати. До осіб, яких не можуть допитувати як свідків, належать: захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача чи юридичної особи, щодо якої ведеться провадження, а також законний представник потерпілого чи позивача стосовно обставин, відомих їм у зв'язку з виконанням ролі представника чи захисника; адвокати щодо інформації, що становить адвокатську таємницю; нотаріуси щодо даних, які є нотаріальною таємницею; медичні працівники та інші особи, які в рамках професійних чи службових обов'язків дізналися про хворобу, медичне обстеження, огляди чи їх результати, а також про інтимне чи сімейне життя особи стосовно лікарської таємниці; священнослужителі щодо відомостей, отриманих під час сповіді; журналісти щодо конфіденційної професійної інформації, отриманої з умовою

нерозголошення авторства чи джерела; судді та присяжні стосовно обговорень у нарадчій кімнаті під час ухвалення рішення, за винятком випадків провадження щодо свідомо неправосудного вироку чи ухвали; особи, залучені до укладення та виконання угоди про примирення щодо обставин, відомих у зв'язку з цією угодою; особи, до яких застосовані заходи безпеки, стосовно справжніх даних про їхню особу; а також особи, що володіють інформацією про справжні дані про таких осіб, стосовно цих даних [150, с. 345].

Нотаріус може бути звільнений судом від обов'язку дотримання цієї таємниці у випадку смерті особи або відсутності у неї правонаступників або при неможливості зв'язатися з ними [139, с. 12], а також бути допитаний як свідок у кримінальній справі стосовно відомостей, які становлять таємницю вчинюваних нотаріальних дій, у випадку, якщо у встановленому законом порядку такі дії були визнані незаконними [139, с. 8, 138].

Отже, нотаріус належить до особливої категорії осіб, які мають свідоцький імунітет, визначений законом. Ця категорія характеризується тим, що нотаріуси звільняються від обов'язку давати показання щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, отриманих у процесі виконання їхніх професійних обов'язків. Такий імунітет є обов'язковим (абсолютним), що означає повну заборону їх допиту як свідків у цих випадках, за винятком ситуацій, коли це прямо дозволено законом (наприклад, у кримінальному провадженні за рішенням суду). Ця особливість підкреслює важливу роль нотаріусів як гарантів конфіденційності та довіри в правових відносинах, що вирізняє їх серед інших професійних груп.

Охорона нотаріальної таємниці є фундаментальним принципом нотаріальної діяльності, що забезпечує захист конфіденційної інформації, отриманої під час виконання нотаріальних дій. Відповідно до ст. 8-1 Закону України «Про нотаріат», будь-яке втручання в професійну діяльність нотаріуса, зокрема вимагання відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, є забороненим і тягне юридичну відповідальність. Проведення обшуку, виїмки чи огляду робочого місця нотаріуса (нотаріальної контори) допускається виключно на підставі та в порядку, визначеному законодавством, зокрема

Кримінальним процесуальним кодексом України. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 162 КПК, відомості, що можуть становити нотаріальну таємницю, належать до охоронюваної законом таємниці, а тимчасовий доступ до таких речей і документів (ознайомлення, копіювання чи вилучення) регулюється главою 15 КПК, зокрема ч. 2 ст. 159, яка передбачає необхідність ухвали слідчого судді або суду.

Відповідно до ч. 4 ст. 132 КПК України, при оцінці потреб досудового розслідування слід брати до уваги можливість отримання речей і документів, які можуть бути використані в судовому розгляді для встановлення обставин кримінального провадження без застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Згідно зі ст. 163 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів, а також, за наявності обґрунтованих підстав, їх вилучення, можливі лише за умови, що сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого доступу чи вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або що це необхідно для досягнення мети доступу до них [104]. Якщо такі обставини відсутні, особливо у випадку добровільного надання документів стороною чи учасником провадження, у чиєму володінні вони перебувають, немає підстав для звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема у формі тимчасового доступу до речей і документів. З процесуального погляду доступ до даних із пристроїв можливий кількома способами: 1) огляд на місці події; 2) огляд пристрою, вилученого в рамках кримінального провадження; 3) призначення та проведення судової експертизи [Див.: 82, 81, с. 533].

Повномасштабна агресія Російської Федерації та введення воєнного стану в Україні спричинили значні зміни в різних сферах суспільного життя, включаючи правозастосування в кримінальному процесі. Так, Законом України від 16.03.2022 № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» до перехідних положень КПК було

додано п. 20-7, який дозволяє під час дії надзвичайного або воєнного стану здійснювати тимчасовий доступ до речей і документів, зазначених у пп. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК, на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури [164]. Однак порядок доступу до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю (п. 3 ч. 1 ст. 162 КПК), залишився незмінним. Таким чином, навіть в умовах воєнного стану тимчасовий доступ до таких документів, включаючи можливість ознайомлення, копіювання чи вилучення, здійснюється виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, як це передбачено ч. 2 ст. 159 КПК, а не за рішенням прокурора. Такий підхід підкреслює особливе значення захисту нотаріальної таємниці як елемента забезпечення прав і свобод особи, а також гарантії стабільності правового регулювання в умовах надзвичайних обставин. Незмінність процедури доступу до нотаріальних документів відображає баланс між необхідністю ефективного розслідування кримінальних правопорушень і захистом конфіденційної інформації, що має значення для забезпечення справедливого судового розгляду [236]. Для забезпечення належного процесу витребування інформації необхідно дотримуватися наступних умов:

1. Наявність відповідної судової справи: повинна існувати відкрита цивільна, кримінальна, господарська, адміністративна справа або провадження щодо адміністративного правопорушення.

2. Процесуальне оформлення: вимога про витребування інформації має бути належним чином підготовлена та оформлена відповідно до норм галузевого процесуального законодавства.

3. Обґрунтування вимоги щодо нотаріальної таємниці: у разі витребування інформації, що становить нотаріальну таємницю, необхідно надати обґрунтування, посилаючись на конкретні обставини справи, які підлягають встановленню.

4. Забезпечення конфіденційності передачі: інформація, що належить до нотаріальної таємниці, повинна передаватися з використанням шляхів і методів, які виключають доступ до неї сторонніх осіб [9, с. 130].

Розслідування кримінальних правопорушень включає застосування пошукових дій, які допомагають виявляти джерела доказової та орієнтуючої інформації. Виявлення прихованих об'єктів, таких як знаряддя злочину, речові докази, трупи, розшукувані особи чи майно, що підлягає арешту, може здійснюватися шляхом проведення обшуку, процесуальний порядок якого регулюється ч. 3 ст. 208, ст. 223, 234–236 КПК України. Обшук є слідчою (розшуковою) дією, обґрунтованою наявними у кримінальному провадженні доказами, і полягає у примусовому обстеженні особи, її житла чи іншого майна з метою виявлення та фіксації даних про обставини вчинення злочину, пошуку знарядь правопорушення, майна, отриманого злочинним шляхом, інших речей чи документів, що мають значення для провадження, а також для встановлення місцеперебування осіб, які розшукуються. Відмінність обшуку від інших слідчих (розшукових) дій зумовлена його пошуковим і примусовим характером. Пошуковий аспект обшуку полягає в тому, що ця дія спрямована на виявлення матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із подією злочину та причетними до нього особами, що сприяє швидкому, повному та об'єктивному розслідуванню. Специфіка пошукових дій під час обшуку полягає в тому, що слідчий часто не має повної інформації про об'єкт пошуку (наприклад, знає лише його загальні характеристики) чи його точне місце розташування, тобто не завжди може точно вказати, яку саме річ чи документ шукати, де у приміщенні вона знаходиться або в кого саме [102, с. 83].

Важливим аспектом є те, що ухвали слідчих суддів про надання дозволів на обшуки приміщень нотаріусів, тимчасовий доступ до речей і документів або їх вилучення не підлягають касаційному оскарженню. Водночас Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду періодично проводить аналізи судової практики та готує огляди, зокрема щодо оскарження окремих категорій ухвал, винесених на стадії досудового розслідування, що сприяє формуванню єдиних стандартів правозастосування.

Значна увага приділяється необхідності розмежування кримінальних проваджень, у яких нотаріус підозрюється у вчиненні незаконних дій, і тих, де нотаріус не є суб'єктом правопорушення, але зберігає документи, що можуть

бути доказами вини інших осіб. У таких випадках правоохоронним органам доцільно застосовувати альтернативні заходи забезпечення кримінального провадження замість традиційного проведення до обшуків офісів чи житла нотаріусів, особливо за відсутності обґрунтованої підозри щодо них самих. Натомість, чинне законодавство не забезпечує нотаріусам такого рівня захисту, як, наприклад, адвокатам, що створює ризики для збереження нотаріальної таємниці. Посилення гарантій захисту нотаріусів могло б сприяти забезпеченню конфіденційності документів, аналогічно до захисту адвокатської таємниці. Досягнення балансу між інтересами кримінального провадження та захистом прав нотаріусів і їхніх клієнтів вимагає внесення змін до законодавства, що регулює ці питання.

В такій ситуації важливим є позиція слідчого судді як процесуальної особи, яка здійснює судовий контроль за дотриманням прав і свобод у кримінальному провадженні. Слідчий суддя покликаний запобігати зловживанням з боку правоохоронних органів на стадії досудового розслідування, забезпечуючи законність і обґрунтованість процесуальних дій. Ухвали про обшуки чи вилучення документів у нотаріусів повинні чітко визначати місце, мету та перелік документів, що підлягають вилученню. Порушення цих вимог часто призводить до необґрунтованого вилучення цілих архівів документів без визначення строків їх повернення чи обов'язку належного зберігання, що створює додаткові ризики для прав учасників провадження.

Щодо допустимості доказів, отриманих із порушенням Закону України «Про нотаріат», наголошується, що відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК України докази визнаються допустимими лише за умови їх отримання у порядку, встановленому законом. Суд, оцінюючи допустимість доказів, має ширше тлумачити норми, враховуючи не лише КПК, а й інші законодавчі акти, зокрема Закон України «Про нотаріат». Якщо документи чи реєстри були отримані з порушенням цього закону (наприклад, через заборону вилучення певних документів чи недотримання порядку їх зберігання), такі докази повинні визнаватися недопустимими [204].

Щодо проведення обшуку у кримінальному провадженні наведемо наступну практику. До Києво-Святошинського районного суду Київської області надійшло клопотання начальника відділення слідчого відділу Бучанського районного управління поліції ГУ Національної поліції в Київській області про дозвіл на проведення обшуку у кримінальному провадженні за № 12023111050004296 від 20.10.2023, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 361 Кримінального кодексу України. У клопотанні слідчого викладено дані про рапорт оперативного підрозділу кіберполіції щодо несанкціонованого втручання в роботу інформаційної системи, зокрема, змін у даних Єдиного реєстру довіреностей, держателем якого є Міністерство юстиції України, а також про результати тимчасового доступу до відомостей ДП «НАІС», отримані в рамках виконання процесуальних доручень і моніторингу інформаційних систем. На підставі зазначених матеріалів слідчий просив надати дозвіл на обшук за місцем здійснення нотаріальної діяльності з метою виявлення та вилучення комп'ютерного обладнання, носіїв електронної інформації, ідентифікаторів доступу та інших речей, які мають значення для досудового розслідування. Прокурор підтримав клопотання в судовому засіданні.

Суд, розглядаючи заявлене клопотання, виходив із положень кримінально-процесуального законодавства про підстави та порядок проведення обшуку. Зокрема, суд послався на положення статей Кримінального процесуального кодексу, які регулюють порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження та критерії, які мають бути доведені для задоволення клопотання про обшук. Відповідно до ч. 5 ст. 234 КПК України слідчий суддя зобов'язаний відмовити у задоволенні клопотання про проведення обшуку, якщо сторона, що його просить, не доведе наявності достатніх підстав вважати, що: (1) було вчинено кримінальне правопорушення; (2) відшукувані речі й документи мають значення для досудового розслідування; (3) відомості, що містяться у відшукуваних речах і документах, можуть становити докази під час судового розгляду; (4) відшукувані речі,

документи або особи знаходяться саме у вказаному в клопотанні помешканні чи іншому володінні особи. Суд також наголосив на вимозі п. 2 ч. 3 ст. 132 КПК щодо необхідності обґрунтування потреби кримінального провадження, які виправдовують втручання у конституційні права і свободи особи.

У процесі дослідження матеріалів суд встановив, що хоча в матеріалах наводяться відомості про несанкціоноване втручання в інформаційні системи і про факти формування певних реєстрів/відомостей у державних реєстрах (що підтверджується результатами тимчасового доступу до інформації ДП «НАІС»), слідчий і прокурор не підтвердили наявності достатніх підстав для твердження, що саме у зазначених місцях (місцях здійснення нотаріальної діяльності) знаходяться конкретні речі або документи, що безпосередньо пов'язуються з вчиненням кримінальним правопорушенням у обсязі, необхідному для санкціонування масштабного втручання, як обшук. Суд також констатував процесуальні недоліки в клопотанні: із матеріалів не випливало належним чином, що інші, менш інвазивні слідчі дії (витребування документів, опитування, запити до реєстрів, тимчасовий доступ до інформації в держреєстрах) були вичерпані або виявились неефективними для досягнення цілей слідства, а також не доведено реальної загрози знищення чи приховування конкретних доказів саме у місцях, які пропонувалося обшукувати. На підставі наведених процесуально-правових критеріїв суд дійшов висновку про відсутність достатніх підстав для задоволення клопотання.

Ухвалою суду з мотивів, викладених у матеріалах провадження, у задоволенні клопотання про дозвіл на проведення обшуку відмовлено. Суд послався на відповідні норми КПК (зокрема ст. 132, 234 та п. 5 ч. 234 КПК) і на те, що слідчий не довів усіх обставин, необхідних для санкціонування обшуку, зокрема необхідності втручання в права та свободи осіб у заявленому обсязі [215].

Рішення демонструє, що суди суворо застосовують критерії допустимості й обґрунтованості клопотань про обшук, особливо коли вони стосуються місць, пов'язаних із нотаріальною діяльністю та державними інформаційними

системами. З одного боку, це відображає прагнення забезпечити ефективність розслідування кіберзлочинів та злочинів, пов'язаних із реєстраційними діями; з іншого – вимагає високого рівня доказового обґрунтування необхідності застосування найінвазивніших слідчих заходів. У практичному вимірі це означає, що органи слідства повинні коректно формувати клопотання, документально фіксувати попередні слідчі дії (тимчасовий доступ, запити до реєстрів, відповіді провайдерів тощо) і вказувати конкретні підстави для висновку про місцезнаходження доказів у певному володінні, а також обґрунтовувати неможливість досягнення мети з меншим втручанням. Офіційного визначення інвазивної процедури (слідчих заходів), про що йдеться в судовому рішенні наразі відсутні і застосування універсального визначення даної категорії сприятиме вибору відповідних методів для розробки дослідження, спростить синтез доказів та покращить відстеження досліджень, допомагаючи виявляти прогалини в доказах [252].

Розглянута ухвала підтверджує, що сторона обвинувачення розглядає нотаріальні та реєстраційні документи і супутні їм електронні записи як важливе джерело доказів у кримінальному провадженні, але одночасно суди вимагають від слідства чіткої демонстрації необхідності втручання в нотаріальний обіг або в роботу держреєстрів. Стандарти оцінки таких матеріалів з боку суду включають вимоги щодо: (1) встановлення зв'язку між предметом обшуку і предметом кримінального провадження; (2) підтвердження, що відомості не можуть бути отримані іншим способом; (3) демонстрації реальної загрози знищення або приховування доказів; (4) дотримання принципу пропорційності втручання в приватні та професійні сфери. Ці підходи слугують прикладом судової практики, яка збалансовує інтереси ефективного розслідування та захисту прав третьої сторони, зокрема інституту нотаріату та користувачів державних реєстрів.

У межах правового регулювання діяльності нотаріату важливе місце посідає порядок видачі, надання тимчасового доступу та виїмки нотаріальних документів, що знаходяться на зберіганні в нотаріальних конторах, архівах чи у приватних нотаріусів. Ці процедури мають чітко визначений процесуальний

характер і підпорядковуються вимогам чинного законодавства України, зокрема нормам Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про нотаріат». Відповідне регулювання спрямоване на забезпечення балансу між захистом прав учасників кримінального провадження та збереженням цілісності нотаріальної документації, що може мати доказове значення для конкретного кримінального провадження. Згідно п. XVI Правил ведення нотаріального діловодства «Видача, тимчасовий доступ до нотаріальних документів та їх тимчасова виїмка» у контексті кримінального процесу, видача, надання тимчасового доступу до нотаріальних справ і документів або їх тимчасова виїмка допускаються виключно у випадках, передбачених законом. Такі дії здійснюються на підставі належним чином оформлених процесуальних документів, які долучаються до справи фонду, забезпечуючи прозорість і законність процедури [172]. Це дозволяє уникнути зловживань і гарантує відповідність процесуальних дій принципам законності та обґрунтованості, закріпленим у ст. 9 КПК України. Забороняється вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій, документів, переданих нотаріусу на зберігання відповідно до законодавства, а також нотаріальної печатки. Такі реєстри, документи чи печатка можуть бути надані суду виключно для огляду за вмотивованою судовою постановою і підлягають негайному поверненню після завершення огляду [188, с. 8], що забезпечує збереження їхньої цілісності та безперервність нотаріальної діяльності. У виняткових випадках, коли судовим рішенням передбачено вилучення оригіналів нотаріальних документів, ця процедура здійснюється за умови повідомлення завідувача нотаріального архіву, контори або приватного нотаріуса. При цьому обов'язково залишається засвідчена копія вилученого документа разом із копією судового рішення, що слугує підставою для виїмки. Такий підхід відповідає вимогам ст. 23 КПК України щодо дотримання процесуального порядку при отриманні доказів і гарантує захист прав осіб, чий інтереси можуть бути зачеплені внаслідок таких дій [172]. Таким чином, регулювання видачі, тимчасового доступу та виїмки нотаріальних документів у кримінальному процесі спрямоване на забезпечення їхньої доказової цінності з одночасним дотриманням процесуальних гарантій.

Це сприяє реалізації принципів законності, справедливості та захисту прав учасників провадження, а також збереженню цілісності нотаріальної документації як важливої складової правової системи. Зазначені процесуальні вимоги щодо доступу до нотаріальних документів демонструють, що законодавець приділяє особливу увагу захисту нотаріальної документації як джерела доказової інформації, встановлюючи чіткі межі втручання у сферу нотаріальної діяльності. Однак ефективність цих процедур неможлива без належного функціонування ширшої системи правових гарантій, які забезпечують стабільність, незалежність та належне виконання нотаріусами своїх повноважень.

На думку Бондарєвої М. В., гарантії нотаріальної діяльності являють собою комплекс правових засобів, які забезпечують належну реалізацію прав і виконання обов'язків усіма учасниками нотаріальних правовідносин [80, с. 79]. Ці гарантії спрямовані на захист прав заінтересованих осіб і підтримання статусу нотаріуса як суб'єкта публічної влади та незалежного юридичного посередника в нотаріальних відносинах. Отже, гарантії нотаріальної діяльності є однаково важливими для всіх суб'єктів цих відносин, оскільки запобігають порушенню їхніх прав і сприяють їх дотриманню [8].

К. Досінчук класифікує гарантії нотаріальної діяльності таким чином. До ідеологічних гарантій в Україні вона відносить наявні культурні цінності, рівень правосвідомості та правової культури населення, його розуміння та ставлення до ролі й функцій нотаріату. У цьому контексті важливою є не лише діяльність державного апарату чи відповідних установ, але й безпосередня робота нотаріусів, адже саме вони відповідають за підвищення рівня довіри суспільства. Хоча іноді трапляються випадки недобросовісного виконання обов'язків чи навіть злочинних дій, вони не повинні підривати авторитет всієї системи нотаріату. Саме тому держава має дбати про збереження високої репутації цієї інституції, щоб кожен громадянин міг повністю покладатися на її діяльність.

Особливу групу становлять спеціальні гарантії, тобто юридичні механізми та умови, які безпосередньо забезпечують функціонування нотаріальної

діяльності. У загальному сенсі до таких гарантій належать закріплені у законодавстві засоби, що гарантують реалізацію та захист прав, обов'язків і законних інтересів громадян.

Юридичні гарантії організації нотаріату в Україні передбачені Конституцією та законами України. Вони містять правові інструменти, які забезпечують організацію та ефективне функціонування нотаріальної системи. Законодавство визначає повноваження державних органів та посадових осіб у сфері організаційно-правового регулювання нотаріальної діяльності. Державні органи здійснюють контроль та методичне керівництво, надаючи роз'яснення і допомогу нотаріусам у виконанні їхніх професійних завдань.

Зокрема, Міністерство юстиції України та його територіальні підрозділи відповідають за методичне та аналітичне забезпечення нотаріальної діяльності, формують практику, регулюють її та видають відповідні роз'яснення. Правове забезпечення організації нотаріальної діяльності базується на нормативно-правових актах, головними серед яких є накази Міністерства юстиції.

Таким чином, ефективність функціонування нотаріату в Україні залежить від поєднання загальних та спеціальних гарантій, закріплених у законодавстві й реалізованих через систему уповноважених органів. Це забезпечує правове регулювання, захист, контроль та організацію нотаріальної діяльності, створюючи умови для її стабільності та авторитетності [57, с. 210-211].

Гарантії нотаріальної діяльності сприяють чіткому порядку здійснення нотаріальних дій і виконанню інших обов'язків уповноваженими особами, захищаючи законні права та інтереси як клієнтів нотаріуса, так і його самого. Вони являють собою сукупність правових і процедурних механізмів, що забезпечують належне здійснення прав і обов'язків учасниками нотаріальних правовідносин, гарантуючи законність, надійність і достовірність нотаріальних актів, а також правову стабільність у суспільстві. Гарантії відіграють ключову роль у забезпеченні правової визначеності та захисту інтересів усіх сторін. Чинне законодавство України встановлює рівні умови доступу громадян до нотаріальної діяльності та забезпечує нотаріусам однакові можливості для її

організації та здійснення, що підкріплюється державними гарантіями [261, р. 91-92].

Юридичні гарантії організації нотаріату в Україні – це передбачені Конституцією та законодавством правові інструменти, спрямовані на забезпечення належного функціонування та стабільності нотаріальної системи, а також її ефективності. Ключовим елементом підтримки діяльності нотаріату є сукупність певних гарантій (як загальних, так і спеціалізованих), а також заходи держави, які через правові норми та інструменти регулюють суспільні відносини у сфері нотаріату, забезпечуючи їх юридичне оформлення, реалізацію, контроль, захист і охорону [57, с. 211]. К. Чижмарь розглядає гарантії нотаріальної діяльності з позиції кваліфікованої юридичної допомоги як юридично значущий механізм, що забезпечує функціонування нотаріальних органів і послідовно втілюється на основі конституційного права громадян на професійну юридичну підтримку, що закріплений на законодавчому та правозастосовному рівнях. Дослідник виділяє такі складові системи гарантій нотаріальної діяльності: 1) неупередженість; 2) незалежність; 3) орієнтація виключно на Конституцію, закони, правові акти органів державної влади та місцевого самоврядування, ухвалені в межах їх повноважень, а також на міжнародні нормативні акти; 4) нотаріальна таємниця; 5) судовий захист нотаріальної діяльності [230, с. 65].

На думку М. Долинської, норми, визначені у частині 2 статті 8-1 Закону України «Про нотаріат», мають велике значення для забезпечення законності нотаріальної діяльності, оскільки вони встановлюють заборону на втручання у роботу нотаріуса, формуючи другу групу гарантій. Законодавство чітко вказує, що будь-яке втручання у діяльність нотаріуса, зокрема спроби перешкодити виконанню його обов'язків, спонукання до протиправних дій або вимагання відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, від нотаріуса, його помічників чи інших працівників, які перебувають у трудових відносинах із ним, є забороненим і передбачає відповідальність згідно із законом. При цьому втручання не обмежується лише зазначеними діями. До окремої групи гарантій належать норми, що регулюють порядок проведення обшуку, виїмки чи огляду

робочого місця нотаріуса. Проте ці норми мають певні відмінності від положень Кримінального процесуального кодексу України, наприклад, у главах 15 і 16 запроваджено нові поняття, такі як тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна. Інша група гарантій включає норми, які забороняють вилучення нотаріальних реєстрів, печатки нотаріуса, а також документів, переданих нотаріусу на зберігання [52, с. 300-303]. Зазначені законодавчі норми, що регулюють захист нотаріальної діяльності та встановлюють порядок здійснення процесуальних дій, таких як тимчасовий доступ до документів, знаходять своє відображення у судовій практиці.

Так, 7 вересня 2021 року Слідчий суддя Ленінського районного суду м. Харкова в межах кримінального провадження, відкритого за ознаками шахрайства (ч. 2 ст. 190 КК України), розглянув клопотання органу досудового розслідування про тимчасовий доступ до документів, що знаходилися у приватного нотаріуса. Підставою для звернення стало припущення, що в матеріалах, які були основою укладення двох договорів купівлі-продажу нерухомого майна в Харкові, містяться відомості, важливі для встановлення фактичних обставин злочину.

Зокрема, слідство вважало, що оригінали документів, які посвідчували угоди від 19 травня 2020 року, можуть підтвердити або спростувати факт законності правочинів та з'ясувати коло осіб, причетних до вчинення ймовірного правопорушення. Враховуючи неможливість отримати ці відомості іншим шляхом, слідчий наполягав на необхідності доступу до них і можливості їх вилучення.

Слідчий суддя, дослідивши надані матеріали, встановив, що у межах досудового розслідування кримінального провадження, внесеного до ЄРДР за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України, існує необхідність у тимчасовому доступі до речей і документів. В клопотанні слідчого зазначено, що документи, на підставі яких укладено договори купівлі-продажу нерухомого майна від 19 травня 2020 року, перебувають у володінні приватного нотаріуса та містять відомості, що можуть бути використані як докази. У разі вилучення

цих оригіналів вони матимуть значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 131 КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються для досягнення його дієвості. Пунктами 5 і 6 ч. 2 ст. 131 передбачено, що такими заходами є тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна. Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ полягає у наданні можливості ознайомитися з документами, виготовити їх копії та, за рішенням суду, вилучити їх.

Частина 5 ст. 163 КПК України визначає, що ухвала про надання тимчасового доступу постановляється у разі доведення достатніх підстав вважати, що зазначені документи перебувають у володінні відповідної особи та мають суттєве значення для встановлення обставин кримінального провадження. У поданому клопотанні ці обставини були обґрунтовані, а неможливість отримати відомості іншим шляхом підтверджена.

З огляду на викладене суд дійшов висновку, що клопотання підлягає задоволенню, а тимчасовий доступ до документів із правом вилучення їх оригіналів є необхідним для досягнення мети досудового розслідування [216].

В іншій справі (№ 759/11967/16-к) 2 вересня 2016 року Святошинський районний суд м. Києва розглянув клопотання слідчого Святошинського управління поліції, погоджене прокурором місцевої прокуратури, щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, відкритого за фактом підроблення документів, що містять ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК України. Суть клопотання полягала у наданні тимчасового доступу до оригіналів документів, що знаходилися у приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу, на підставі яких був посвідчений заповіт, згідно з яким усе майно померлого переходило іншій особі.

Підставою для подання цього клопотання стало те, що під час досудового розслідування було встановлено: після смерті громадянина, з яким раніше укладено договір довічного утримання, було заявлено про заповіт, посвідчений приватним нотаріусом. Цей документ істотно змінював порядок спадкування,

оскільки передавав майно іншому спадкоємцю, ніж було передбачено умовами довічного утримання. Потерпіла, яка здійснювала догляд і розраховувала на перехід квартири у власність на підставі договору, заявила, що за життя спадкодавець ніколи не повідомляв її про складання заповіту на користь іншої особи. Водночас право власності на зазначену квартиру вже було зареєстроване за нею на підставі договору довічного утримання.

У ході розслідування встановлено, що в листопаді 2015 року приватний нотаріус посвідчив спірний заповіт, що став предметом дослідження. Оскільки існувала обґрунтована підозра щодо підроблення цього документа, слідство наполягало на необхідності отримати доступ до оригіналів документів, які стали підставою для його посвідчення, аби перевірити їх справжність.

Суд, дослідивши матеріали та заслухавши аргументи сторін, зазначив, що відповідно до статей 131, 159–163 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів може бути надано у випадку, якщо без такого заходу існує загроза втрати або зміни документів, або якщо їх вилучення є необхідним для досягнення мети кримінального провадження. Суд підкреслив, що нотаріальні документи є важливим доказом у встановленні дійсних намірів спадкодавця та можуть підтвердити або спростувати факт підроблення.

Водночас, оцінюючи баланс між потребами слідства та захистом прав сторін, суд дійшов висновку, що повне вилучення оригіналів заповіту не є обґрунтованим. Для цілей доказування достатнім буде ознайомлення слідчого з документами та отримання завірених копій, що дозволить провести перевірку їхнього змісту та реквізитів, не порушуючи принципів збереження оригіналів у нотаріальному діловодстві.

Таким чином, ухвалою суду клопотання слідчого було задоволене частково: надано дозвіл на тимчасовий доступ до документів та отримання їх завірених копій, але у вилученні оригіналів відмовлено [218].

Аналіз цього судового рішення свідчить, що у практиці оцінки нотаріально посвідчених документів як доказів суди виходять із принципу досягнення балансу між потребами кримінального провадження та охороною стабільності нотаріального обігу. Нотаріально посвідчений заповіт, попри презумпцію його

дійсності, підлягає перевірці на предмет автентичності й може розглядатися як доказ у кримінальному провадженні. При цьому суди надають перевагу способам забезпечення доказів, що мінімізують ризики втрати чи пошкодження оригіналів, визнаючи достатніми завірені копії для досягнення цілей доказування.

Натомість, треба звернути на важливу обставину: хоча «отримання завірених копій» національний суд розглядає як досягнення балансу між потребами кримінального провадження та охороною стабільності нотаріального обігу, і, відповідно, як більш м'який засіб досягнення цілей доказування, Європейський суд з прав людини дійшов іншого висновку. Так в *M.N. and Others v. San Marino* Суд зазначив, що копіювання є способом отримання, а отже і вилучення інформації, незалежно від того, що оригінальний носій даних залишився на місці. Крім того, у даному випадку копіювання призвело до отримання та самостійного зберігання відповідних даних органами влади [249]. Так, у 2009 році в Італії було розпочато кримінальне провадження проти групи осіб (крім заявників у цій справі), яким інкримінували, зокрема, участь у злочинній змові, відмивання коштів, зловживання службовим становищем у сфері фінансових операцій, розтрату, ухилення від сплати податків і шахрайство.

Згідно з матеріалами справи, пан Е.М.П. організував, фінансував і керував прямо чи опосередковано мережею компаній, розташованих у кількох державах (Сан-Марино, Італія, Мальта, Португалія (Мадейра) та Вануату). Усі вони були пов'язані з компанією *San Marino Investimenti S.A. (S.M.I.)*, яка, за даними слідства, належала пану Е.М.П. і використовувалася для проведення інвестиційних і фідучіарних операцій, що дозволяли італійським клієнтам легалізувати кошти, здобуті злочинним шляхом. Це здійснювалося шляхом застосування подвійної системи фідучіарних доручень, яка приховувала справжнє походження грошових коштів.

Особи, обвинувачені у справі, підозрювалися у наданні інвестиційних послуг без відповідної реєстрації та фінансових дозволів, як того вимагає італійське законодавство.

У межах розслідування, 8 травня 2009 року органи прокуратури Риму звернулися до судових органів Сан-Марино із запитом про міжнародну правову допомогу (на підставі ст. 29 Двосторонньої конвенції про дружбу і добросусідство між Італією та Сан-Марино 1939 р.) для отримання документів та проведення обшуків у банках, фідучіарних інститутах і трастових компаніях Сан-Марино.

27 листопада 2009 року суддя першої інстанції Сан-Марино (Commissario della Legge) задовольнив це клопотання, визнавши, що зазначені злочини караються також і за законодавством Сан-Марино. У рішенні суд зобов'язав провести розслідування щодо всіх банків, фідучіарних і трастових компаній Сан-Марино з метою вилучення копій документів, зокрема банківських виписок, чеків, фідучіарних розпоряджень та електронного листування, які стосувалися рахунків, пов'язаних із компанією S.M.I. або особами, що фігурували в ухвалі.

Суд постановив, що зібрані документи мають бути скопійовані, а оригінали повернуті власникам; у випадку виявлення відповідної інформації керівники банківських установ повинні протягом двадцяти днів передати копії документів до Агентства фінансових розслідувань, яке, у свою чергу, негайно повідомляло італійські органи влади. Також передбачалося створення копій електронних носіїв, їхнє опечатування та зберігання під контролем судової поліції.

Уряд заперечував порушення ст. 8 Конвенції, стверджуючи, що фактичного «вилучення» документів не було – лише їх копіювання та повернення. Вони наголошували, що не відбулося обшуків у приватних помешканнях чи офісах заявників, а отримані копії мали суто інформаційний характер і не стосувалися особистого життя. На думку уряду, такі банківські документи не підпадають під захист ст. 8, оскільки не є «інтимними» та не впливають на соціальну ідентичність особи.

Суд, однак, зазначив, що будь-яка інформація, отримана з банківських документів, становить особисті дані, незалежно від того, чи є вони «чутливими». Суд наголосив, що поняття «приватного життя» охоплює не

лише сферу особистого, але й професійного чи підприємницького життя (справа *Amann v. Switzerland*, 2000 p.). Отже, у даній справі втручання в приватне життя мало місце.

Суд підтвердив, що застосування ст. 8 Конвенції до вилучення (чи копіювання) професійних документів і персональних даних неодноразово визнавалося у попередніх справах (*Niemietz v. Germany*, 1992 p.; *Crémieux v. France*, 1993 p.; *Bernh Larsen Holding AS and Others v. Norway*, 2013 p.).

Зберігання або передача інформації, що стосується приватного життя особи, навіть без вилучення оригіналів, становить втручання у право на повагу до приватного життя у розумінні ст. 8 Конвенції.

Тому Європейський суд дійшов висновку, що саме копіювання банківських даних – виписок, чеків, фідуціарних документів і електронної кореспонденції та їхнє подальше зберігання органами влади є формою «вилучення» і становить втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції [249].

Розглянута судова практика засвідчує важливість нотаріально посвідчених документів як доказів у кримінальному процесі. Вони набувають особливого значення у випадках, коли від їх достовірності та змісту залежить підтвердження або спростування факту правочину, а також можливість ідентифікації причетних осіб. Суди при цьому орієнтуються на стандарти допустимості та належності доказів, закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві, підкреслюючи, що нотаріальні документи можуть мати доказове значення лише за умови забезпечення їх автентичності та дотримання вимог процесуальної процедури доступу. Це формує єдиний підхід до оцінки нотаріально посвідчених актів як джерел доказів, які мають не лише формальну юридичну силу, але й змістовну цінність для з'ясування істини у кримінальному провадженні.

На підставі наукового аналізу та судової практики можна сформулювати наступну систему критеріїв належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах,

сформульовану з урахуванням вимог Кримінального процесуального кодексу України та спеціального законодавства про нотаріат.

1. Належність відомостей, що містяться в нотаріально посвідчених документах, у кримінальному процесі визначається їх зв'язком із предметом доказування та здатністю підтверджувати або спростовувати обставини, які підлягають встановленню відповідно до статті 91 КПК України.

До критеріїв належності слід віднести:

- предметну релевантність, тобто відомості, зафіксовані в нотаріально посвідченому документі, повинні прямо або опосередковано стосуватися обставин кримінального правопорушення, особи підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, характеру та розміру шкоди або інших юридично значущих фактів;

- документ має містити відомості, які можуть бути використані для підтвердження або спростування конкретної процесуальної версії, елементів складу кримінального правопорушення чи обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність;

- у нотаріально посвідченому документі повинні бути відображені саме ті факти чи правовідносини, які породжують, змінюють або припиняють цивільні, сімейні, майнові чи інші правові наслідки, що мають значення для кримінального провадження.

- відомості повинні перебувати у часовому або причинно-наслідковому зв'язку з подією кримінального правопорушення або процесами, що безпосередньо передували чи настали внаслідок його вчинення.

2. Допустимість відомостей, що містяться в нотаріально посвідчених документах, визначається законністю способу їх створення, посвідчення, отримання та залучення до кримінального провадження, відповідно до статей 84, 86, 87 КПК України та Закону України «Про нотаріат».

До критеріїв допустимості належать:

- законність нотаріального посвідчення, тобто документ повинен бути створений або посвідчений нотаріусом у межах його компетенції, з дотриманням вимог матеріального та процесуального нотаріального

законодавства, включно з правилами встановлення особи, перевірки волевиявлення та форми документа.

- процесуальна законність отримання документа – витребування, тимчасовий доступ, вилучення або долучення нотаріально посвідченого документа до матеріалів кримінального провадження повинні здійснюватися у порядку, передбаченому КПК України, із дотриманням судового контролю у випадках, визначених законом.

- отримання документа не повинно супроводжуватися незаконним розголошенням нотаріальної таємниці; обмеження такої таємниці допускається лише на підставі закону, за наявності процесуальної необхідності та з дотриманням принципу пропорційності.

- документ визнається допустимим лише за умови, що під час його одержання та використання не було порушено права особи, гарантовані Конституцією України, КПК України та міжнародними договорами, інакше застосовується доктрина «плодів отруйного дерева».

3. Достовірність відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, характеризує ступінь відповідності відображеної в них інформації об'єктивній дійсності та оцінюється судом у сукупності з іншими доказами.

До основних критеріїв достовірності слід віднести:

- презумпцію формальної достовірності нотаріального посвідчення;
- наявність усіх обов'язкових реквізитів, підписів, печаток, відсутність виправлень або ознак фальсифікації підвищує ступінь достовірності відомостей.

- достовірність нотаріально посвідченого документа підтверджується або спростовується шляхом співставлення його змісту з показаннями, висновками експертів, речовими та іншими письмовими доказами.

- перевірюваність зафіксованих відомостей.

Таким чином, належність, допустимість і достовірність відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, формують взаємопов'язану систему критеріїв, яка дозволяє забезпечити баланс між

підвищеною доказовою цінністю нотаріальних документів і необхідністю їх критичної процесуальної оцінки в кримінальному провадженні.

Аналіз практики ЄСПЛ у справі *M.N. and Others v. San Marino* дає можливість зробити висновок, що підхід Суду до втручання у сферу приватного життя при доступі до професійних і фінансових документів однаково застосовний і до нотаріально посвідчених документів. Незважаючи на те, що українські суди часто розглядають отримання завірених копій нотаріальних документів як м'якіший захід порівняно з вилученням оригіналів, логіка ЄСПЛ демонструє інше розуміння. Суд прямо наголошує, що копіювання документів є формою їх вилучення, оскільки надає державним органам можливість самостійно зберігати інформацію та отримувати до неї повний доступ, незалежно від того, чи залишився оригінал на місці. Крім того, ЄСПЛ підкреслює, що будь-які дані, отримані з банківських чи інших професійних документів, є елементом приватного життя особи у розумінні статті 8 Конвенції. Цей підхід ґрунтується на сталій практиці Суду, зокрема у справі *Niemietz v. Germany* (огляд під час обшуку адвокатських документів (п. 37) [250] підтверджено, що збирання, копіювання та зберігання таких даних становить втручання у приватне життя. Нотаріальні документи містять не менш значущу, а інколи ще більш чутливу інформацію, пов'язану як із приватним, так і з професійним життям особи, та перебувають під особливим режимом конфіденційності. Тому немає підстав вважати, що щодо нотаріально посвідчених документів ЄСПЛ застосує інший, «м'якший» стандарт. Навпаки, за аналогією з банківськими документами, копіювання нотаріальних документів також буде розцінюватися Судом як втручання у приватне життя, що вимагає дотримання суворих критеріїв законності, легітимної мети, необхідності та пропорційності. Відтак можна стверджувати, що позиція ЄСПЛ щодо банківських документів із високою ймовірністю поширюватиметься й на нотаріально посвідчені документи, а отже навіть копіювання таких документів у межах кримінального провадження потребуватиме належного обґрунтування та суворого контролю з боку суду.

Таким чином, у науковій площині проблема участі нотаріуса у кримінальному провадженні набуває багатогранного характеру: з одного боку, за певних умов він зобов'язаний співпрацювати з органами досудового розслідування, а з іншого – зберігати професійну таємницю та захищати права учасників нотаріального процесу. Це створює правову дилему, вирішення якої вимагає системного підходу, узгодженості законодавчих норм та уніфікації практики

3.3. Правові межі доступу до нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні: національна практика та стандарти ЄСПЛ

У сучасних умовах зростає значення нотаріальної діяльності як елемента правової системи, спрямованого на забезпечення стабільності цивільного обороту та захист прав учасників правовідносин. Нотаріат відіграє дедалі більшу роль у системі захисту прав людини і громадянина. Предметом нотаріальних дій часто виступає нерухомість чи інше майно значної вартості, що зумовлює високі ризики протиправного втручання, зокрема підробки документів. Нотаріуси, не маючи технічних чи процесуальних можливостей для перевірки автентичності усіх поданих документів, фактично опиняються між обов'язком вчиняти нотаріальні дії та потребою забезпечення їх достовірності. Це створює проблемне поле, яке потребує наукового аналізу та законодавчого уточнення.

Завданням нотаріату є забезпечення сталого розвитку практики належного застосування норм чинного законодавства, зокрема в сферах цивільного, сімейного, земельного та інших галузей права, здійснення нотаріальної діяльності на законних засадах із високою якістю, а також гарантування захисту прав і свобод людини та громадянина [115, с. 10]. І, відповідно, нотаріальна діяльність, як окремий вид юридичної діяльності, шляхом застосування низки правових інститутів через здійснення нотаріальних дій забезпечує реалізацію прав та інтересів громадян і юридичних осіб, сприяючи захисту їхніх законних інтересів [72, с. 126]. Нотаріуси засвідчують

різноманітні факти, угоди, доручення, достовірність підписів, пред'являють чеки до платежу, займаються спадковими справами, роз'яснюють громадянам і юридичним особам їхні права, обов'язки та наслідки недобросовісного виконання умов, зазначених у документах, а також виконують інші дії, що допомагають громадянам реалізовувати свої права та законні інтереси, передбачені Конституцією України [206, с. 304].

Наукова дискусія концентрується навколо питання балансу між потребами кримінального провадження та обов'язком нотаріуса забезпечити конфіденційність інформації. У практиці зустрічаються численні випадки спроб вилучення нотаріальних архівів, печаток, документів із невизначеним предметом, що суперечить принципу правової визначеності та гарантіям нотаріальної таємниці. З метою вироблення узгодженої правозастосовної практики Нотаріальною палатою України ініціювались круглі столи та науково-практичні обговорення із залученням представників органів юстиції, прокуратури, адвокатури та правоохоронних органів. У ході цих дискусій вироблено єдину позицію щодо недопустимості вилучення нотаріальних реєстрів та печаток, однак на практиці такі порушення досі трапляються.

Не менш актуальним є питання правового статусу нотаріуса при вчиненні ним реєстраційних дій. У науковій літературі висловлюється думка про необхідність поширення положень про нотаріальну таємницю не лише на безпосередньо нотаріальні, але й на реєстраційні дії. Така позиція вимагає внесення змін до ст. 8 Закону України «Про нотаріат», оскільки чинна редакція допускає різні тлумачення [14, с. 54-55].

Тому постає необхідність осмислення такої категорії, як «баланс між потребами кримінального провадження та охороною стабільності нотаріального обігу». Вона відображає співвідношення двох ключових цінностей: з одного боку, ефективності досудового розслідування та судового розгляду, які потребують збирання, дослідження і належного використання доказів; з іншого – забезпечення правової визначеності й довіри до нотаріальних актів, що виступають інструментом цивільного обігу та мають підвищений ступінь доказової сили. Сучасне кримінальне право є окремою

галуззю, що втілює систему соціальних норм, узгоджених на основі культурних цінностей. Воно спрямоване на захист особистих, суспільних, матеріальних і духовних цінностей, які є частиною культурної спадщини. Реалізація цих норм передбачає застосування кримінально-правових заходів, спрямованих на відновлення стану, що існував до вчинення правопорушення, та відображає впорядкованість суспільного життя через справедливе ставлення до особи, яка вчинила злочин, потерпілих та інших учасників правовідносин, що виникають у зв'язку з суспільно небезпечним діянням, визнаним кримінально протиправним [84, с. 133-134]. Кримінальне право від моменту свого зародження та в процесі еволюції прагне до гармонізації інтересів між державою, яка регулює відносини, що виникають у зв'язку з учиненням злочинів і мають виразний публічний характер, особою, яка виступає суб'єктом цих відносин як правопорушник або потерпілий, а також суспільством на мікро- (сім'я, соціальна група) та макрорівні (населення, народ), що зацікавлене в безпеці та правопорядку. При цьому зміщення пріоритетів на користь людини та суспільства, чий права та інтереси переважають над державними в процесі балансування, варто розглядати як сучасний вектор розвитку українського суспільства, орієнтованого на гуманістичні європейські цінності [83, с. 6-7].

Збирання доказів, як кримінальний процесуальний аспект, завжди супроводжується використанням криміналістичних засобів, методів та способів (криміналістичне забезпечення), тобто охоплює і криміналістичний аспект. Поєднання цих двох аспектів забезпечує не лише отримання очікуваного результату слідчим, що виступає ключовою фігурою в цьому процесі, але і дотримання ним прав та свобод людини [63, с. 97]. Оскільки Європейський суд з прав людини уповноважений тлумачити норми Європейської конвенції з прав людини, протоколи до неї, а відповідні рішення є прецедентами для нашої держави, то ті позиції Європейського суду з прав людини, які він висвітлює у своїх рішеннях, за змістом також можна вважати європейськими стандартами [26, с. 196-197]. Відповідно, Європейський суд з прав людини наголошує на необхідності оцінювання пропорційності, які дадуть державним органам змогу

збалансувати інтереси особи та держави і врахувати особливості кожного конкретного випадку [109, с. 60].

Тому потрібно підтримувати рівновагу між протидією злочинності та захистом прав людини, зокрема права на свободу й особисту недоторканність, щоб не допустити порушення засад правової держави [210, с. 82]. Нотаріальні акти відіграють важливу роль у забезпеченні реалізації прав і свобод людини, виступаючи обов'язковою формою фіксації результатів нотаріальних дій. До ключових характеристик, що вирізняють нотаріальний акт серед інших правових актів, належать: юридична сила, що забезпечує його обов'язковість і визнання; автентичність, яка гарантує достовірність і справжність документа; законність, що передбачає відповідність акта нормам чинного законодавства; обґрунтованість, яка базується на фактичних і правових підставах; а також індивідуалізованість, що відображає унікальність конкретного акту для певної ситуації чи особи [21, с. 156].

Про баланс між захистом громадянських прав та ефективним виконанням завдань правоохоронних органів пишуть Є. Писаревський та В. Кіяниця [144, с. 214]. Забезпечення балансу інтересів учасників кримінального провадження вимагає чіткої юридичної та соціальної основи. Верховенство права є ключовим правовим стандартом для досягнення справедливого балансу інтересів сторін правовідносин, що потребує подальшого вивчення та аналізу його впливу на суспільні відносини, зокрема у сфері кримінального процесу [237, с. 244].

У науковій літературі спостерігається дискусія щодо меж розкриття нотаріальної таємниці. З одного боку, абсолютність її збереження є фундаментальною вимогою, без якої неможливе забезпечення довіри клієнтів до нотаріуса. З іншого боку, на практиці виникають ситуації, коли розкриття окремих відомостей є необхідним для захисту прав осіб, у тому числі в рамках кримінального провадження чи цивільного спору. Ця колізія породжує проблему пошуку балансу між приватними інтересами та суспільною потребою у доступі до інформації. Вимога щодо забезпечення нотаріальної таємниці передбачає насамперед створення умов, за яких зміст нотаріальних дій залишається

доступним виключно для учасників відповідного процесу. Це означає, що вчинення нотаріальних дій має відбуватися виключно в присутності заінтересованих осіб, а за потреби – за участі осіб, які надають їм сприяння або сприяють виконанню нотаріальної дії (наприклад, представників, перекладачів чи осіб, які виконують підпис замість заінтересованих суб'єктів). Водночас розкриття інформації представнику особи, безпосередньо задіяної в процесі, не вважається порушенням нотаріальної таємниці. Проте відсутність належного нормативного врегулювання питань суб'єктного складу нотаріального процесу в цілому, а також інституту представництва та переліку документів, що підтверджують повноваження представника в нотаріальній справі, призводить до виникнення правових колізій та судових спорів, спрямованих на їх розв'язання [9, с. 121].

Інформація, що становить професійну таємницю, є доступною особам, які отримали її в процесі виконання професійних обов'язків, зокрема адвокатам, нотаріусам чи медичним працівникам. Ці особи мають імунітет свідка, передбачений ст. 65 КПК України, що забороняє їх допит як свідків без згоди особи, яка довірила їм таку інформацію. Клієнти передають конфіденційні дані, розраховуючи на їх нерозголошення без їхньої згоди. Проте сторони кримінального провадження нерідко намагаються отримати таку інформацію через заходи забезпечення, наприклад, шляхом тимчасового доступу до документів, що містять професійну таємницю, обходячи імунітет свідка. Це порушує право особи на конфіденційність, яке вона очікувала зберегти. Тимчасовий доступ до таких документів допустимий лише за умови, що інформація вже була отримана під час досудового розслідування, відома сторонам і необхідна виключно для забезпечення ефективності провадження, наприклад, для збереження доказів чи проведення експертиз [202, с. 185]. Зазвичай довірительом такої інформації є не підозрюваний, а сторонні особи. Хоча особа, яка володіє документами, може брати участь у розгляді клопотання про доступ, її присутність не є обов'язковою, а довіритель інформації часто не знає про такий розгляд. Для забезпечення балансу між публічними та приватними інтересами, а також для оцінки необхідності втручання в права

особи в демократичному суспільстві, до розгляду клопотання про тимчасовий доступ до документів із професійною таємницею необхідно залучати довірителя інформації. Його позиція має бути врахована судом при ухваленні рішення. Таким чином, для захисту права особи на конфіденційність інформації захід забезпечення у вигляді тимчасового доступу до документів із професійною таємницею слід застосовувати лише для забезпечення ефективності провадження, обов'язково враховуючи думку довірителя при вирішенні клопотання, щоб уникнути порушення його прав [121, с. 53-54].

Тимчасовий доступ до речей і документів є одним із найпоширеніших заходів забезпечення кримінального провадження, що зумовлено не лише його роллю як ключового інструменту формування доказової бази, а й певною легковажністю в його застосуванні: такий захід часто сприймається як такий, що не здатен спричинити суттєвого втручання в права особи. Це підтверджується й обмеженим правом на оскарження ухвали слідчого судді про надання тимчасового доступу, передбаченим ч. 1 ст. 309 КПК України, яке допускається лише у виняткових випадках, зокрема, коли йдеться про вилучення речей і документів, необхідних для провадження підприємницької чи іншої діяльності. Проте чи справді серйозне втручання в права виникає виключно в цих ситуаціях? Для відповіді на це питання необхідно звернутися до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Суд неодноразово розглядав питання доступу до речей і документів у межах кримінального провадження, і кваліфікація такого доступу як втручання в права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), залежить від характеру інформації чи речей, до яких надається доступ. Зазвичай у справах, що розглядалися ЄСПЛ, йшлося про доступ до даних про з'єднання абонента (див. рішення у справах *Malone v. The United Kingdom*, заява № 8691/79; *Ben Faiza v. France*, заява № 31446/12), інформацію про стан здоров'я (*L.N. v. Latvia*, заява № 52019/07; *Avilkina and Others v. Russia*, заява № 1585/09) та банківську інформацію (*M.N. and Others v. San Marino*, заява № 28005/12). Оскільки така інформація безпосередньо стосується приватного життя особи та становить

чутливі персональні дані, її отримання, на думку ЄСПЛ, є втручанням у права, захищені статтею 8 Конвенції [Див.: 10].

У цих та інших рішеннях, зокрема в узагальненні практики у справі *Roman Zakharov v. Russia* (заява № 47143/06), ЄСПЛ сформулював вичерпний перелік вимог, яким має відповідати таке втручання: доступ ґрунтується на законі; положення закону повинні бути доступними, чіткими та передбачуваними; рішення про доступ підлягає судовому контролю; особа має можливість навести свої аргументи в суді; ухвала суду є належно обґрунтованою; ухвала чітко визначає обсяг доступу (конкретні документи, дані); особа володіє ефективними засобами захисту, включно з оскарженням і компенсацією; доступ обмежується лише необхідною для розслідування інформацією; отримана інформація належно фіксується, зберігається та захищається від модифікації, знищення чи несанкціонованого поширення; інформація знищується негайно після втрати в ній потреби. Недотримання цих вимог тягне за собою визнання ЄСПЛ порушення статті 8 Конвенції. Особливо поширеним порушенням є надання доступу до інформації без окремої ухвали слідчого судді. Наприклад, під час обшуку житла чи офісу, санкціонованого судом, мобільні телефони вилучаються як тимчасово вилучене майно (ст. 168 КПК України), після чого на них накладається арешт, і правоохоронці вважають це достатньою підставою для використання вмісту телефону. Більше того, відсутність пароля часто трактується як дозвіл на безперешкодне використання даних. Проте ані ухвала про обшук, ані ухвала про арешт не надають автоматичного права на доступ до інформації, оскільки в них не досліджується питання законності та необхідності таких дій. ЄСПЛ у справі *Hambardzumyan v. Armenia* (заява № 43478/11, пп. 65-66) визнав порушенням статті 8 Конвенції надто широке тлумачення судових рішень, що дозволяє вчиняти дії, не передбачені ними чітко. Наявність чи відсутність пароля не має значення: перегляд, копіювання та використання даних є втручанням у приватне життя. Єдиним законним шляхом є отримання окремої ухвали суду з чітким

визначенням обсягу доступу. Її відсутність автоматично робить отриману інформацію недопустимим доказом (ст. 87 КПК України) [Див.: 10].

У межах кримінального процесу виникають ситуації, коли оригінали нотаріальних документів необхідні для перевірки їхньої автентичності або виявлення ознак підроблення. Однак безконтрольне вилучення таких документів може порушити сталість нотаріального обігу, адже оригінали повинні залишатися у нотаріальному архіві для гарантування доступності та захисту прав усіх учасників цивільних відносин. Тому судова практика прагне виробити компроміс: надавати доступ до нотаріальних документів у спосіб, що дозволяє досягти процесуальної мети кримінального провадження, але без створення загроз для функціонування нотаріальної системи.

Така категорія відображає не лише процесуальне рішення, а й більш загальне правове явище – поєднання принципу ефективності правосуддя та принципу правової визначеності. Вона спрямована на забезпечення гармонійної взаємодії кримінального та цивільного процесів, де нотаріальний акт одночасно виступає і доказом у кримінальній справі, і гарантією стабільності майнових прав у цивільному обороті. При чому система правосуддя є ключовим елементом демократичної держави. Вона підтримує рівновагу між інтересами держави та правами людини, сприяючи правовій стабільності та утвердженню верховенства права [130, с. 48].

Баланс між потребами кримінального провадження та охороною стабільності нотаріального обігу – це принципово-правова категорія, що виражає оптимальне співвідношення між необхідністю забезпечення ефективності кримінального переслідування шляхом отримання та перевірки доказів і вимогою збереження непорушності та правової визначеності нотаріальних актів як елементів цивільного обігу (див. табл. 3).

Таблиця 3. Баланс між потребами кримінального провадження та охороною стабільності нотаріального обігу

Елемент балансу	Реалізація на практиці
Обмеження у вилученні оригіналів	Доступ здебільшого надається у формі ознайомлення та видачі завірених копій, а не вилучення.
Пріоритет автентичності та визначеності	Збереження оригіналів у нотаріальних архівах як гарантія стабільності цивільних прав.
Процесуальні гарантії доступу	Доступ до документів здійснюється виключно на підставі ухвали суду.
Принцип пропорційності	Засоби доступу обираються так, щоб досягти цілей слідства і мінімізувати втручання у нотаріальний обіг.

У сучасній юридичній науці та практиці одним із найбільш дискусійних питань постає визначення меж доступу до нотаріальної таємниці та вироблення розумного балансу між потребами досудового розслідування і захистом прав та свобод громадян. Ця проблематика охоплює кілька взаємопов'язаних аспектів: порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно нотаріусів, особливості їхнього правового статусу, врегулювання колізій між кримінальним процесуальним і нотаріальним законодавством, гарантії захисту нотаріальної діяльності та забезпечення стабільності нотаріального обігу.

Наукова дискусія концентрується навколо кількох ключових положень. По-перше, звертається увага на суперечність між статтею 8 Закону України «Про нотаріат», яка закріплює принцип збереження нотаріальної таємниці, та статтею 93 КПК України, що передбачає можливість отримання доказів у кримінальному процесі. Вирішення цієї колізії вбачають у пріоритетності

спеціальних норм нотаріального законодавства, що забезпечує вищий рівень гарантій охоронюваної законом таємниці.

По-друге, наголошується на необхідності чіткого розмежування понять «нотаріальна таємниця» та «таємниця вчинення нотаріальних дій», які, попри схожість, мають різне змістове наповнення. З цим пов'язана й проблема законних підстав доступу правоохоронних органів до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, а також процедурних гарантій, які унеможливають свавільне втручання у професійну діяльність нотаріуса.

Додатковою проблемною площиною є питання вилучення та зберігання нотаріальних архівів. Відомо, що архів нотаріуса належить державі та перебуває у користуванні нотаріуса у зв'язку з виконанням професійних обов'язків. Тому вилучення архівних матеріалів або їх пошкодження створює загрозу стабільності нотаріального обігу, а нормативна невизначеність строків повернення вилучених документів та відповідальності за їх збереження потребує додаткового законодавчого врегулювання.

Не менш дискусійним є процесуальний статус нотаріуса у кримінальному провадженні. Він може одночасно виступати і як особа, у володінні якої перебувають документи, і як суб'єкт, стосовно якого здійснюються слідчі дії. Це породжує ризик обмеження його права на захист, адже чинне законодавство не надає можливості оскаржувати ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. Така ситуація вимагає зміни КПК України для надання нотаріусу чітко визначеного процесуального статусу.

Особливої уваги потребує практика визнання доказів недопустимими у випадках, коли вони були отримані з порушенням правил доступу до нотаріальної таємниці. Це положення напряду співвідноситься з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 6, 8, 13), яка гарантує право на справедливий суд, повагу до приватного життя та ефективний засіб правового захисту.

Таким чином, наукова дискусія зводиться до пошуку ефективної моделі правового регулювання, яка б забезпечувала баланс між інтересами досудового розслідування та гарантіями професійної незалежності нотаріуса [23].

Щоб продемонструвати різноманіття правових підходів до регулювання питання доступу до нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі, доцільно здійснити порівняльний аналіз положень кримінального процесуального та нотаріального законодавства України, а також практики Європейського суду з прав людини. Такий аналіз дозволяє виявити колізії та спільні риси, визначити сильні й слабкі сторони чинного регулювання та окреслити напрями для його вдосконалення. У цьому контексті особливу увагу слід приділити питанням доступу до нотаріальної таємниці, правовому статусу нотаріуса, процедурі вилучення документів, гарантіям прав осіб та наслідкам недотримання процесуальних вимог. Узагальнені результати такого аналізу відображені в таблиці «Порівняння підходів до доступу та оцінки нотаріально посвідчених документів» (див. табл. 4).

Таблиця 4. Порівняння підходів до доступу та оцінки нотаріально посвідчених документів

Критерій	КПК України	Закон України «Про нотаріат»	Практика ЄСПЛ
Доступ до документів	Ст. 93 КПК: право сторони кримінального провадження збирати докази, у т.ч. шляхом тимчасового доступу до речей і документів.	Ст. 8: нотаріус зобов'язаний зберігати нотаріальну таємницю, розкриття допускається лише у випадках, прямо передбачених законом.	Вимога пропорційності: втручання у право на приватність (ст. 8 Конвенції) допускається лише, якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві та відповідає законній меті.
Правовий статус нотаріуса	Може бути учасником процесу як свідок чи особа, у володінні якої перебувають документи.	Нотаріус – незалежна уповноважена особа, яка діє від імені держави; зобов'язаний зберігати архів та таємницю.	Важливість професійної незалежності нотаріуса визнається як складова гарантій верховенства права.

Критерій	КПК України	Закон України «Про нотаріат»	Практика ЄСПЛ
Процедура вилучення документів	Ст. 159–163 КПК: можливість тимчасового доступу, у виняткових випадках – вилучення.	Вилучення можливе лише за мотивованим рішенням суду; архів належить державі, а не нотаріусу.	Суд наголошує на забороні свавільного вилучення та вимозі «трискладового тесту» (законність – легітимна мета – необхідність).
Гарантії прав особи	Можливість оскарження незаконних дій під час розслідування, але статус нотаріуса не завжди чітко визначений.	Ст. 8-1: гарантії незалежності нотаріальної діяльності, відповідальність за збереження архіву.	Принципи ст. 6 і 13 Конвенції: право на справедливий суд і ефективний засіб правового захисту; будь-яке порушення таємниці повинно мати правову перевірку.
Наслідки порушення процедури	Докази, отримані з порушенням вимог КПК, визнаються недопустимими.	Втручання у нотаріальну діяльність без законних підстав може тягти дисциплінарну й кримінальну відповідальність.	ЄСПЛ визнає порушення права на справедливий суд у разі використання доказів, здобутих незаконно або без гарантій захисту прав особи.

Правові межі доступу до нотаріально посвідчених документів у кримінальному провадженні визначаються принципом пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке владне втручання відповідало трьом послідовним критеріям. Перший критерій – доречність – передбачає, що обраний засіб (наприклад, вилучення нотаріального акта) об’єктивно здатний досягти легітимної мети, яка чітко визначена законом і впливає з конституційних цінностей; при цьому заборонені засоби (провокація, катування, примус до самозвинувачення тощо) виключаються априорі, а мета доступу, наприклад встановлення автентичності заповіту в справі про шахрайство, має бути належно обґрунтованою, з доведенням, що нотаріальний документ містить інформацію, яка має прямий і вирішальний характер для доказування складу злочину. Другий критерій – необхідність і достатність – вимагає вибору

найменш обмежувального засобу серед усіх ефективних альтернатив, наприклад замість повного вилучення оригіналу нотаріального акта, що порушує принцип нотаріальної таємниці та права спадкоємців, можливе отримання анонімізованої копії, виїмка лише релевантних фрагментів або судовий запит на огляд без передачі документа, а якщо існує можливість отримати аналогічну інформацію з інших джерел (реєстр, свідчення сторін, банківські виписки), доступ до нотаріального акта стає необґрунтованим. Третій критерій – принцип балансування: пропорційність у вузькому сенсі полягає в балансуванні збитку і вигоди за німецькою моделлю практичної конкорданції, де обмеження не повинно посягати на сутність права і не має призводити до втрати його реального змісту; у контексті нотаріальних документів збиток включає порушення нотаріальної таємниці (ст. 8 Закону України «Про нотаріат»), ризик розголошення конфіденційних даних (медичних, сімейних, комерційних) і втрату довіри до інституту нотаріату, тоді як вигода охоплює суспільний інтерес у розкритті злочину, захист прав потерпілих і запобігання безкарності, причому баланс вважається несправедливим, якщо доступ надано до всього документа, хоча потрібен лише один абзац, інформація вже доступна в іншій формі або обмеження не пропорційне тяжкості злочину. Баланс є справедливим за умови, що обмеження не посягає на саму сутність права і не призводить до втрати його реального змісту [213, с. 7].

Конституція України імпліцитно відображає принцип пропорційності у ст. 34 (обмеження права на свободу думки і слова лише законом в інтересах національної безпеки, громадського порядку тощо), ст. 35 (обмеження свободи світогляду і віросповідання лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей) та ст. 39 (обмеження права на мирні зібрання лише за рішенням суду в інтересах національної безпеки та громадського порядку), що корелює з ч. 3 ст. 8 Конституції про норми прямої дії та ст. 3 КПК України про принцип верховенства права [Див.: 213, с. 8].

Практика ЄСПЛ за ст. 8 § 2 ЄКПЛ сформулювала критерії оцінки пропорційності втручання, оцінюючи важливість конкуруючих інтересів, об'єктивність обмеження, наявність консенсусу між державами-членами Ради Європи та наявність процесуальних гарантій (судовий контроль, обмеження кола осіб, анонімізацію), як у раніше розглянутій справі *M.N. and Others v. San Marino* (2015), де доступ та копіювання банківських документів був визнаний непропорційним втручанням держави [249]. Таким чином, доступ до нотаріально посвідчених документів допустимий лише за сукупності умов: легітимної мети, передбаченої законом (ст. 93, 159 КПК України), судового рішення (ухвали слідчого судді, або суду, що розглядає справу) з чітким описом документа і обсягу доступу, мінімального втручання (копія замість оригіналу, частковий доступ, анонімізація), пропорційності збитку і вигоди та забезпечення нотаріальної таємниці після використання (повернення, знищення копій), що робить принцип пропорційності процесуальним фільтром, який запобігає зловживанням і зберігає довіру до нотаріату в цифрову епоху, коли документи дедалі частіше існують у електронній формі та можуть бути доступні миттєво, але не безконтрольно.

Висновки до розділу 3

1. Система процесуального доказування – це сукупність взаємопов'язаних норм, принципів, суб'єктів, засобів і процедур, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, що регулюють діяльність із збирання, перевірки, оцінки та використання доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, забезпечення прав і законних інтересів його учасників, а також реалізації принципу змагальності, безпосередності, вільної оцінки доказів та недопустимості незаконно одержаних доказів.

2. Практика національних судів демонструє, що навіть за наявності обґрунтованої підозри у правопорушеннях, пов'язаних із нотаріальними діями чи реєстрами, суди схильні віддавати перевагу менш інвазивним процесуальним заходам, таким як тимчасовий доступ до документів або

отримання завірених копій замість вилучення оригіналів. Такий підхід дозволяє забезпечити доказову цінність матеріалів, не порушуючи стабільності нотаріального обігу та цілісності нотаріального діловодства.

3. Порівняльний аналіз національної судової практики та підходів Європейського суду з прав людини засвідчує існування різних підходів до оцінки копіювання документів, при цьому підкреслюється, що навіть отримання копій може розглядатися як форма втручання у сферу приватного життя та професійної конфіденційності.

4. Сучасна практика досудового розслідування потребує балансу між інтересами кримінального правосуддя та принципом збереження нотаріальної таємниці. Цей баланс досягається через чітке процесуальне регулювання доступу до нотаріальних документів, суворе дотримання вимог щодо ухвал слідчого судді, а також через обмеження допиту нотаріусів лише випадками, прямо передбаченими законом або ініційованими самими учасниками нотаріальних дій.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні процесуально-правових засад використання нотаріально посвідчених документів як джерел доказів у кримінальному процесі та визначенні механізмів забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя й охороною нотаріальної таємниці. До основних результатів, сформульованих на підставі аналізу наукових джерел, чинного кримінального процесуального та нотаріального законодавства, практики його застосування, а також міжнародних стандартів захисту прав людини, належать такі положення:

1. Розкрита теоретико-правова природа нотаріально посвідчених документів у системі письмових джерел доказів кримінального процесу, встановлено їхнє особливе місце серед інших документальних доказів та обґрунтовано, що такі документи поєднують ознаки офіційного письмового доказу й результату публічної нотаріальної діяльності. Доведено, що нотаріально посвідчені документи забезпечують перехід інформації з приватної сфери в площину публічного правового визнання та наділені презумпцією достовірності. Сформульовано авторське визначення поняття «нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі» як письмових, зокрема електронних, документів, створених або засвідчених у порядку, передбаченому законодавством про нотаріат, які містять юридично значущі відомості та можуть бути використані в кримінальному провадженні відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

2. Проаналізовано нормативні, правозастосовні та доктринальні підходи до співвідношення інтересів кримінального правосуддя й нотаріальної таємниці, у результаті чого виявлено наявність стійких суперечностей між потребами в ефективному розслідуванні кримінальних правопорушень і забезпеченні конфіденційності нотаріальної діяльності. Встановлено, що чинне законодавство не містить достатньо чітких процедурних гарантій доступу до нотаріально посвідчених документів, що створює ризики свавільного втручання

у сферу нотаріальної таємниці під час кримінального провадження.

3. Визначено правову природу нотаріальної таємниці в кримінальному процесі, з'ясовано її зміст, межі дії та особливості охорони на стадіях досудового розслідування й судового розгляду. Обґрунтовано, що нотаріальна таємниця є різновидом професійної таємниці, яка не має абсолютного характеру, але може бути обмежена виключно на підставі закону з дотриманням принципів потреби, пропорційності та судового контролю. Запропоновано концептуальний підхід до балансування публічних і приватних інтересів, що ґрунтується на функціональній рівновазі між завданнями кримінального правосуддя та гарантіями захисту приватності.

4. Сформульовано критерії належності, допустимості та достовірності відомостей, зафіксованих у нотаріально посвідчених документах, з урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства та спеціального законодавства про нотаріат. Доведено, що належність таких відомостей визначається їхнім зв'язком із предметом доказування, допустимість – дотриманням встановленої процесуальної форми доступу та використання, а достовірність – презумпцією публічної довіри до нотаріуса за умови автентичності документа та законності його посвідчення.

5. Розроблено доктринально обґрунтований підхід до класифікації нотаріально посвідчених документів у кримінальному процесі через розмежування нотаріального посвідчення як процедури та нотаріального акта як документального результату нотаріальної дії. Обґрунтовано, що таке розмежування дає змогу чіткіше визначити доказове значення нотаріальних документів, уникнути змішування процесуальних і результативних аспектів нотаріальної діяльності та забезпечити більш послідовне їхнє застосування в кримінальному провадженні.

6. Проаналізовано процесуальний статус нотаріуса як носія охоронюваної законом професійної таємниці та визначено особливості його залучення, а також залучення нотаріально посвідчених документів до кримінального провадження з урахуванням підвищених процесуальних гарантій. Встановлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не забезпечує достатньої

визначеності статусу нотаріуса та належного рівня його процесуального захисту, що зумовлює потребу в удосконаленні правового регулювання через посилення судового контролю та гарантій незалежності нотаріальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І., Заїка С. О., Фатхутдінов В. Г. Кримінально-процесуальне право України: посіб. Київ. 2010. 295 с.
2. Алексеева-Процюк Д.О., Брисковська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти правозастосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247-253.
3. Ангеленюк А.-М.Ю. Використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України (проблемні питання). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. № 79, ч. 2. С. 214-218. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.32>
4. Антонюк А., Русецька В. Електронні докази та доказування у кримінальному провадженні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2019. № 10 (32). С. 78-86.
5. Баранкова В. В. Законність нотаріальних актів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 28-34. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.4>
6. Баранкова В. В. Нотаріальні акти-документи. *Бізнесінформ*. 1998. № 20. С. 16-19.
7. Баранкова В. В. Особливості письмових доказів у нотаріальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 95-98. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/19>
8. Баранкова В. Проблеми впровадження гарантій нотаріальної діяльності. *Цивільний процес на зламі століть : Матеріали науково-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цивільн. процесу, м. Харків, 20-21 жовт. 2016 р. Харків, 2016. С. 152–154. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11656/1/Barankova_15_2-154.pdf (дата звернення: 22.09.2023).*
9. Баранкова В., Коломієць Я. Правила реалізації обов'язку дотримання нотаріальної таємниці. *International security studios: managerial, economic,*

technical, legal, environmental, informative and psychological aspects : International collective monograph / Georgian Aviation University. Tbilisi, 2023. P. 117-153.

10. Бем М. Отримання доступу до речей і документів у світлі практики ЄСПЛ. Сайт Василь Кісіль і Партнери. 11/03/2020. URL: <https://vkr.ua/publication/otrimannya-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv-u-svitli-praktiki-iespl> (дата звернення: 23.09.2023).

11. Білокінь Р. М. Нотаріальна діяльність як різновид правоохоронної діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 771-776. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.128>

12. Білоскурська О., Федорчук М. Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, № 77 (2023) том 2. С. 264-269. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.45>

13. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 77(2). С. 264-269.

14. Бірюков В. Участь нотаріуса у кримінально-процесуальних правовідносинах. *Нотаріат України*. 2020. № 4 (39). С. 54-55.

15. Бісюк О. С., Федорчук К. Т. Особливості використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 947-953. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.141>

16. Бондаренко В.І. Кримінальний процес: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 420 с.

17. Бондар М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 7-82.

18. Боняк В. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. 372 с.

19. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
20. Василів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. *Юридичні науки*, 2020. Т. 7. № 1. С. 134-140.
21. Вдовічена Л. Нотаріальні акти як елемент функціонування нотаріальної юрисдикції. *Публічне право*. 2023. № 3. С. 152-159. DOI 10.32782/2306-9082/2023-51-16
22. Виноградова А.І. Докази і доказування у кримінальному та цивільному процесах: порівняльний аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1-2. С. 156-169. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/156-169>
23. Відбулась дискусія на тему «Гарантії нотаріальної діяльності в розрізі завдання кримінального провадження». Відділення Нотаріальної палати України в м. Києві. 15 січня 2024. URL: <https://vnpu.kiev.ua/?p=5136> (дата звернення: 23.01.2024).
24. Гаврилюк Л. В., Басиста І. В., Афонін Д. С., Шевчишен А. В. та ін. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : (наук.-практ. порадник). Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. 196 с.
25. Гарбуз К. С. Правове регулювання статусу суб'єктів нотаріальної діяльності в Україні. *Правова держава*. 2015. № 20. С. 191-194.
26. Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Київ. 2021. 294 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11c100c1-3a72-4f06-b6de-f62cb95b0c1d/content> (дата звернення: 23.09.2023).
27. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція. *Право України*. 2014. № 10. С. 26-35.
28. Гмирко В. П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація: конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с.

29. Гмирко В.П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД–репрезентація. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

30. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук-практ. посіб. 2-ге вид, стер. Київ: КНТ, 2007. 272 с.

31. Гуледза А.Г. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2012. 187 с.

32. Гуменюк В. В. Етапи історичного розвитку нотаріату в епоху цифровізації. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 1. С. 782-788. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.130>

33. Гуменюк В. В. Правові трансформації нотаріальної діяльності під впливом цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. № 87: ч. 1. С. 206-210. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.29>

34. Гураленко Н. А. Вплив праці Бентама “Обґрунтованість судових доказів” на формування сучасного процес доказування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 6. С. 343-345. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.62>

35. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному провадженні : навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, доп. [Електронне видання]. Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 192 с. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.27369>

36. Гуцалюк М.В., Антонюк П.Є. Щодо сутності електронної (цифрової) інформації як джерела доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 1. С. 37-49. DOI: 10.37025/1992-4437/2020-33-1-37

37. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Електронне наукове видання*

«Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 6. С. 628-632. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111>

38. Денисяк Н. М. Реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 547-551. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.95>

39. Дерев'янка А. І. Актуальні проблеми допустимості доказів: питання отримання та використання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 571-575. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.100>

40. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.06.2024).

41. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 29.12.2023 № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.01.2024).

42. Дзюба Ю. П. Документ та його функції у системі кримінально-правової охорони суспільних відносин. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. Вип. 2. С. 153-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vakpu_2016_2_10 (дата звернення: 23.09.2023).

43. Дзюба Ю. П. Кримінально-правова охорона електронного документообігу: проблемні питання. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності* : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 28-31.

44. Діденко О. В. Кримінально-правова протидія злочинності у сфері підприємництва. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Ірпінь. 2025. 252 с.

45. Діденко О. В. Цифрова криміналістика та міжнародна протидія кіберзлочинності (на прикладі електронної торгівлі). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч 3. С. 184-192. DOI <https://doi.org/10.24144/2788->

6018.2025.04.3.26 URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/28-2.pdf> (дата звернення: 23.10.2025).

46. Довіреності, що прирівняні до нотаріально посвідчених. Херсонський міський суд Херсонської області. 21 березня 2017. URL: <https://ksm.ks.court.gov.ua/sud2125/pres-centr/news/335933/> (дата звернення: 23.09.2023).

47. Докази і доказування в кримінальному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в кримінальному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, особливості доказування під час воєнного стану, актуальна судова практика / Під заг. ред. Петкова В. П. Київ. ВД «Професіонал», 2024. 406 с.

48. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

49. Доказування у кримінальному провадженні: навч.-практ. посіб. / О. В. Александров та ін. Київ: Національна академія прокуратури, 2017. 346 с.

50. Долинська М. С. Медіація як одна із функцій українського нотаріального процесу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 74-78. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.13>

51. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

52. Долинська М. С. Проблеми нотаріального процесу : підручник. Львів : ЛьвДУВС. 2022. 744 с.

53. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 988 с.

54. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.

55. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. Форум права. 2011. № 4. С. 208-212.

56. Долинська М.С. Основні принципи українського нотаріального права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. Випуск 1. С. 99-108.

57. Досінчук К. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 206–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30 (дата звернення: 17.07.2023).

58. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 131-134.

59. Дрозд В.Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

60. Дронов Є. В., Ільченко С. Ю. Актуальні питання властивостей доказів у кримінальному провадженні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 675-679. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.112>

61. ДСТУ 2.051:2006 Єдина система конструкторської документації. Електронні документи. Загальні положення. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=25845 (дата звернення 01.02.2023).

62. ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.03.2010 № 8. URL: https://www.ksv.biz.ua/GOST/DSTY_ALL/DSTY1/dsty_7157-2010.pdf (дата звернення: 23.09.2023).

63. Дульський О. Л. Щодо визначення стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів слідчим в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада 2023 року) / упор. Р. М. Шехавцов*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 97-101.

64. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20-27.

65. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. 2-е вид. К.: Істина, 2018. 480 с.

66. Етика та правила організації роботи нотаріату. Міжнародний союз нотаріату. Нотаріальна палата України. 30 с. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Кодекс-етики-МСЛН-нова-редакція.pdf> (дата звернення: 23.09.2023).

67. Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів. URL: <https://rnb.nais.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2024).

68. Журавльов Д.В., Коротюк О.В., Чижмарь К.І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.

69. Зінич Л. В. Судова експертиза цифрових доказів у справах про плагіат: методологія та проблеми доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. № 88. Т. 3. С. 256-262. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.38>

70. Зуєв В.В. Тенденції міжнародного співробітництва України у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 608-612. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/144>

71. Іванов А.М. Смарт-контракти у договірних відносинах: реалії та перспективи використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2022. С. 150-152.

72. Івашкова Т. О. Місце та роль адвокатури і нотаріату в системі захисту прав військовослужбовців. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 126-131. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.21>

73. Каланча І. Г., Стемковський Д. Б. Використання доказів, що мають електронну форму в кримінальному процесі України: судова практика. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 2. С. 1001-1008. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.148>

74. Карвацька С. Будапештська конвенція про кіберзлочинність як основний міжнародно – правовий стандарт щодо кіберзлочинності. Юридичний факультет Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. 27.02.2025. URL: <https://law.chnu.edu.ua/budapeshtska-konventsiiia-pro-kiberzlochynnist/> (дата звернення: 06.03.2025).

75. Кияниця Л. В. Роль і значення функцій нотаріату в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 180-186. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2023.37

76. Кікінчук В.В. Система засобів доказування у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, № 86 (2024) том 2. С. 66-71. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.9>

77. Коваленко А. В. Використання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 1. С. 576-582. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.101>

78. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка*. 2018. № 4 (84). С. 237-245.

79. Козак І. А. поняття та види доказів у кримінальному провадженні про одержання службовою особою неправомірної вигоди. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 356-359. DOI <https://doi.org/10.32782/25240374/20215/84>

80. Бондарєва М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 7-82.

81. Курман О. В. Мобільні телекомунікаційні засоби як носії важливої доказової інформації: перспективність та проблеми дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 532-536. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.95>

82. Коршенко В.А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 20 с.

83. Козаченко О.В. Основні напрями забезпечення балансу інтересів людини, суспільства і держави в сучасному кримінальному праві: роздуми під час війни. *Основні напрямки правового забезпечення балансу інтересів людини, суспільства і держави*: матер. круглого столу (24 листопада 2023 р., м. Миколаїв). Козаченко О.В., Мусиченко О.М.; Микол. навч.-наук. інст. права НУ «ОЮА», каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисц. – Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2023. С. 4-7.

84. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада: колективна монографія / за заг. ред О.А. Івакіна, І.В. Шамши, Д.В. Яковлева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.

85. Колодіна А.С., Федорова Т.С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 378-380. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/90>

86. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков : Консум, 1999. 240 с.

87. Комаров В.В., Баранкова В.В. Нотаріат в Україні : підручник. Х. : Право, 2011. 384 с.

88. Конвенція про кіберзлочинність: Міжнародний документ від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 23.11.2024).

89. Кононенко В. П. Доказування в Міжнародному Суді ООН. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 176-182. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.32.149585>

90. Кононенко В. П. Досвід міжнародних судових процесів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне приєднання

територій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 303-314.

91. Кононенко В. П. Законодавство чи закон? *Право України*. 2004. № 4. С. 96-98.

92. Кононенко В.П. Ответственность государств и их должностных лиц за нарушение норм международных договоров. *Молдавский журнал международного права и международных отношений*. 2013. № 2. С. 163-170.

93. Кононенко В.П. Практика Європейського суду з прав людини як додаткове джерело права при тлумаченні конституційних норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2012. № 19. Т. 1. С. 178-181.

94. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.09.2023).

95. Коротюк О.В. Особливості виконання нотаріусом функції щодо забезпечення доказів у кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження (Україна та Сполучені Штати Америки). *Інформація і право*. 2022. № 4(43). С. 156-164. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4\(43\).270077](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.4(43).270077)

96. Костюк В. І. Форми і способи захисту прав та інтересів одного з батьків, що проживає окремо від дитини: питання ефективності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2025. № 74. С. 15-18. DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.74.3>

97. Котляревський О. І., Киценко Д. М. Комп'ютерна інформація як речовий доказ у кримінальній справі. *Інформаційні технології та захист інформації: збірник наукових праць*. 1998. № 2. С. 70-79.

98. Крижановський А. С. Критерії віднесення електронної інформації до видів доказів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 2. С. 1027-1032. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.152>

99. Крижевська О. Особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2021. № 64. С. 133-140.
100. Крикунов О.В., Денісова Г.В. Загальні умови допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. № 87: ч. 4. С. 84-91. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.12>
101. Кримінальний процес України: підручник / за ред. проф. Ю.М. Грошевого та доц. В.М. Хотенця. Харків, 2000. 496 с.
102. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с.
103. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
104. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
105. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: колективна монографія / А. В. Гутник, А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 204 с.
106. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301-305.
107. Крушеницький А.В., Удод А.М. Документи - джерела доказів як об'єкти витребування та отримання у кримінальному провадженні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. Донец. держ. ун-т внутр. справ. 2024. № 2. С. 8-15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-2>
108. Кукарникова Т.Э. Электронный документ в уголовном процессе и криминалистике: дисс. ... к.ю.н.:12.00.09/ Воронежский государственный университет. Воронеж, 2003. 204 с.

109. Кушнір І. Огляд практики Європейського суду з прав людини щодо застосування принципу юридичної визначеності: окремі аспекти. Київ, 2023. 236 с.
110. Лісіна С.О. Документні ресурси: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. 240 с.
111. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.
112. Лук'янчиков О. Нотаріальна таємниця як складова правового захисту особистої інформації. URL: <https://legalist.com.ua/blog/notarialna-taemnucya/> (дата звернення: 23.09.2023).
113. Лях Д.А. Реформування нотаріату України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. № 88. Т. 1. С. 302-308. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.43>
114. Майданик Р. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65-70.
115. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
116. Малярова В. О. Окремі питання щодо поняття, властивостей і значення доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 115-117.
117. Малярова В. О. Питання класифікації доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29(2.3). С. 257-260.
118. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. Луцьк. 2018. № 2 (12). С. 90-94 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2018_2_20 (дата звернення: 23.09.2023).
119. Маржина А. А. Складові механізму нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. *Електронне наукове видання «Аналітично-*

порівняльне правознавство». 2022. № 4. С. 49-54. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.8>

120. Матіс Я. Деякі аспекти кримінальних доказів та цифрових доказів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 2. С. 699-704. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.116>

121. Матолич В. В. Охорона професійних таємниць у кримінальному провадженні: дис. ... докт. філос. 081. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 244 с.

122. Мельничук Ю. Л. Поняття допустимості доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 56(5). С. 107-115. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.15>

123. Метелев О. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1-2. С. 42-53. DOI <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/42-53>

124. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х. : Право, 2011. 320 с.

125. Мілімко Л. В., Жидовцев Я. В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. № 88. Т. 3. С. 302-308. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.45>

126. Молдован А. В., Мельник С. М. Кримінальний процес України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 368 с.

127. Мурадов В. В. Електронні докази: криміналістичний аспект використання. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. № 3-2. С. 313-315.

128. Мурашин О. Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів. *Інформація і право*. 2014. № 2. С. 10-15.

129. Мурга О. Г. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства з іпотечним майном. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 104-107. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.21>

130. Мусиченко О.М. Дотримання балансу інтересів людини, суспільства і держави при застосуванні запобіжних заходів у сучасних реаліях війни. *Основні напрямки правового забезпечення балансу інтересів людини, суспільства і держави*: матер. круглого столу (24 листопада 2023 р., м. Миколаїв) / за ред. О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко; Микол. навч.-наук. інст. права НУ «ОЮА», каф. крим. права та ін. крим.-прав. дисц. – Миколаїв: МННП НУ «ОЮА», 2023. С. 48-52.

131. Некіт К. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності. *Вісник. НТУУ" КПІ" Політологія. Соціологія. Право*. 2020. № 3 (47). С. 101-105.

132. Нелін О.І. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19-22.

133. Никоненко М. Я. Пояснення в системі джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. Вип. 43. С. 163-167. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.43.36>

134. Ніколенко Л. М. Використання електронних доказів в кримінальному процесі зарубіжних країн. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. С. 820-824. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.125>

135. Нотаріальна таємниця. Південне міжрегіональне управління Міністерства юстиції (м. Одеса). URL: <https://just-dnipro.gov.ua/notarialna-taiemnytsia/> (дата звернення: 23.09.2024).

136. Нотаріальний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про нотаріат. Монографія. / За заг. ред. Фурси С.Я., Київ: Алерта, 2023. 364 с.

137. Овсійчук Т. П. Теоретико-правові аспекти визначення віртуальних активів як предмета незаконного збагачення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. № 88. Т. 3. С. 157-161. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.23>

138. Остапенко О. Є. Охорона нотаріальної таємниці при провадженні слідчих дій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 127-132.
139. Остапенко О.Є. Охорона нотаріальної таємниці у кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 16 с.
140. Острійчук О. П. Поняття та система процесуальних джерел доказів у контексті реформування процесу доказування в кримінальному процесі. *Форум права*. 2013. № 1. С. 745-750.
141. Панталієнко Я.П. Нотаріальна таємниця – одне із загальних правил вчинення нотаріальних дій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 363-368.
142. Петрик В. В. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні: проблеми їх збору, перевірки та оцінки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. № 87: ч. 4. С. 119-123. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.17>
143. Петров В.І. Доказування у кримінальному процесі: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 280 с.
144. Писаревський Є. Ю., Кіяниця В. М. Деякі питання застосування запобіжного заходу – тримання під вартою. *Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 трав. 2024 р.). Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 213-215.
145. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство*. 2010. Вип. 533. С. 44-48.
146. Піх Ю. Т. Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні: український та зарубіжний досвід. Дис. ... докт. філософії : 081 «Право». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 330 с.
147. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-23.

148. Погорецький М.А. Джерела судових доказів. Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. 2005. № 10. С. 167-178.

149. Погорецький М.А. Сучасні концепції кримінального процесуального доказування. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження професора М.В. Салтевського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 309-312.

150. Поляк У.Ю. Заборона допиту нотаріусів як свідків у кримінальному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 345-349. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2019.61.

151. Помаз О.Я. Особливості доказування на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів: дис... докт. філос.: 081 «Пра-во». Чернігів, 2023. 224 с.

152. Попов С. ВС роз'яснив характерні риси електронного документа. *Судово-юридична газета*. 29.10.2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/218329-vs-rozyasniv-kharakterni-risi-elektronnoho-dokumenta> (дата звернення: 23.09.2023).

153. Посібник зі статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини. Європейський суд з прав людини. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2023 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Guide_Article%201_ECHR_Ukrainian.pdf (дата звернення: 22.03.2024).

154. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 645/6247/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116862907> (дата звернення: 22.03.2024).

155. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 751/6069/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91722819> (дата звернення: 22.03.2024).

156. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 вересня 2020 року у справі № 751/6069/19. *IpLex*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91722819&red=100003ad3e2380c6111ece3cbf7a26ca506213&d=5> (дата звернення: 22.03.2024).

157. Постанова Колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.10.2021 у справі № 498/582/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109348?fbclid=IwAR0r6Y4D87huqfwdMrTrSC_rZYr1SDm4GecDZpifeR2ruzmqz7ZOm3lXBkn8 (дата звернення: 22.03.2024).

158. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25.09.2023 у справі № 208/2160/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817314> (дата звернення: 22.03.2024).

159. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848991> (дата звернення: 22.03.2024).

160. Поярков А.Ю. Докази у кримінальному провадженні про організовані групи та злочинні організації у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. № 87: ч. 4. С. 129-135. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.19>

161. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих України щодо вдосконалення порядку забезпечення охорони нотаріальної таємниці» (реєстр. № 2516 від 02.04.2015). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54625 (дата звернення: 22.03.2024).

162. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

163. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 10.06.2024)

164. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану: Закон України від 22.07.2025 № 4555-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4555-20> (дата звернення: 27.07.2025).

165. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

166. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

167. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n917> (дата звернення 12.06.2024)

168. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

169. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 22.02.2012 № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

170. Про затвердження Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою

кваліфікаційною комісією нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України; Порядок від 28.07.2011 № 1905/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-11#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

171. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

172. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

173. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України; Правила від 07.06.2021 № 2039/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

174. Про нотаріат (Текст резюме від 01.01.2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/3425-12> (дата звернення: 24.03.2024).

175. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

176. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

177. Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 15.06.1994 № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.03.2024).

178. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина: постанова №7 Пленуму Верховного Суду України. від 30.05.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97#Text> (дата звернення: 29.03.2024).

179. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text> (дата звернення: 29.03.2024).

180. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом: Пояснювальна записка від 19.03.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46185 (дата звернення: 29.03.2024).

181. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом: Висновок Головного науково-експертного управління від 04.06.2013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46185 (дата звернення: 29.03.2024).

182. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення доказів нотаріусом: Висновок Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 05.06.2013. Скорочений текст. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46185 (дата звернення: 29.03.2024).

183. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

184. Радзієвська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні : навч. посіб.: К. Юрінком Інтер, 2000. 528 с.

185. Ратнова А.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. ... докт. філос: 081. Львів, 2021. 248 с.

186. Рогатинська Н.З. Юридична відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення нотаріальної таємниці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 153-157. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/26>

187. Рожнова В.В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 301-306.

188. Розсоха С. Гарантії адміністративно-правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: проблема наукової сутності. *Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць*. 2025. №2. С. 8-10.

189. Романюк В.В., Абламський С.Є. Критерії допустимості цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2024. № 2 (93) С. 140-150.
190. Руденко М. В., Шайтуро О. П. Щодо визначення поняття «органи правопорядку». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна: Серія : Право*. 2017. № 23. С. 158-160.
191. Сакара Н. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Sakara_prez.pdf (дата звернення: 29.03.2024).
192. Свистун Я.В. До питання правової природи електронних доказів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25 листопада 2022 року). Харків, 2022. С. 363-368.
193. Сезонов В. С., Піддубна А. В. Проблемні питання збирання і використання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 111-118.
194. Сербін М.М. Конспект лекцій з дисципліни «Доказування у кримінальному провадженні». Дніпро. 2016. 182 с.
195. Сердечна І.Л. Юрисдикційна форма захисту сімейних прав та інтересів. *Університетські наукові записки*. 2019. № 3. С. 170-183. DOI 10.37491/UNZ.71.14
196. Сіренко О.В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 208-214.
197. Слабодзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184-190.
198. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/faktychnyj> (дата звернення 17.02.2022).

199. Сміян Л.С., Нікітін Ю.В., Хоменко П.Г. Нотаріат в Україні: Навчальний посібник (2-е вид., стереотип.)/ Заред. Ю.В. Шкітіна. К.: КНТ, 2008. 680 с.
200. Снідевич О. Теоретичні проблеми юридичної сили нотаріального акта у доктрині нотаріального процесу України. *Право України*. 2020. № 9. С. 170-182.
201. Сосименко Ю.П., Коломоєць Т.О., Гулевська Г.Ю. Яким бути нотаріату України. *Влада. Людина. Закон*. 2010. № 1. С. 159-161.
202. Соф'їн М. І. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 182-196.
203. Станкевич А.В. Смарт-договори як вид електронних договорів, їх особливості та проблематика при електронному обігу об'єктів цивільного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. № 87. Т. 1. С. 288-292. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.42>
204. Суддя ВС висвітлила проблемні питання щодо ухвал про надання дозволів на обшуки приміщень нотаріусів, доступ до документів та їх вилучення. Судова влада України. 17 січня 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1541936>
205. Суддя ККС ВС Надія Стефанів розповіла суддям місцевих судів про особливості доказів і доказування в кримінальному процесі. Судова влада України. 27 січня 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1247426/ (дата звернення: 29.03.2024).
206. Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник / М.В. Ковалів та ін.; Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/243/1/%20та%20.pdf> (дата звернення: 29.03.2024).
207. Сухачова І.О., Погорецький М.М. Механізм реалізації прокурором функції обвинувачення у доказуванні на досудовому розслідуванні

корупційних злочинів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 6. С. 979-988. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.165>

208. Табака Т. Сутність правоохоронної діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. №. 1. (37). С. 257-261. DOI:10.35774/app2024.01.257

209. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

210. Тетерятник Г. К. Превентивне затримання: питання нормативної регламентації. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3-4. С. 80-91.

211. Тимчишин А., Тимчишин Д. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(3). С. 970-980. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-970-980](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-970-980)

212. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронні підписи: Багатостороння угода від 05.07.2001. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU01251> (дата звернення: 29.03.2024).

213. Трихліб К. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Юридична осінь 2017 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих вчених та студентів (Харків, 15 листоп. 2017 р.)*. Харків, 2017. С. 5-9. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14947/1/Trykhllyb_5-9.pdf (дата звернення: 29.03.2024).

214. Удалова Л. Д. Рецензія на монографію "Джерела доказів у кримінальному процесі України", підготовлену авторським колективом Донецького державного університету внутрішніх справ: С. С. Вітвіцьким, О. О. Волобуєвою, Д. В. Давидовою, за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора С. С. Вітвіцького. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 184-186. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-184-186>

215. Ухвала слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 06.03.2024, Справа: № 369/3894/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117573693> (дата звернення: 29.03.2024).

216. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Харкова від 17.09.2021, Справа: №642/5825/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99754556> (дата звернення: 29.03.2024).

217. Ухвала слідчого судді Обухівського районного суду Київської області від 17.01.2018 по справі № 372/154/18. *Zakon online*. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/71617178> (дата звернення: 29.03.2024).

218. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 02.09.2016, Справа: № 759/11967/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61075683> (дата звернення: 29.03.2024).

219. Федущко О.М. Розуміння правового статусу нотаріуса у системі органів публічної служби. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 223–226. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.36>.

220. Фігурський В.М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. *Галицькі студії. Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 97-105.

221. Фріс І.П. До поняття нотаріальної діяльності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 44-51. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=apvchzu_2013_33_8 (дата звернення: 29.03.2024).

222. Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи: монографія. Київ: Істина, 2002. 320 с.

223. Фурса С.Я. Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К. : А.С.К., 2001. 976 с.

224. Ханін С. Електронно-цифрові докази під час виконання вимог ст. 290 КПК України. *Юридична Газета*. 26 червня 2024. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/elektronnocifrovi-dokazi-pid-chas-vikonannya-vimog-st-290-kpk-ukrayini.html> (дата звернення: 29.03.2024).

225. Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 4 (58). С. 80-85.

226. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256-260.

227. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.05.2023).

228. Череватенко І. М. Нотаріальний акт-документ в нотаріальному процесі. *Підприємство, господарство і право*. 2009. № 12. С. 100-104.

229. Черниш В. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці і нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 9-13.

230. Чижмарь К.І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №. 4. С. 61-65.

231. Чуєнко В.І. Лобур О.О. Особливості правового статусу суб'єктів нотаріальної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №. 12. С. 149-151. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/34>

232. Шепітько В. Ю., Шепітько М. В. Доктринальні підходи до наукових знань у галузі криміналістики, судових наук та судової експертизи. *Концептуальні напрями розвитку кримінального провадження та тенденції його криміналістичного забезпечення: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 25-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (3 грудня 2024 року, м. Львів) / орг. ком. Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич, В.Т. Нор [та ін.]*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. С. 32-43.

233. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння "невловного" феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95-104.

234. Що таке блокчейн-оракул? Forklog. 20.06.2022. URL: <https://forklog.com/cryptorium/chto-takoe-blockchain-oracle> (дата звернення: 30.03.2024).

235. Що таке цифрові докази? CYBER-CONSULTING. URL: <https://www.ukrforensic.com/eldnce> (дата звернення: 30.03.2024).

236. Щодо доступу до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, під час дії надзвичайного чи воєнного стану: інформаційний лист. Нотаріальна палата України. 25 липня 2022. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2022/07/nt-vs.pdf> (дата звернення: 30.03.2024).

237. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 542 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_2024_році.pdf (дата звернення: 01.03.2024).

238. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. 744 с.

239. Юрчишин В.Д. Значення висновку експерта у кримінальному судочинстві України та його місце у системі судових доказів. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. 2004. Випуск 14. С. 258–264.

240. Юрчишин В.Д. Поняття та ознаки правової експертизи проектів нормативно-правових актів. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 57-63.

241. Як легалізувати документ через аффідевіт? Бюро перекладів “Атлант”. URL: <https://perevod.agency/uk/novyny/yak-legalizuvaty-dokument-cherez-affidevit/> (дата звернення: 29.03.2024).

242. Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 17. С. 79-84.

243. As of today the "European Investigation Order" will help authorities to fight crime and terrorism. An official website of the European Union. Press release.

May 22, 2017. URL:
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_17_1388 (дата звернення: 29.03.2024).

244. Badiye A., Kapoor N., Menezes RG. Chain of Custody. 2023 Feb 13. In: StatPearls.. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31869141/> (дата звернення: 22.03.2025).

245. Benner J. Establish a Transparent Chain-of-Custody to Mitigate Risk and Ensure Quality of Specialized Samples. *Biopreserv Biobank*. 2009. № 7(3) P. 151-153. DOI: 10.1089/bio.2010.0002

246. Can an affidavit be used as evidence? PandaDoc.com. URL: <https://notary.pandadoc.com/knowledge-center/can-an-affidavit-be-used-as-evidence/> (дата звернення: 17.04.2024).

247. Case «Hassan v. the United Kingdom» (Application no. 29750/09). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-146501%22\]}/](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-146501%22]}/) (дата звернення: 17.04.2024).

248. Case «Korobov v. Ukraine» (Заява № 39598/03). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-204021%22\]}/](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-204021%22]}/) (дата звернення: 17.04.2024).

249. Case «M.N. and Others v. San Marino» (Application no. 28005/12): Judgment (Merits and Just Satisfaction). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22001-155819%22\]}/](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-155819%22]}/) (дата звернення: 17.04.2024).

250. Case «Niemiets v. Germany» (Application no. 13710/88). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57887%22\]}/](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57887%22]}/) (дата звернення: 17.04.2024).

251. Clack C.D., Bakshi V.A., Braine L. Smart Contract Templates: foundations, design landscape and research directions. arxiv:1608.00771. 2016. DOI: 10.48550/arXiv.1608.00771

252. Cousins S., Blencowe N.S., Blazeby J.M. What is an invasive proced What is an invasive procedure? A definition to inform study design, evidence synthesis and research tracking. *BMJ Open*. 2019. № 9(7). DOI: 10.1136/bmjopen-2018-028576

253. Details of Treaty No.185. Convention on Cybercrime (ETS No. 185). An official website of the European Union. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=185> (дата звернення: 06.01.2025).

254. Digital & Multimedia Evidence. An official website of the United States government, Department of Justice. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/forensics/digital-multimedia-evidence/> (дата звернення: 17.04.2024).

255. Digital information (also digital data). Nord Security. URL: https://nordvpn.com/ru/cybersecurity/glossary/digital-information/?srsltid=AfmBOooS3juXtP1lUVSC1_gnDU0T66cOkoxANFjz-FTF_MuI35VTsGtk/ (дата звернення: 17.04.2024).

256. Digital information. 28 Sep 2021. Designing Buildings Ltd. URL: https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Digital_information/ (дата звернення: 17.04.2024).

257. Din T. Notary's Responsibility regarding the Authentic Deed of IndicatedAction Criminal. *Journal of De Jure Legal Research*. 2019. № 2. P. 171-184. URL: <http://dx.doi.org/10.30641/dejure.2019.V19.171-183/> (дата звернення: 17.04.2024).

258. E-evidence - cross-border access to electronic evidence. Improving cross-border access to electronic evidence. An official website of the European Union. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en/ (дата звернення: 17.04.2024).

259. Frequently Asked Questions: New EU rules to obtain electronic evidence. An official website of the European Union. Apr 17, 2018. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_18_3345/ (дата звернення: 17.04.2024).

260. Jaffee W., Trucco E., Teter C, Levy S., Weiss R. Focus on alcohol & drug abuse: ensuring validity in urine drug testing. *Psychiatr Serv*. 2008. № 59(2):140-142. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK551677/> (дата звернення: 17.04.2024).

261. Lyla-Barska A. V. Regarding the issue of determining the guarantees of notary activities in Ukraine. *International scientific conference*. Wloclawek, Republic of Poland. August 2-3, 2023. pp. 91-93. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-334-7-22/> (дата звернення: 17.04.2024).

262. Maras M.-H. *Computer Forensic: Cybercriminals, Laws, and Evidence*. Second Edition, 2014. 408 p.

263. McBride J. The case law of the European court of human rights on evidentiary standards in criminal proceedings. European Union – Council of Europe joint project. 26 p. URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-georgia-european-court-of-humanrights-case-study-ev/16807823c3/> (дата звернення: 17.04.2024).

264. Miškolciová I. Všeobecné východiská dokazovania v trestnom konaní. November 2021. *Forenzní vědy právo kriminalistika* 6(3). pp. 308-317. DOI: 10.37355/fvpk-2021/3-07/ (дата звернення: 17.04.2024).

265. Novak M. Digital Evidence in Criminal Cases Before the U.S. Courts of Appeal: Trends and Issues for Consider-ation. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*. 2020. Vol. 14. № 4. URL: <https://commons.erau.edu/jdfsl/vol14/iss4/3> (дата звернення: 17.04.2024).

266. Saifulloh M. Examination and Confiscation of Notarial Deeds for The Purpose ofCriminal Law Enforcement without Approval from The Notary Honorary Council. *JurnalPenelitian Hukum De Jure*. 2022. No 22(4). P. 423-436. doi: <http://dx.doi.org/10.30641/dejure.2022.V22.423-43614>.

267. Second Additional Protocol to the Cybercrime Convention on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224). An official website of the European Union. URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/second-additional-protocol/> (дата звернення: 19.04.2024).

268. Smart Contracts and Distributed Ledger – A Legal Perspective. *Market Infrastructure & Technology*. August 3, 2017. URL: <https://www.isda.org/2017/08/03/smart-contracts-and-distributed-ledger-a-legal-perspective/> (дата звернення: 19.04.2024).

269. SWGDE: Digital and Multimedia Evidence (Digital Forensics) as a Forensic Science Discipline. 05.09.2014. URL: <https://www.swgde.org/14-f-001/> (дата звернення: 01.05.2024).

270. The Budapest Convention on Cybercrime: benefits and impact in practice. Cybercrime Convention Committee (T-CY). Strasbourg, 13 July 2020. URL: <https://rm.coe.int/t-cy-2020-16-bc-benefits-rep-provisional/16809ef6ac/> (дата звернення: 19.04.2024).

271. The Notary Process Explained. Hatten-wyatt. URL: <https://www.hatten-wyatt.com/site/blog/wills-trusts-and-probate-blogs/the-notary-process-explained/> (дата звернення: 19.04.2024).

272. Tomlinson JJ., Elliott-Smith W., Radosta T. Laboratory information management system chain of custody: reliability and security. J Autom Methods Manag Chem. 2006. Doi: 10.1155/JAMMC/2006/74907

273. #LegalQuestions: Принцип дотримання нотаріальної таємниці. Південно-Східне міжрегіональне управління Міністерства юстиції. URL: https://archive.just-dnipro.gov.ua/post_news/legalquestions-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF-%D0%B4%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D1%82/ (дата звернення: 21.04.2024).

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правоохоронної діяльності

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

*вих. № 147 з 9/9-02
від 29.04.2026*

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження Буцацького
Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як
джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні
аспекти»**

Довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Буцацького Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», можуть бути використані Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності при підготовці змін до законодавства України.

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також має практичну та наукову цінність.

Надані Буцацьким М.О. консультації і рекомендації, положення і висновки наукового дослідження, викладені в науково-обґрунтованих пропозиціях, будуть враховані Комітетом при опрацюванні відповідних нормативно-правових актів з правового регулювання правоохоронної діяльності в Україні.

**Заступник голови Комітету
з питань правоохоронної діяльності,
народний депутат України,
доктор юридичних наук**

**Григорій МАМКА
(посв. № 147)**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

22.10.2024 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Бучацького
Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як
джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні
аспекти» у освітній процес та науково-дослідну роботу Національної
академії внутрішніх справ

Комісія у складі ученого секретаря секретаріату Вченої ради, доктора юридичних наук, професора **В. В. Василевича** (голова комісії), завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента **Ю. О. Левченка** та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника **Д. М. Тичини** склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня Бучацького Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти» за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються для подальших наукових досліджень з проблем нотаріально посвідчених документів як джерела доказів у кримінальному процесі, а також під час підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінальний процес, судові та правоохоронні органи України, досудове розслідування, процесуальні документи в кримінальному провадженні, докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України.

Голова комісії:

Віталій ВАСИЛЕВИЧ

Члени комісії:

Юрій ЛЕВЧЕНКО

Дмитро ТИЧИНА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчально-методичної
роботи Державного податкового
університету, к.ю.н., доцент

Іван ШЕМЕЛИНЕЦЬ

2025 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
Буцацького Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені
документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та
практичні аспекти» у освітній процес**

Комісія у складі: заступника директора з навчально-методичної роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Лугіної Н. А., гаранта освітньої програми «Правове регулювання публічних та приватних відносин», кандидата юридичних наук, доцента Бак В.І., завідувача навчально-методичного відділу, доктора філософії Гришук Г.В., склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Буцацького Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти» використовувалися у освітньому процесі під час підготовки та проведення лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи», «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання галузі знань 08 Право спеціальності 081 «Право» за освітньою програмою «Правове регулювання публічних та приватних відносин» Державного податкового університету, а саме:

1. Буцацький М.О. Оцінювання доказів у кримінальному провадженні: аналіз практики ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 606-608. https://lsei.org.ua/8_2020/155.pdf
2. Буцацький М.О. Класифікація доказів у кримінальному процесі: теоретичні підходи та практичне значення. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 1 (67). Том 1. С. 227-231. https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_1/40.pdf
3. Буцацький М.О. Нотаріальний акт як процесуальна дія та як документ: до питання про розмежування понять у цифрову епоху. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 2 (68). С. 312-315. https://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/54.pdf
4. Буцацький М.О. Цифрова інформація у системі кримінально-процесуального доказування. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 406-409. https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/60.pdf

5. Бучацький М.О. Тимчасовий доступ до нотаріальних документів у кримінальному провадженні: національна та європейська судова практика. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7. С. 435-438 <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/14033>

6. Бучацький М.О. Нотаріальна діяльність в Україні: правова природа, суб'єкти та функціональний зміст. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2021 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 34-36.

7. Бучацький М.О. Електронні докази як новий вид доказів у кримінальному провадженні України. Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 39–41.

8. Buchatskyi M.O. Electronic Evidence and Notarially Certified Documents in Criminal Proceedings. Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 15–16 лютого 2023 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

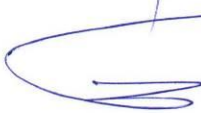
Комісія підтверджує, що сформульовані за результатами дослідження Бучацьким М.О. пропозиції, висновки, рекомендації використані при формуванні навчально-методичного забезпечення та проведенні навчальних занять.

**Заступник директора з
навчально-методичної роботи ННІ права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛУГІНА

**Гарант освітньої програми
«Правове регулювання публічних та
приватних відносин»,
кандидат юридичних наук, доцент**

Віра БАК

**Завідувач навчально-методичного
відділу, доктор філософії**

Ганна ГРИЩУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, доцент

Василь ЛУЦИК2025 р.**АКТ**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність**

Комісія у складі: заступника директора з наукової роботи навчально-наукового інституту права, кандидата юридичних наук, доцента Н. В. Лаговської, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента О. А. Павлюх, начальника науково-організаційного відділу, доктора філософії Н. Б. Добрянської склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Бучацького Миколи Олеговича на тему: «Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти» мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну цінність і використовуються під час проведення науково-дослідної роботи на тему «Розслідування кримінальних правопорушень (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)» (державний реєстраційний № 0121U113579).

Сформульовані автором висновки й пропозиції є обґрунтованими, змістовними та можуть бути використані як основа для подальших наукових дискусій.

**Заступник директора з наукової роботи
навчально-наукового інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ЛАГОВСЬКА

**Доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга ПАВЛЮХ

**Начальник науково-організаційного
відділу, доктор філософії**

Наталія ДОБРЯНСЬКА

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЮС ФОРТИС»

ЄДРПОУ 44751570

01004, вул. Чикаленка, 11а, оф.9, e-mail: jusfortis.office@gmail.com, тел.: +38(077)881-88-18

«25» березня 2026 року

вих. №25/03-11

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Результати дисертаційного дослідження Бучацького Миколи Олеговича на тему «Нотаріально посвідчені документи як джерело доказів у кримінальному процесі: теоретичні та практичні аспекти», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, впроваджено у практичну діяльність Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС».

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються адвокатами об'єднання під час надання професійної правничої допомоги у кримінальних провадженнях, пов'язаних із дослідженням, оцінкою та використанням нотаріально посвідчених документів як джерел доказів.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження сприяє підвищенню якості аналізу доказової бази у кримінальних провадженнях, правильному визначенню доказового значення нотаріально посвідчених документів, удосконаленню підходів до підготовки процесуальних документів та забезпеченню ефективної реалізації права на захист.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення та можуть бути використані у подальшій діяльності адвокатів Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС» під час здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні.

Керуючий партнер
Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТИС»

«25» березня 2026

Юлія МОРОЗ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бучацький М. О. Оцінювання доказів у кримінальному провадженні: аналіз практики ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 606–608. URL : https://lsej.org.ua/8_2020/155.pdf
2. Бучацький М. О. Класифікація доказів у кримінальному процесі: теоретичні підходи та практичне значення. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 1 (67), том 1. С. 227–231. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_1/40.pdf
3. Бучацький М. О. Нотаріальний акт як процесуальна дія та як документ: до питання про розмежування понять у цифрову епоху. *Держава та регіони. Серія Право*. 2020. № 2 (68). С. 312–315. URL : https://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/54.pdf
4. Бучацький М. О. Цифрова інформація у системі кримінально-процесуального доказування. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 404–409. URL : https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/60.pdf
5. Бучацький М. О. Тимчасовий доступ до нотаріальних документів у кримінальному провадженні: національна та європейська судова практика. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 435–438 URL : <https://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/14033>
6. Бучацький М. О. Нотаріальна діяльність в Україні: правова природа, суб'єкти та функціональний зміст. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 14–15 листопад 2021 року. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 34–36.
7. Бучацький М. О. Електронні докази як новий вид доказів у кримінальному провадженні України. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 39–41.
8. Buchatskyi M. O. Electronic Evidence and Notarially Certified Documents

in Criminal Proceedings. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 15–16 лютого 2023 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.